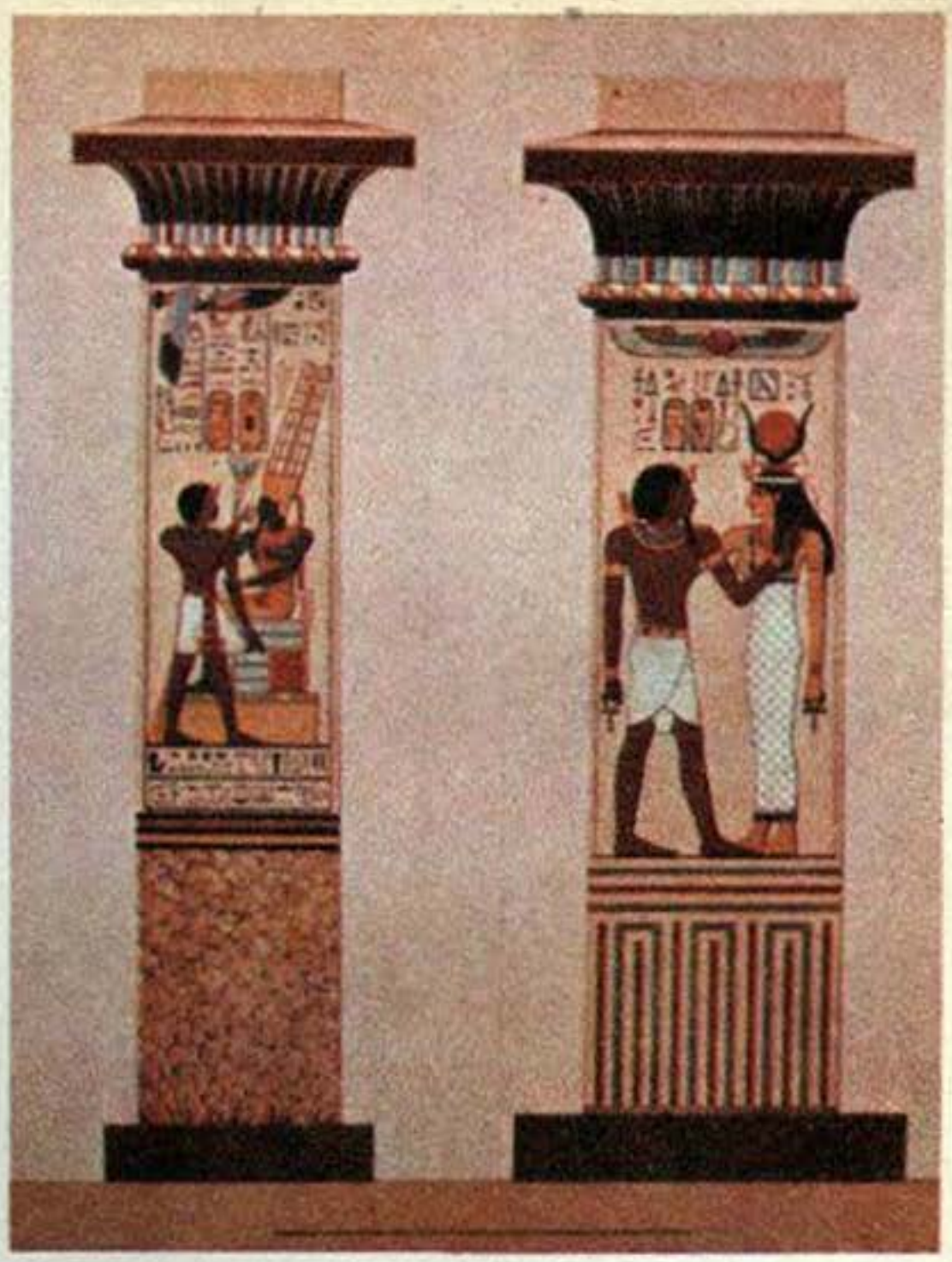

magazin istoric

SERIE NOUĂ — FEBRUARIE 1994

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVIII — nr. 2 (323)
februarie 1994

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, (responsabil de număr), Dorin Matei; Doina Pascu, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura : G. Apreotesei, C. Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Al. Constantin; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

SUMAR

Realism românesc: N. Steinhardt 2
Un cunoscut om politic mai puţin cunoscut Ion Mihalache: Ioan Scurtu 3
1944. Pagini de jurnal: Ioan Hudiţă 9
30 august-7 septembrie 1940. În Clujul umilinţei: Emil Pop 15
1895. La Viena şi Budapesta despre Transilvania: Dan A. Lăzărescu 22
Sturdzeştii: Ştefan S. Gorovei 27
Rhône-Poulenc: Dorin Matei 33
Cominterniştii români se pregătesc...: Gheorghe Buzatu 36
Soarta unui document: Şlomo Leibovici-Laiş 45
In Memoriam Dumitru Stăniloaie 46
Nicolae Mavrocordat — lecturi din Machiavelli: Raisa Radu, Radu Homer 47
Istoria mediului înconjurător: Paul Cernovodeanu, ... 49
Federaţia Rusă: Vasile Şandru 53
Un posibil răspuns american...: Cristian Popişteanu, Dorin Matei 56
Aventurierul a terorizat cinci naţiuni: R.T. Cochran 63
După fiul lui Malaxa, fiul lui Auşnit în România: Steven Auşnit 67
Doi hatmani moldoveni: Maria Magdalena Székely 69
Viticultura veche românească: Alexandru Ligor 73
Istorie la Ocnele Mari: Corneliu Tamaş 76
Icoane de lumină: N. Petraşcu 78
La Cairo, în Muzeul egiptean: Ioan Lăcustă 81
A fost Mata Hari spioană? 82
Ion Codru Drăguşanu în slujba limbii române: Nicolae Codrea 84
Ludovic I al Bavariei — Lola Montez: Florentina Dolghin 85
În Bucureşti, acum 50 ani 88
• **Cărţi sosite la redacţie ... 14** • **Cititorii scriu istorie ... 43** • **Concurs** Magazin istoric, **ediţia 1993-1994.** 20 pentru 200 000 **... 61** • **Istoria şi şcoala ... 92** • **Rebus istoric ... 94** • **Dialog cu cititorii** 95

N. STEINHARDT

Realism românesc

România, singura țară aflată sub influența germană în timpul celui de-al doilea război mondial, în care evreilor nu li s-a aplicat programul de exterminare conceput de Hitler și de oamenii săi. Mărinimiei acesteia a poporului român socotesc că trebuie să i se răspundă cu simțăminte de atașament și gratitudine.

Prima precizare este că această pasivitate a poporului român nu înseamnă câtuși de puțin și îndobitocirea lui. Poporul român îndură multe dar nu s-a prostit. Deloc. Slavă Domnului. Mulțumim lui Dumnezeu. Părerea mea este că Occidentul s-a prostit. Se lasă dus de nas. La români este o resemnare, o îndurare. Dar nu este o prostie. Cel mai simplu om din cel mai simplu oraș sau dintr-un oarecare sat românesc e mai edificat, mai lămurit, cu mintea mai întreagă decât foarte mulți oameni politici și mari scriitori din Occident. E un popor realist care nu și-a pierdut simțul lui: luciditatea și inteligența. Rabdă situația, dar nu se lasă impresionat și, cu atât mai puțin, îmbrobodit, legat. Asta-i prima observație. Deci, constatăm la poporul român că nu i-a slăbit spiritul critic, inteligența și luciditatea lui, și asta mi se pare foarte important. Pe români e greu să-i îmbeți cu apă rece. Nu a devenit victima lozincilor, a frazelor. Și-a păstrat spiritul eroic. Lumea cam critică poporul român că face multe glume pe seama guvernului și rezolvă multe probleme cu glumele. Nu e justificat acest reproș. Pentru că glumele dovedesc luciditatea și menținerea inteligenței în forma ei alertă, trează. Glumele sunt o dovadă de trezvie, de capacitate de a aprehenda realitatea așa cum este. Autentic și inteligent. Deci aceasta e prima observație. A doua observație are un caracter strict personal. Mie-mi este greu, și cred că mă înțelegeți, să dau răspunsuri prea categorice cu privire la aprecierea poporului român, pentru că adevărul este că sângele meu nu este românesc, îmi arog dreptul de a vorbi ca român, dar trebuie totuși să fiu modest și reținut, și să nu emit judecăți categorice. Să-mi cunosc lungul nasului. Dar... sunt chiar dispus să renunț la această modestie, la acest bun simț de român. Și totuși să emit câteva judecăți. Cum ți-am spus, eu consider că partida nu e pierdută pentru poporul român, pentru că și-a împlinit această alertă spirituală, această capacitate de-a nu se lăsa îmbrobodit. Poporul român mi se pare că are o mare însușire. Sfânta nebunie nu trebuie să mă facă pe mine să uit că există și o față a înțelepciunii care face pe oameni să se întrebe: Putem oare obține ceva? Ca să lupți, ca să reziști, trebuie să existe totuși în sufletul omului un minimum de speranță, cât de mică. E adevărat că Wilhelm de Orania, taciturnul, a spus: nu este nevoie să speri ca să întreprinzi și nu este nevoie să reușești ca să perseverezi. E o formulă foarte frumoasă. Foarte nobilă și foarte frumoasă. Ei, ca o formulă! În realitate, oamenii ca să plece la război au nevoia de un minimum de speranță, măcar de unul la sută, măcar de unul la mie. Dar, cred că îți dai seama că este absolut inutil, absolut inutil – e greu să-i ceri unui popor întreg să acționeze.

Ungurii sunt mai vijelioși, mai sălbatici, mai nechibzuiți, vitejia lor admirabilă, din '56, absolut, care merită tot respectul nostru, a fost totuși un act de bravadă, de neînțelepciune, oarecare, dovadă că au fost înfrânți. Spre onoarea lor! Spre onoarea lor! Au căzut pentru Occident pentru că Occidentul i-a lăsat să cadă; dar noi care am văzut experiența ungară și suferința poloneză și suferința cehă, mă întreb dacă ni se mai poate cere să facem... ce? Nu putem cere popoarelor și oamenilor să reacționeze în același fel. Împotriva absurdului istoriei și împotriva sistemelor, a persecuțiilor, a suferințelor, popoarele și oamenii reacționează în mod diferit.

(*Din volumul* Primejdia mărturisirii. *Convorbiri cu* Ion Pintea)

ION MIHALACHE

Un cunoscut om politic mai puţin cunoscut

Dr. IOAN SCURTU

Născut la 3 martie 1883, Ion Mihalache şi-a legat numele de înfiinţarea primului partid politic ţărănesc viabil din istoria României, fiind una din personalităţile proeminente ale acestei ţări timp de aproape o jumătate de secol.

A urmat cursurile Şcolii normale, devenind învăţător în comuna Topoloveni, judeţul Muscel. În această calitate, a desfăşurat o susţinută activitate extraşcolară, înfiinţând şcoli de adulţi, organizând şezători şi serbări cu elevii şi sătenii, ocupându-se de organizarea băncii populare din localitate şi a obştei săteşti. O astfel de activitate era încurajată şi îndrumată de ministrul instrucţiunii Spiru C. Haret, unul dintre primii oameni politici români care a înţeles necesitatea luminării ţărănimii şi a îmbunătăţirii situaţiei ei materiale.

Tânărul învăţător Ion Mihalache aprecia că situaţia grea a ţărănimii se datora în mare parte şi politicii partidelor de guvernământ, în care se angrenaseră şi mulţi dintre învăţători. Pornind de la această convingere, în iulie 1910, la Congresul învăţătorilor şi învăţătoarelor din România, el a ţinut un discurs vehement la adresa politicii promovate de liberali şi conservatori şi a cerut ca în conducerea Asociaţiei să nu mai fie aleşi învăţători înregimentaţi în cele două partide. În octombrie 1910, a început să editeze revista Vremea nouă, **în care a publicat o suită de articole prin care susţinea necesitatea înfiinţării unui partid ţărănesc. Aceste articole au fost reunite apoi într-o broşură intitulată semnificativ** Ce politică facem?

În decembrie 1912, la catafalcul lui Spiru C. Haret, Ion Mihalache a ţinut un discurs impresionant; preluat în presa centrală, acest discurs a făcut ca numele învăţătorului din Topoloveni să devină cunoscut unui număr tot mai mare de oameni politici şi fruntaşi ai vieţii culturale. Acesta a fost şi motivul pentru care Partidul Naţional Liberal a căutat să-l atragă în rândurile sale. Mihalache, cucerit la acea dată de ideile naţionaliste promovate de Nicolae Iorga şi de scrierile sociale ale lui Constantin Stere, a declinat ofertele ce i s-au făcut.

Trepte spre afirmare

Posedând o cultură generală mult superioară unui învăţător obişnuit, având un remarcabil talent organizatoric şi o reală capacitate de implicare în problematica mediului ţărănesc, Ion Mihalache a început să acţioneze cu hotărâre pentru înfiinţarea unui partid ţărănesc. În ianuarie 1914 şi-a pus candidatura în alegerile pentru Adunarea Constituantă la Colegiul III din judeţul Muscel. A fost o tentativă nereuşită, dar experienţa dobândită şi-a dovedit utilitatea în perioada ce a urmat. În acelaşi an, Mihalache a fost ales preşedinte al Asociaţiei Generale a Corpului Didactic Primar din România. Datorită izbucnirii primului război mondial a trebuit să-şi suspende activitatea politică, mai ales că a fost mobilizat şi apoi, în 1916, trimis pe front. S-a remarcat în timpul luptelor din vara anului 1917, fiind decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul". Timpul cât s-a aflat în uniformă i-a prilejuit interesante discuţii cu alţi învăţători mobilizaţi, precum şi cu numeroşi ţărani aflaţi sub arme. Se căuta răspuns la o serie de probleme legate de reformele ce trebuiau înfăptuite şi organizarea politică a ţărănimii. La Iaşi s-a întâlnit şi a discutat cu Nicolae Iorga, Constantin Argetoianu, generalul Al. Averescu şi alţi oameni politici, cărora a încercat să le argumenteze ne-

Fotografie inedită din timpul manifestației anticomuniste din 8 noiembrie 1945 participanții poartă panouri cu portrete ale fruntașilor opoziției anticomuniste între care Iuliu Maniu, Ion Mihalache, dr. Lupu și alții

cesitatea întemeierii unui partid al „clasei țărănești", dar propunerile sale n-au găsit ecoul așteptat.

În primăvara și vara anului 1918, în mai multe sate din Muntenia s-au înființat „partide" țărănești, ceea ce arăta că terenul era deja pregătit. Fiind demobilizat, în aprilie 1918, I. Mihalache s-a întors „la vatră". Urmărindu-și cu tenacitate ideea, Mihalache a folosit calitatea de președinte al Asociației Generale a Corpului Didactic Primar pentru a lua legătura cu un mare număr de învățători și a-i convinge că era posibilă și necesară organizarea unui partid țărănesc. În acest scop, pentru ziua de 4/17 decembrie 1918, a convocat Comitetul Central al Asociației Generale a Corpului Didactic Primar, problema centrală supusă discuției fiind aceea a datoriei învățătorilor „ca factor de educație politică a țărănimii".

În urma dezbaterilor, Comitetul Central a decis însă ca Asociația să nu facă nici un fel de politică. În aceste condiții, Mihalache și-a dat demisia din funcția de președinte al Asociației, mai ales că, a doua zi, 5/18 decembrie, la București trebuia să se desfășoare o consfătuire convocată de el și în cadrul căreia urma să se discute și să se hotărască „asupra atitudinii politice ce trebuie să ia țărănimea în actualele împrejurări politice". În aceeași zi, „din întâmplare", avea loc și congresul cooperativelor sătești, astfel că mulți delegați sosiți la acest congres au luat parte și la consfătuirea inițiată de Ion Mihalache. În fața celor 160 delegați, reprezentând 8 județe, în marea lor majoritate învățători și preoți, I. Mihalache a susținut necesitatea înființării unui partid țărănesc. Dezbaterile s-au încheiat cu un proces-verbal ce statua constituirea Partidului Țărănesc — „partid nou, cu structură socială țărănească — țărănimea organizată politicește". Primul punct al programului noii formațiuni prevedea: „Intrarea tuturor moșiilor în mâinile țăranilor care le muncesc, pe prețuri care să le înlesnească, iar nu să le îngreuneze înstărirea lor".

Cu același prilej s-a ales un Birou Central de Propagandă format din Ion Mihalache și Milan Ionescu Berbecaru (avocat). În anii următori, deși s-a înregistrat o mare fluctuație de persoane, Mihalache a fost ales, de fiecare dată, în organul de conducere al Partidului Țărănesc (Consiliul General, Comitetul Central, Comitetul Executiv). În 1925, I. Mihalache a fost ales președinte al Comitetului Executiv, ceea ce echivala cu funcția de președinte al Partidului Țărănesc. În alegerile parlamentare din noiembrie 1919 — primele prin vot universal din istoria României și cele dintâi la care au luat parte românii din întreg spațiul național —, Partidul Țărănesc a înregistrat un surprinzător succes, obținând 61 de mandate, prin care se clasa pe al doilea loc în Vechiul Regat (după Partidul Național Liberal) și al patrulea pe țară.

În ziua de 16 decembrie 1919, a depus jurământul în calitate de ministru al agriculturii și domeniilor în guvernul Blocului parlamentar prezidat de Alexandru Vaida-Voevod. Principala preocupare a ministrului I. Mihalache a fost înfăptuirea unei reforme agrare radicale. Proiectul de lege elaborat sub conducerea sa nu a fost însă acceptat de regele Ferdinand. Ca urmare, la 12 martie 1920 Mihalache și-a prezentat demisia din funcția de ministru, lăsând ca proiectul de lege să fie propus din inițiativă parlamentară. Aceasta a fost una din cauzele care l-au determinat pe rege — la sugestia lui Ion I.C. Brătianu — să demită chiar a doua zi guvernul Blocului parlamentar.

În perioada următoare, Mihalache a depus mari stăruințe pentru îmbunătățirea proiectului de lege agrară propus de guvernul Averescu, dar fără succes, ceea ce l-a și determinat ca, în iulie 1921, să voteze împotriva lui. Paralel cu activitatea parlamentară, el a depus eforturi pentru extinderea partidului său la scara întregii țări, reușind să realizeze, în 1921, fuziunea cu Partidul Țărănesc din Basarabia (gruparea Pan Halippa), cu Partidul Țărănesc din Bucovina (condus de Vasile Bodnărescu) și să întemeieze organizații proprii în Transilvania. Preocupat permanent de ideea impune-

rii noii sale formaţiuni politice în viaţa ţării, I. Mihalache a purtat tratative cu Iuliu Maniu în vederea fuziunii Partidului Ţărănesc cu Partidul Naţional, dar nu s-a ajuns la rezultate concrete deoarece liderul ardelean nu accepta ideea susţinută de ţărănişti a unui partid întemeiat pe principiul luptei de clasă.

Un devotat al „domnului prezident"

Preluarea puterii de către liberali în ianuarie 1922 a fost primită cu indignare de către Mihalache şi partidul său, văzând în aceasta un act arbitrar al regelui Ferdinand. În mod ostentativ, el — ca şi ceilalţi lideri politici din opoziţie — a refuzat să participe la ceremonia botezului principelui Mihai care s-a desfăşurat la Palatul Cotroceni.

În anii 1922-1926, Ion Mihalache s-a afirmat ca unul dintre cei mai activi oameni politici ai ţării, contribuind decisiv la afirmarea ideologiei ţărăniste şi întărirea Partidului Ţărănesc, precum şi la organizarea luptei opoziţiei împotriva guvernării liberale. Desigur, subiectivismul politic caracteristic acelor ani a marcat şi activitatea lui I. Mihalache. A fost influenţat puternic şi de spiritul opoziţionist, uneori negativist, al lui Iuliu Maniu, cu care a colaborat intens în lupta împotriva dominaţiei politice a lui Ion I.C. Brătianu. Chiar dacă nu tot ceea ce făcea guvernul era blamabil şi de neacceptat (unele acţiuni şi acte ale acestuia depăşeau limitele de partid, având o reală semnificaţie naţională), poziţia lui Mihalache a rămas fermă şi — ca şi I. Maniu — nu a participat la serbările încoronării regelui Ferdinand la Alba Iulia (octombrie 1922), desfăşurând o vie campanie împotriva adoptării Constituţiei din martie 1923, pe care a declarat-o „de drept nulă".

Ideea sa stăruitoare de realizare a unui „bloc" al opoziţiei, capabil să se opună cu succes dominaţiei Partidului Naţional Liberal condus de Ionel Brătianu, a făcut ca în iunie 1924 să se încheie un acord de fuziune între Partidul Ţărănesc şi Partidul Naţional, dar nici acesta nu s-a materializat datorită unor neînţelegeri privitoare la componenţa conducerii noului partid (*Magazin istoric*, nr. 5/1973).

Sosind la una din întrunirile organizate de Partidul Naţional-Ţărănesc (Ion Mihalache în centrul imaginii)

Lipsa de unitate a opoziţiei i-a permis însă lui Ion I.C. Brătianu să manevreze cu abilitate şi să înlăture de la succesiune cele două principale partide — naţional şi ţărănesc — aducând la putere, în martie 1926, un guvern condus de Al. Averescu. Evenimentul l-a făcut pe I. Mihalache să declare cu indignare: „De ce să trăim în veşnica minciună că puterea emană de la naţiune? Atunci să facem o nouă Constituţie: «Puterea emană de la Vodă». Vodă poate să aducă la guvern pe cine vrea, ţara este datoare să-l voteze".

Evoluţia evenimentelor l-a determinat pe fruntaşul ţărănist să pornească decis pe calea fuziunii cu Partidul Naţional. În timpul tratativelor, I. Maniu a făcut importante concesii, apreciind că „fără acest sacrificiu personal, nici nu poate fi vorba de fuziune". În cadrul noului partid, creat la 10 octombrie 1926, sub numele de Partidul Naţional-Ţărănesc, Ion Mihalache a ocupat unul din cele patru posturi de vicepreşedinte. De-a lungul anilor, a stat mereu cu un pas în urma lui Iuliu Maniu, faţă de care manifesta o stimă deosebită, atât pentru trecutul său de luptător pe tărâm naţional, cât şi pentru priceperea sa în cele mai complicate probleme politice. E drept că, uneori, calmul şi tactica tergiversării practicată de „fratele" Iuliu îl exasperau, dar Mihalache a rămas până la capătul vieţii devotat „domnului prezident".

În cursul anilor, mai mulţi fruntaşi ţărănişti, prieteni personali ai lui Mihalache, au părăsit P.N.Ţ. în semn de protest faţă de orientarea programatică a acestuia şi a modului cum era condus de I. Maniu. Între aceştia s-au aflat dr. N. Lupu (1927), C. Stere (1930), Grigore Iunian (1932), Armand Călinescu (1937). Încercările unora dintre ei de a-l atrage pe Ion Mihalache într-un conflict cu Iuliu Maniu au rămas însă infructuoase.

Curând după înfiinţarea sa, P.N.Ţ. a declanşat „campania de răsturnare" a guvernului liberal (instalat în iunie 1927),

organizând mari întruniri pe cuprinsul întregii țări și culminând cu „marea adunare națională" desfășurată la Alba Iulia în ziua de 6 mai 1928. Mihalache s-a distins în timpul acestei campanii prin intransigență. „Camarazi! — se adresa el participanților la o asemenea întrunire. Puneți baioneta și faceți piramide. Înalta Regență să privească și să înțeleagă, că de nu, va veni o a doua comandă: «Năvăliți, ura!»".

În guvernele național-țărăniste din perioada noiembrie 1928 - octombrie 1930, Ion Mihalache a deținut portofoliul agriculturii și domeniilor. În această calitate, a inițiat legea pentru libera circulație a terenurilor cultivabile, dobândite prin legile de împroprietărire (august 1929), s-a preocupat de sprijinirea producției agricole, îndeosebi prin asigurarea de credite pentru țărani, dar rezultatele obținute au fost modeste, ca urmare a crizei economice care a dus la prăbușirea prețurilor produselor agricole pe piața internă și cea externă.

În perioada octombrie 1930 - aprilie 1931 și august 1932 - ianuarie 1933, Ion Mihalache a fost ministru de interne. În fața numeroaselor excese comise de Garda de fier, la 2 ianuarie 1931, pe baza unei decizii a Consiliului de Miniștri, Ion Mihalache a trecut la dizolvarea pe cale administrativă a acestei organizații, fiind cel dintâi ministru care a luat o asemenea măsură. Intrând în divergență cu doi dintre subalternii săi — colonelul Gabriel Marinescu, prefectul Poliției Capitalei, și generalul Constantin Dumitrescu, comandantul Jandarmeriei, ambii susținuți de camarila regală — Ion Mihalache a cerut înlocuirea acestora, dar Carol II n-a acceptat. Sfătuit și de Iuliu Maniu, președintele Consiliului de Miniștri, I. Mihalache și-a prezentat demisia, fiind, astfel, și cel dintâi ministru care a căzut victimă manevrelor de culise ale camarilei regale.

Constatând dramatica erodare a popularității și creditului P.N.Ț. în anii de guvernare, I. Mihalache a inițiat, în septembrie 1933, un nou program al partidului, cunoscut sub numele de *Programul de la Câmpulung*, care a constituit platforma pentru retragerea în opoziție. În noiembrie 1933, I. Mihalache a fost ales președinte al P.N.Ț., reușind să dea un nou program și un nou statut partidului și să recâștige adeziunea cetățenilor.

Între fermitate și așteptare

Anii 1934-1937 s-au caracterizat prin confruntări ascuțite între forțele democratice și cele totalitare, prodictatoriale. I. Mihalache s-a situat cu consecvență pe linia apărării regimului democratic statornicit prin Constituția din 1923. A luat atitudine fermă împotriva Gărzii de fier, apreciind că „statul nu poate fi opera ignoranței sprijinită pe bâtă". Poziția sa n-a rămas fără urmări, legionarii văzând în el un adversar ce trebuia lichidat, fapt pentru care l-au înscris pe „listele morții", întocmite cu prilejul Congresului studenților legionari desfășurat la Târgu

Deputatul țăranilor

Am vorbit de mai multe ori despre oratorul Ion Mihalache. Vom ilustra afirmațiile noastre cu un scurt fragment dintr-un discurs rostit de el în campania electorală din ajunul alegerilor din 1914:

„...Între noi este duhul sfânt al adevărului, duhul sfânt al dreptății, duhul dumnezeiesc.

Ce voim noi?

Nimic altceva decât împlinirea legii care zice: țăranii au 38 locuri în Parlament, din cele vreo 3-400.

Și legea, care este mai mare și ca d. prefect, și ca d. ministru și ca însuși Măria Sa regele, zice: țăranii din Muscel să aibă un deputat.

Asta o voim noi, domnilor.

Noi țăranii din Muscel să avem *deputatul nostru, deputatul țăranilor,* cum zice legea și cum și-a arătat dorința și Măria Sa regele, deseori.

— Vi-l dăm noi de-a gata, ne strigă guvernul; și dacă nu-l voiți, vi-l impunem cu sila.

— Acela va fi deputatul d-voastră, dar nu

Mureș în aprilie 1936.

Aceleași convingeri democratice l-au făcut să ia atitudine și împotriva tendințelor naționaliste de dreapta promovate de Al. Vaida-Voevod. Cu toate eforturile sale Vaida-Voevod nu și-a putut impune punctul de vedere și la 25 februarie 1935 a părăsit P.N.Ț., înființând o organizație politică proprie — Frontul Românesc —, ce s-a pus în slujba planurilor autoritare ale regelui Carol II.

Ion Mihalache s-a dovedit mai ezitant în privința amestecului camarilei în viața politică a țării; dorind să evite un conflict deschis cu regele, s-a limitat la declarații generale privind respectarea Constituției și a drepturilor națiunii. Pe această temă, Mihalache s-a aflat deseori în dispută publică cu I. Maniu, care considera că numai prin luptă hotărâtă, deschisă împotriva camarilei, în special a Elenei Lupescu, și înlăturarea acesteia din viața politică se putea asigura o dezvoltare normală a societății românești.

În toamna anului 1935, Ion Mihalache a declanșat o amplă campanie de răsturnare a guvernului liberal prezidat de Gh. Tătărescu, pe care îl învinuia de lipsă de fermitate față de acțiunile extremei drepte și de obediență față de Carol II. El a organizat o suită de întruniri la nivelul județelor și provinciilor istorice, acestea urmând să culmineze cu o mare adunare la București, convocată pentru 14 noiembrie, la care să participe 100 000 de cetățeni. Dar, la solicitarea regelui — care a declarat că „Partidul Național-Țărănesc, în momentul crizei, va fi primul factor și cel mai important", iar el, Mihalache, cel „mai de încredere om politic din acest partid" — adunarea a fost suspendată.

Mihalache a adoptat tactica așteptării, fiind convins că regele se va ține de cuvânt. Și, într-adevăr, în noiembrie 1937, Carol II i-a încredințat lui Mihalache mandatul de a forma guvernul, dar... cu anumite condiții, unele de neacceptat: colaborarea cu Al. Vaida-Voevod, numirea în fruntea Ministerului de interne a lui Gabriel Marinescu etc. Și cum era de așteptat, Mihalache nu le-a acceptat. Atitudinea sa este exemplară și meritâ evidențiată, puțini fiind oamenii politici care au renunțat la președinția Consiliului de Miniștri numai pentru a-și păstra verticalitatea. Dar, nu mai puțin adevărat este și faptul că tactica „așteptării" voinței regale s-a dovedit total ineficientă.

Eșuând în tentativa de a readuce P.N.Ț. la putere, la 23 noiembrie 1937, a demisionat din funcția de președinte al partidului, în locul său fiind reales I. Maniu. Încercările acestuia de a contracara manevrele lui Carol II n-au dat rezultate și la 10 februarie 1938 a fost instaurat regimul de autoritate monarhică, iar la 30 martie partidele politice au fost dizolvate prin decret regal.

Eliberat de obligațiile de președinte al celui mai influent partid politic, Mihalache a consacrat mai mult timp problemelor de natură practică. Astfel, la 18 septembrie 1938, el a inaugurat complexul cooperatist din Topoloveni, pe care l-a gândit ca un model pentru dezvoltarea viitoare a satului românesc.

---

al nostru. Nu e tot una să fii deputat al partidului cu a fi deputat al țăranilor. Partidul e una, țărănimea e alta. Partidul are interesele lui, care prea adeseori sunt contra intereselor noastre. Uitați-vă cine compune partidul; uitați-vă dacă în viața de toate zilele oamenii partidului nu calcă legile împotriva țărănimii; uitați-vă de pildă cum respectă legea învoielilor agricole cu maximul de preț la pogon.

Apoi partidul are disciplina lui, care-ți leagă mâinile și-ți pune lacăt la gură să nu strigi.

Un fost deputat al Colegiului III, întrebat de mine pentru ce nu protesta împotriva unui prefect care lucra ca un bașibuzuc și care pe el însuși îl înjurase surugește, mi-a răspuns: mă oprește disciplina de partid.

Un altul aranjase cu mine o serie de adunări politice. Le-a amânat pe toate la Sfântul așteaptă. Întrebat de ce, mi-a spus: mă oprește partidul să fac adunări cu țăranii; zice că fac tulburări și vreau să pescuiesc în apă tulbure.

Un altul, întrebat de ce a votat pentru a se face cu banii țării statuie unui boier mare, mi-a răspuns: pe mine m-a ales poliția, nu țăranii și trebuie să ascult de ordinile stăpânirii. Când m-or alege țăranii, atunci nu mai am mâinile legate.

Iată, domnilor, că una e a fi *deputat al țăranilor* și alta *deputat al guvernului.*

Dar, mai concret: peste tot pe unde am umblat, n-am auzit pe unu să-mi spuie altfel, decât că d-l Moisescu a fost bun la început, până s-a băgat în partid. Și gândiți-vă și la alta: ce-ar fi fost Dobrescu Argeș dacă era deputat al unui partid, sau guvern, nu al țăranilor?

Țăranii au nevoie să aibă *deputatul lor,* nestăpânit de partid — că nu poate sluji la doi domni deodată —, care să fie țăran ca și ei; și a fi țăran nu e tot una cu a fi fiu de țăran; ce-ai zice, de pildă, de un avocat, fiu de cizmar, care ar spune: și eu sunt cizmar fiindcă tată-meu a fost cizmar. Mi se pare că asta o spune numai când e vorba de a lua și un drept al bietului cizmar, dar când ar fi vorba să plătească o datorie a cizmarului, atunci ar fugi și i-ar fi rușine!"

(Arhiva istorică centrală, Fond Ion Mihalache, dosar 1, filele 33-35).

Adversar al dictaturilor

În plan politic, Mihalache l-a secondat pe Iuliu Maniu, punându-şi semnătura pe toate memoriile adresate de acesta regelui Carol II. Spre deosebire de Maniu, el a manifestat însă o anumită receptivitate faţă de propunerile regelui în privinţa realizării unei „reconcilieri naţionale" şi la 17 aprilie 1940 a acceptat calitatea de consilier regal şi a îmbrăcat uniforma Frontului Renaşterii Naţionale, până la 26 iunie acelaşi an, când a demisionat. Participând, în calitate de invitat, la Consiliul de Coroană din 29/30 august 1940, s-a pronunţat împotriva dictatului de la Viena: „Cred că cea mai bună soluţie pentru România este să convină la una din două soluţiuni: sau războiul — cel puţin să cedăm prin război, să ştie generaţiile viitoare că noi am fost înfrânţi după ce ne-am făcut datoria în marginile posibilităţilor noastre; sau, dacă nu, această situaţie să ne fie impusă din afară, fără consimţământul nostru".

În timpul regimului antonescian (1940-1944), Mihalache a rămas acelaşi fidel colaborator al lui Maniu, sigur, cu uşoare nuanţe personale în ce priveşte aprecierea unor fapte şi persoane. Solicitat de Ion Antonescu să facă parte, ca vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, dintr-un guvern de „unitate naţională", care să-şi asume răspunderea angajării ţării în război, Mihalache — sfătuit de Maniu — a refuzat. Dar la 23 iunie 1941, maiorul în rezervă I. Mihalache a cerut să fie mobilizat la una din unităţile operative. A primit răspuns abia la 27 iulie, când i s-a comunicat că era mobilizat pe lângă Comandamentul de Căpetenie al Armatei. După o discuţie avută cu Ion Antonescu la 4 august, în cursul căreia Mihalache şi-a exprimat dezacordul faţă de continuarea războiului dincolo de Nistru, Mihalache a cerut să fie demobilizat, cererea fiindu-i satisfăcută.

În anii 1941-1944, Ion Mihalache a avut mai multe discuţii cu conducătorul statului, ultima desfăşurându-se la Snagov în seara zilei de 22 august 1944, când — din însărcinarea lui Iuliu Maniu şi în numele Blocului Naţional-Democrat — a cerut lui Antonescu, fără succes, să încheie imediat armistiţiul cu Naţiunile Unite. După 23 august 1944, I. Mihalache s-a preocupat de elaborarea programului şi dezvoltarea doctrinei naţional-ţărăniste în noile împrejurări. După opinia sa, statul ţărănesc trebuia să fie „un stat muncitoresc al viitorului, cu specificul naţional al muncii româneşti, al structurii economice, sociale şi spirituale a naţiunii române, stat muncitoresc ce vine în locul statului capitalist bancar".

Încă în septembrie 1944, el a devenit ţinta atacurilor partidului comunist, fiind acuzat că s-a înrolat voluntar în războiul împotriva Uniunii Sovietice. Totuşi, în ziua de 3 martie 1945, dr. Petru Groza — însărcinat de regele Mihai I cu formarea noului guvern — i-a solicitat colaborarea. Acest demers avea o „parte invizibilă", şi anume, încercarea de a crea o ruptură între Maniu şi Mihalache. Manevra n-a reuşit, Mihalache neputând fi „cumpărat" cu un post de ministru. Acest refuz al său n-a fost uitat şi în decembrie 1945, în urma Conferinţei de la Moscova a miniştrilor de externe ai Uniunii Sovietice, Marii Britanii şi Statelor Unite ale Americii, când s-a hotărât completarea guvernului Groza cu câte un reprezentant al P.N.Ţ. şi P.N.L., conducerea naţional-ţărănistă l-a propus pe Ion Mihalache, dar el n-a fost acceptat de Groza, sub motiv că luptase împotriva Naţiunilor Unite.

În cursul anului 1946, atacurile împotriva lui Mihalache — ca şi a lui Maniu şi a altor oponenţi ai regimului — s-au intensificat. Era pusă în discuţie întreaga sa activitate politică, fiind calificată ca antimuncitorească, antiţărănească, reacţionară. A fost acuzat că a simpatizat cu Hitler şi Mussolini, că a sprijinit Garda de fier şi a colaborat cu Ion Antonescu. Datorită cenzurii drastice aplicată de regim, şansele sale de apărare erau tot mai reduse. La 16 septembrie 1946, Ministerul justiţiei a publicat tabelul cu numele celor cărora li s-au ridicat drepturile politice, printre ei figurând şi Ion Mihalache. Cu toate demersurile făcute, a fost şters de pe listele de alegători, sub aceeaşi acuzaţie că participase ca voluntar la războiul împotriva Naţiunilor Unite. În acest fel, locul său de candidat în alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946 a rămas liber.

Apreciind că în urma măsurilor represive luate de guvern opoziţia nu-şi mai putea desfăşura activitatea în România, Iuliu Maniu a hotărât să trimită un grup de naţional-ţărănişti, în frunte cu Ion Mihalache, în străinătate, pentru a informa cercurile politice şi opinia publică din Occident despre realităţile din România. La început, Mihalache s-a opus categoric acestui plan, apoi a cedat stăruinţelor lui Maniu. În dimineaţa zilei de 14 iulie 1947 s-a deplasat la Tămădău, unde urma să se îmbarce într-un avion cu destinaţia Turcia. Ministerul de interne trecut în mâna partidului comunist aflase despre această acţiune şi, printr-o provocare, întregul grup a fost arestat. Pretext pentru ca autorităţile comuniste să treacă la dizolvarea Partidului Naţional-Ţărănesc (29 iulie) şi să intenteze un proces conducerii acestuia. Sentinţa a fost pronunţată la 11 noiembrie 1947, Ion Mihalache fiind condamnat la temniţă grea pe viaţă.

În timpul detenţiei, oficialităţile comuniste au încercat să obţină din partea lui Mihalache o declaraţie în favoarea regimului socialist şi o dezavuare a politicii lui Iuliu Maniu, în schimbul eliberării. Dar Ion Mihalache a refuzat categoric, decedând în închisoarea de la Râmnicu-Sărat la 5 februarie 1963. ■

Un fruntaş naţional ţărănist depune mărturie în faţa istoriei

● Profesorul Giurescu e sceptic ● Dr. Lupu nu-l înţelege pe Maniu ● Debarcarea în Balcani: o speranţă eşuată ● Recepţii reuşite şi „trădători" de neiertat ● Anglo-americanii simpatizează România, dar nu se pot certa cu aliaţii ruşi ● Malaxa deţine informaţii de la Killinger ● Un om inutil poate fi un om primejdios

IOAN HUDIŢĂ: PAGINI DE JURNAL

Începând cu acest număr, publicăm noi fragmente din jurnalul istoricului şi omului politic Ioan Hudiţă. Primele patru episoade au apărut în Magazin istoric, nr. 6-9/1993 şi se refereau la perioada 10 ianuarie - 9 februarie 1944. Ca şi atunci, dimensiunile textului ca şi spaţiul tipografic ce ne stă la dispoziţie ne-au obligat la comprimări şi eliminări (semnalate prin trei puncte), pe care le-am efectuat fără a altera însă cu ceva poziţia autorului faţă de o problemă sau alta.

De această dată, am avut în vedere perioada 1 martie - 5 aprilie 1944, inclusiv. Materia am structurat-o în patrú episoade. Dar înainte de a reproduce textele propriu-zise, vom semnala câteva consemnări mai importante referitoare la intervalul 10-29 februarie 1944, cu atât mai necesar acest lucru, cu cât anumite idei şi atitudini ale persoanelor contactate de autor în acele zile se reîntâlnesc şi capătă o anume evoluţie în fragmentele pe care le vom reproduce.

Astfel, la 10 februarie, I. Hudiţă şi-a ţinut „prima oră de curs ca profesor titular". În zilele următoare se întâlnesc ecouri ale audienţei lui Hudiţă la mareşalul Antonescu, eveniment despre care discută cu rectorul Universităţii, H. Hulubei, şi profesorii Tudor Ionescu şi C. Borănescu. Consemnează apoi faptul că ministrul Ioan Petrovici, care i-a acordat o audienţă, era încă surprins de faptul că mareşalul Antonescu semnase decretul pentru titularizarea lui Hudiţă şi nu-l trimisese în lagăr. În jurnal sunt menţionate apoi întâlnirile lui Hudiţă cu secretarul general al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, căruia i-a expus poziţia P.N.Ţ. faţă de situaţia internaţională a României, după ce, în prealabil, acesta îi vorbise despre mustrările „aspre" pe care Eugen Cristescu, şeful S.S.I., le primise de la cei doi Antonesti în legătură cu „dosarul Hudiţă" (Magazin istoric, nr. 7/1993). Mai aflăm că într-o şedinţă de la „Filmul românesc", Nichifor Crainic recunoscuse că „nemţii se află într-o situaţie critică", iar Mihai Popovici şi Ghiţă Pop, prezenţi la o şedinţă de birou a P.N.Ţ., nu excludeau cu totul posibilitatea „păcii de compromis" germano-engleză, în timp ce dr. N. Lupu, I. Maniu şi I. Hudiţă o considerau o absurditate, fiind ferm convinşi de inevitabilitatea capitulării necondiţionate a lui Hitler.

În ziua de 17 februarie, Mihai Ralea îi declara autorului că vedea ca inevitabilă „o ocupaţie rusească care ar fi un dezastru pentru ţară". A doua zi, Hudiţă l-a însoţit pe Petre Constantinescu-Iaşi la Mihai Popovici, pentru ca acesta din urmă să-i înmâneze o sumă destinată ajutorării „familiilor celor arestaţi" (evident, comunişti). M. Popovici a ironizat slăbiciunea comuniştilor, care nu „executau acte de sabotaj", în timp ce comunistul P. Constantinescu-Iaşi se arătase temător faţă de posibilitatea unei păci de compromis anglo-germane, el considerând că anglo-americanii întârziau deschiderea celui de al doilea front „până la sleirea totală de puteri a Sovietelor şi a nemţilor pen-

tru a impune ambelor părți condițiile lor". Și tot el s-a declarat de acord cu ideea că „regimul de democrație este net superior dictaturilor, oricare ar fi ele, dreapta ori stânga".

Semnificativă era și aserțiunea unui colonel german înregistrată la 18 februarie, că „numai un glonte în capul lui Hitler ar mai putea salva Germania", mai ales că această declarație era făcută cu o jumătate de an înaintea atentatului împotriva dictatorului. Apoi autorul a consemnat și faptul că fiind prezent la nunta fiicei profesorului Cezar Papacostea, purtase o discuție cu Elena Gh. Brătianu, care îi făcuse „o confidență": „George îmi spune mereu că norocul lui în politica țării depinde de doi oameni, dacă mai trăiesc câțiva ani, de unchiul Dinu și de Iuliu Maniu".

În ziua de 20 februarie, profesorii Al. Boldur și Tudor Ionescu au fost invitații soților Hudiță, cu care prilej primul dintre ei considera „ca și pierdute Basarabia și Bucovina de Nord". Două zile mai târziu, Hudiță fusese vizitat de G.T. Kirileanu, care considera ca inevitabilă „apropiata ocupație rusească". Într-o discuție pe care a avut-o cu Mihai Ralea în ziua de 23 februarie, acesta insistase asupra reprimirii lui în P.N.Ț. și tot în acele zile I. Hudiță discutase cu profesorul Grigore Popa despre necesitatea redactării unui memoriu al universitarilor destinat lui Ion Antonescu.

Sunt numai câteva semnalări rezumative, înainte de a reveni la pasajele selectate de noi pentru perioada 1 martie - 5 aprilie 1944. Caracterul detaliat și tranșant al comentariilor ne scutește de orice alte explicații. Cum va constata cititorul însuși, odată cu autorul vom pătrunde într-o lume extrem de tensionată, devenind martorul zbuciumului și preocupărilor cercurilor active ale opoziției, îndeosebi a celor concentrate în jurul lui Iuliu Maniu, de a găsi soluția cea mai potrivită pentru a scoate țara din grava situație în care se afla. O rememorare a multora din evenimentele care au căpătat materializare în ziua de 23 august 1944.

Să le urmărim, așa cum au fost ele consemnate în jurnalul al cărui autor a fost din plin implicat în ele. Pentru unele din personajele menționate și neîntâlnite în episoadele anterioare, am dat scurte explicații în subsol; cuvintele cuprinse în paranteze drepte ne aparțin.

Dan BERINDEI

1944

Miercuri, 1 martie. Văd după ora de curs pe Giurescu[1], care e f. alarmat de situația de pe frontul rus. Stăm de vorbă o oră și ceva în biroul său, unde ține și secretariatul Institutului de Istorie Națională al cărui președinte este tot el, de la înființarea sa. El crede că nemții sunt ori obosiți peste măsură ori se retrag anume pentru a „speria pe englezi". El nu exclude și explicația că, pentru Hitler, frontul rus nu contează și el a retras multe trupe pentru a face față frontului al doilea, anglo-american, mult mai important pentru el. Îi spun că toate presupunerile lui sunt neîntemeiate și că singura explicație a înfrângerii nemților este că sunt obosiți, epuizați, demoralizați, iar industria lor de război, dinstrusă în mare parte de aviația anglo-americană, nu mai poate face față necesităților războiului. „Nemții sunt pierduți și cu cât întârzie capitularea cu atât mai rău pentru ei", am continuat eu. „Atunci noi suntem pierduți", zice Giurescu. „Tăbărâți cu toții pe Antonescu, i-am spus eu, și convingeți-l să înceteze războiul, cât mai este timp, pentru că noi am eșuat în încercările noastre făcute pe lângă el". Giurescu e sceptic în această privință, știind că Antonescu e prea legat de nemți pentru a se putea desprinde de ei. „Mi se pare că am s-o iau din loc, dacă voi vedea că se îngroașă gluma", mi-a spus el, la despărțire...

Joi, 2 martie. După ora de curs văd pe Maniu, reîntors de ieri noapte în Capitală. Pe la 10, înainte de sosirea mea, trecuse pe la el Mihalache, care i-a spus că seara aceasta, la ora opt, va vedea pe Mihai Antonescu, care l-a chemat special de la Dobrești pentru a-i comunica ceva. Când ședeam de vorbă cu Maniu a sosit Lupu. Acesta ne-a informat că mâine dimineață la ora 10 l-a chemat și pe el Mihai Antonescu să-i comunice ceva. Discutăm toți trei, cam despre ce ar fi vorba. Ne înțelegem însă ca el să-i propună, așa cum o va face și Mihalache, încetarea ostilităților și formarea imediată a unui guvern național, prezidat de Antonescu sau de oricine ar dori el. Maniu vede la prânz pe Dinu Brătianu și alți fruntași liberali. Lupu este invitat și el la prânz. Ne despărțim pe la 11.30, înțeleși să ne vedem mâine la 11 la Mihai Popovici. Am ieșit cu Lupu pe care l-am condus în strada Atena, la d-na Ionescu, văduva lui Toma Ionescu[2], la care ia dejunul. El mi-a spus un lucru care nu mi-a plăcut, nu pentru că ar fi fost nou pentru mine, ci pentru că îl repetă la toată lumea, făcându-și și lui rău și partidului.

„Mă uit la Maniu și nu-l înțeleg, zice el; cum de mai crede el în viața de partid după prefacerile adânci care au loc sub ochii noștri în toată lumea". „Și totuși lumea se va întoarce la viața de partid, i-am răspuns eu, pentru că un regim de democrație reală nu poate funcționa fără partide; este o profundă eroare pe care o fac toți acei

[1] Constantin C. Giurescu (1900-1977), istoric, profesor la Universitatea din București, academician.

[2] Toma Ionescu (1860-1926), chirurg, profesor la Facultatea de medicină din București, frate cu Take Ionescu.

cari judecă altfel; dictaturile odată dispărute, lumea se va reîntoarce la partide, așa cum funcționează ele în Anglia și Statele Unite, care vor rămâne *state model* în această privință; d-stră faceți o mare greșeală și din punctul de vedere strict al intereselor d-stră personale, eliminându-vă singur din viața publică, absolut fără motiv". „Poate ai dreptate, mi-a răspuns el, însă te rog să mă crezi, eu mă simt obosit, plictisit, decepționat de tot ce-am văzut într-o viață de zbucium zădarnic; sufletul meu zboară deja în sferele eterate ale planetei noastre și aștept, cu resemnare, chemarea Celui de Sus".

Nu știu dacă în dosul afișării unui astfel de pesimism nu se ascunde și oarecare preocupare practică de a-și menține bune raporturi personale cu Antonescu. Mi-ar pare f. rău ca bănuiala mea să fie exactă. Alți foști buni prieteni ai lui, ca Mazilu[1], Teodorescu-Branișteanu[2], Cazacliu[3] și alții, susțin de mai mult timp că el [Lupu] începe să dea semne de senilizare precoce... Ofensiva rușilor progresează pe toată lungimea frontului, ajungând, în nord, aproape de Narva, iar în centru, la Moghilev, la frontiera noastră. Aș vrea să văd ce mai zice acum Antonescu despre marea putere militară a nemților!

Vineri, 3 martie. La 11 ședință de birou la Popovici. Prezenți toți membrii săi, inclusiv Mihalache. Acesta povestește pe scurt discuția lui cu Ică de ieri seară. După el vorbește Lupu, care ne informează că și lui Ică i-a spus aceleași lucruri ca și lui Mihalache și anume că, după toate informațiile pe care le are el și mareșalul în privința situației de pe frontul de răsărit, nu e vorba de-o înfrângere germană, ci de o tactică

Februarie 1944: regina-mamă Elena, însoțită de Mihai Antonescu, vizitează expoziția de ochelari pentru invalizii de război

a lui Hitler, care urmărește, pe de-o parte, să sperie pe englezi cu o prea mare victorie sovietică, iar, pe de alta, să-și rezerve armata în vederea unei eventuale debarcări anglo-americane în Franța. „Noi suntem convinși că odată strivită forța de debarcare anglo-americană, a continuat Ică, chestiunea frontului de răsărit e ca și rezolvată; sovieticii au aruncat în luptă toate rezervele lor; eliberată dinspre anglo-americani, armata germană va lichida Rusia Sovietică în mai puțin de două luni; de aceea nu trebuie să ne alarmăm chiar dacă, pentru un moment, noi ar trebui să sacrificăm o parte a teritoriului nostru".

Ică i-a informat apoi că, după ultimele rapoarte ale agenților noștri în afară, conflictul dintre englezi și americani e f. adânc, pe două chestiuni principale, problema coloniilor și a raporturilor cu Sovietele. Roosevelt înțelege că toate coloniile trebuiesc să fie libere, după război, iar în chestiunea rusească puțin îi pasă dacă Moscova ar rămâne stăpână pe toată Europa Centrală și balcanică. Ică i-a informat că americanii sunt contra organizării celui de-al doilea front în Balcani, cum vrea Churchill și că în prezent între turci și guvernul englez sunt grave neînțelegeri pe o sumedenie de chestiuni între care și aceea a aprovizionării lor cu armament anglo-american. El le-a mai spus că și Știrbei cunoaște bine aceste chestiuni și că, după primele sondagii făcute la Cairo pe lângă anglo-americani, el a înțeles că aceștia nu pot lua nici o hotărâre în chestiunea României, fără să întrebe în prealabil pe ruși, cari au cuvântul hotărâtor. În concluzie, Ică le-a spus la amândoi că mareșalul roagă pe Maniu „să fie înțelegător și să nu-i facă dificultăți, acum când țara este amenințată de mari primejdii, întrucât el este decis să le înfrunte cu orice preț, alături de nemți, aliați loiali și buni prieteni ai țării noastre".

„Și d-stră ce i-ați răspuns după ce v-a spus toate aceste lucruri?", i-a întrebat Maniu, cu un aer liniștit, din care nu se putea deduce nimic din ce gândea el. „Eu, ca să fiu sincer, d-le Maniu i-a răspuns Mihalache, sunt dispus să cred că tot ce mi-a spus Ică e adevărat; eu l-am considerat totdeauna pe mareșal un bun român și, chiar atunci când m-am găsit în divergență cu el, am fost sigur că este un om cinstit și de bună credință; nu văd pentru ce ne-ar minți astăzi, cu atât

[1] Bică Mazilu, licențiat în drept, scriitor și publicist.

[2] Tudor Teodorescu-Branișteanu (1889-1969), cunoscut publicist și gazetar.

[3] Petre Cazacliu, membru în Sfatul Țării de la Chișinău, doctor în medicină, profesor la Facultatea de medicină din București.

mai mult cu cât el dispune de informații, ca șef de stat, pe care noi nu le avem; în orice caz, eu i-am spus lui Ică, f. clar, că personal eu nu mă pricep în astfel de probleme și că el și mareșalul își iau o grea răspundere dacă vor să mai continue războiul pe care toată lumea vede că este ca și pierdut".

Lupu a confirmat în totul cele povestite de Mihalache, cu deosebirea că el i-a spus lui Ică părerea lui sinceră că mareșalul face „o imensă greșeală luând drept realitate iluziile lui Hitler care, în fanatismul lui orb, antrenează națiunea germană la o tragedie ne mai cunoscută în instoria lumei". Lupu i-a recunoscut că multe din informațiile sale pot fi exacte, cu neînțelegerile dintre Churchill și Roosevelt, sau teama englezilor de o prea mare victorie rusească, însă el i-a precizat că toate aceste neînțelegeri nu vor putea zdruncina alianța dintre ei și că mareșalul ar face bine să nu-și mai ia răspunderea singur, ci să formeze un guvern de uniune națională. „Din nefericire, i-a spus Lupu lui Ică, eu și prietenii mei nu dispunem practic de niciun mijloc pentru a-l convinge pe dl. mareșal să accepte propunerea noastră".

Ghiță Pop l-a felicitat pe Lupu pentru răspunsul dat lui Ică, declarând că și el se întreabă dacă „totuși, până la urmă, o pace de compromis anglo-germană ar fi chiar cu neputință". Pe el îl îngrijorează însă situația din Ungaria. Știrile pe care le are el îl fac să creadă că ungurii tratează în ascuns cu aglo-americanii ieșirea din război, lucru care, dacă se realizează, ar fi f. grav pentru soarta Transilvaniei. I-a răspuns Popovici că pentru un moment Antonescu face f. bine că nu se desparte de nemți cât timp nu suntem siguri că anglo-americanii ne-ar putea ajuta. „Părerea mea este că noi nu putem adopta nici o atitudine precisă în această chestiune, a continuat Popovici, până nu vom ști la ce rezultat va ajunge Știrbei în discuțiile cu anglo-americanii".

Eu am răspuns la toți, susținând teza mea cunoscută. Am început prin a felicita pe Lupu „pentru consecvența lui în problemele externe și pentru curajul de a fi spus lui Ică părerea lui sinceră despre ele". Lupu e totdeauna sensibil la complimente, mai ales când ele i se fac public. Am repetat apoi argumentele mele cunoscute, pe baza cărora sunt convins că Aliații vor rămâne solidari, până la atingerea tuturor obiectivelor lor de război și că divergențele dintre ei, oricât ar fi de mari, vor fi învinse. Am insistat îndeosebi asupra păcii de compromis, ultima iluzie care și-o mai fac nemții și nemțofilii noștri, arătând că niciodată nu se vor găsi în Anglia oameni politici cari să-și ia răspunderea de-a rupe cu Statele Unite făcând o pace separată cu Germania nazistă, oricât de mare ar fi primejdia unei victorii rusești față de interesele ei în Europa.

Maniu s-a raliat complet concluziilor mele. El a insistat mai mult asupra acțiunii lui Știrbei în afară, susținând că „până în momentul de față nu se poate trage însă nici o concluzie precisă despre conversațiile lui cu americanii". În continuare, el a susținut, ca și Ghiță Pop, că ungurii fac mari sforțări să se înțeleagă cu anglo-americanii peste capul nemților, riscând chiar un război cu ei, dacă li se oferă Transilvania, Popovici îl completează spunând că nemții sunt în curent cu aceste manevre maghiare și că „mare lucru dacă ei nu vor ocupa Ungaria pentru a împiedica defecțiunea ei". El știe aceste lucruri de la Malaxa, care, la rândul său, le-a aflat de la Killinger și Clodius. Am trecut apoi la masă. Mihalache a tăcut aproape tot timpul, Lupu a vorbit și el puțin, căci masa îl obosește, iar vinul, după două pahare pe care el le bea fără sifon sau apă minerală, îl dispune la somn. Popovici mănâncă puțin și bea numai apă minerală, căci nu vrea să se îngrașe. Ghiță Pop e de felul lui f. sobru și-n loc de vin sau apă minerală, el bea câte un ceai fierbinte în cursul dejunului. Maniu bea apă minerală și cel mult un pahar de vin. Numai eu și d-na Popovici mai trecem puțin măsura când vinul e bun și suntem bine dispuși... Ne despărțim pe la ora 4...

Sâmbătă, 4 martie... Seara la 8.30 mă duc singur la I. Lugojanu[1] după lungi insistențe din partea cumnatului său, Mihai Popovici. A dat o recepție la care au fost prezenți și Maniu, Lupu, Mihai Popovici, Ghiță Pop și alți fruntași ai partidului. Știam dinainte pentru ce sunt chemat. Popovici n-a renunțat la ideea reprimirii în partid a cumnatului său. Știind că eu și Ghiță Pop ne opunem categoric la reprimirea celor cari ne-au trădat, am fost amândoi, în seara aceasta, obiectul unei atenții deosebite din partea întregii familii Lugojanu. Popovici nu m-a slăbit un moment, fiind convins că eu reprezint piedica principală. Pe Ghiță Pop, el speră să-l convingă mai ușor dacă cedez eu! Dintre elementele ardelene am, pe lângă Pop, în lupta mea contra reprimirii elementelor trădătoare, pe Ilie Lazăr și pe Aurel Leucuția, cari mă ajută f. mult în această privință. Văzând că Popovici se ținea mereu de capul meu, Ilie Lazăr s-a apropiat de noi și plecându-se spre urechea lui Popovici, care aude din ce în ce mai greu, i-a strigat tare ca să audă bine: „Degeaba pierzi vremea, cucoane Mihai; nu vei reuși să-l abați din linia lui, căci profesorul este tot atât de ferm în convingerile lui ca șeful nostru, dl. Iuliu". Luându-mă de spate, Ilie Lazăr mi-a spus, de față cu Leucuția și Mihai Răutu, că nici un ardelean din partidul

[1] Ion Lugojanu (1893-1957), membru al Partidului Național Țărănesc; a fost consilier tehnic și secretar al delegației române la Conferința de pace de la Paris, subsecretar de stat la Președinția Consiliului de Miniștri (1929-1930), ministru al educației naționale (1930) și al industriei și comerțului (1932-1933), de mai multe ori delegat al României la Liga Națiunilor și ministru la Vatican; mort în închisoare.

nostru nu acceptă reprimirea în partid a lui Lugojanu... „Surorile lui sunt f. drăguțe și înțelegătoare, a continuat el, se ostenesc mult să-l scoată din fire pe bietul nostru bătrân, dar degeaba, noi nu vrem măr putred printre noi; și bufetul din seara aceasta, ca și vinurile servite, sunt f. bune, însă amicul Lugojanu n-are ce mai căuta în rândurile noastre", a încheiat Lazăr. I-am spus că el ține printre noi rolul pe care-l avea cerul în tragedia greacă. Am plecat acasă pe la 11.30, condus de Costache Lupu cu mașina lui. Maniu m-a rugat să trec pe la el mâine dimineață la 9.

Duminecă, 5 martie. Îl găsesc f. îngrijorat. Are informații de la Știrbei că anglo-americanii deși au reale simpatii pentru România, totuși ei nu pot face nimic pentru ea fără un acord prealabil cu Sovietele. Deci, așa cum eu am știut totdeauna, noi trebuie să contăm în viitor pe realitatea că alianța dintre anglo-americani și Soviete este solidă și nu putem spera pe nici o neînțelegere dintre ei. Constat și de data aceasta, cu multă satisfacție, că și Maniu dă aceeași interpretare informațiilor lui Știrbei. Acesta i-a confirmat informațiile privitoare la tratativele ungurilor cu anglo-americanii pentru ieșirea din război; și i-a comunicat lui Antonescu această știre, rugându-l să se grăbească, să nu ne-o ia ungurii înainte. În ordinea internă, Maniu e nemulțumit și decepționat, totodată, de atitudinea „șovăitoare" a lui Mihalache. „Lipsa de orientare în problemele externe, zice el, și ușurința cu care se lasă convins de toate prostiile lui Antonescu, fac din Mihalache în împrejurările de azi, nu numai un om inutil pentru noi, dar chiar un om primejdios, deoarece Antonescu, crezându-l popular ca în trecut, își poate imagina că țara îl urmează mai departe în politica lui de colaborare cu nemții". Nici de Lupu nu e complet mulțumit, căci „deși are în capul lui idei sănătoase, nu știe să le folosească cu hotărâre și energie față de Antonescu". Maniu regretă profund că acești oameni, pe cari Antonescu îi apreciază și-i stimează, nu-i vorbesc cu destulă hotărâre pentru a-i deschide ochii asupra politicii sale cu totul greșită. El mă roagă să văd eu mai des pe Ică și dacă se poate și pe mareșal, pentru a li vorbi răspicat în acest sens. Maniu mă roagă să văd neapărat pe Șteflea și pe Sănătescu pentru a le atrage atenția asupra dezastrului care ne amenință și a vedea împreună ce se mai poate face pentru evitarea catastrofei. Maniu rămâne pentru un timp în Capitală ca să afle știri de la Știrbei. Va dormi seara la Snagov, la vila lui Leucuția, și va veni în București în fiecare dimineață. Am discutat apoi cu el chestiunea reprimirilor în partid, care cu recepția de ieri seară de la Lugojanu a fost din nou pusă în discuție. Maniu o consideră definitiv închisă. „Nu numai că nu putem primi absolut pe nimeni dintre cei cari ne-au trădat, zice el, ci trebuie să le facem un proces exemplar, ca vinovați de dezastrul țării..."

... Soția lui P.P. Panaitescu m-a vizitat și-n dimineața aceasta, pentru a patra sau a cincea oară în ultimul timp, ca să mă roage să interviu la Interne pentru eliberarea soțului ei din lagărul de la Tg. Jiu. I-am explicat și azi, ceea ce i-am mai spus de atâtea ori, că nu stă în putința mea să obțin eliberarea soțului ei. Am vorbit, în două rânduri, mareșalului și de vreo trei ori și lui Ică, însă aceștia nici nu vor să audă, considerându-l primejdios, atât pe el, cât mai ales pe soția lui — „o fanatică fără pereche". A rămas să-mi trimită mâine un memoriu pentru a-l prezenta Ministerului de interne. Cred că cel mai potrivit lucru e să-l prezint lui Ică, atunci când îl voi vedea. I-am explicat că și-n dosarul interceptărilor mele telefonice, întocmit de Siguranța statului, conversațiile avute cu Panaitescu mi-au fost interceptate drept dovadă că în calitatea mea de secretar general al partidului întrețin relații cu cercurile legionare, fără să mai vorbesc despre cele cu Constantinescu-Iași!...

Marți, 7 martie... Seara la 6, la [Mihai] Borcea[1], unde mă aștepta Sănătescu. Prima întrebare cu care m-a întâmpinat a fost „cum mai vedeți situația externă, acum când rușii se apropie de Nistru?"

August 1943: mareșalul Ion Antonescu (stânga) se întreține cu mareșalul Manstein (dreapta)

[1] Mihai Borcea (1888-1956), avocat și ziarist.

„Așa cum am văzut-o tot timpul, că nemții nu-l pot câștiga [războiul] și că noi mergem la catastrofă dacă mai rămânem alături de ei", i-am răspuns eu. Am intrat apoi în fondul problemei, discutând cu el, timp de două ore, toate aspectele ei, interne și externe. În concluzie, Sănătescu repetă teza lui Antonescu, în sensul că „nemții se retrag strategic, economisind forțele în vederea luptei decisive cu anglo-americanii, care se apropie și că odată înfrânți, frontul de răsărit va fi restabilit, cu distrugerea totală a Sovietelor". După ce i-am arătat că această teză e cu totul falsă și că anglo-americanii nu pot fi învinși, Sănătescu mi-a răspuns textual: „Când ne vom convinge de acest lucru, atunci sunt sigur că însuși Antonescu știe ce are de făcut; pentru un moment, orice încercare de desprindere de nemți ne-ar fi fatală, noi fiind înconjurați peste tot numai de dușmani, având și trupe nemțești în țară". „Și dacă până se va lămuri Antonescu, l-am întrebat eu, Sovietele reușesc să ocupe țara, cine le va mai putea scoate din ea, dacă nemții sunt învinși?; putem risca o astfel de situație?" „Recunosc, mi-a răspuns el, situația ar fi tragică, dar să sperăm că nu vom ajunge aici; până atunci, multe lucruri se vor mai întâmpla și care ne vor permite să vedem mai clar decât o putem face astăzi".

La insistențele mele, că Antonescu și regele își iau o mare răspundere, temporizând luarea unei măsuri salvatoare, Sănătescu mi-a răspuns pe un ton f. liniștit: „Situația mi se pare atât de încurcată încât eu singur nu mai știu cum ar fi de procedat". „În astfel de situații încurcate, i-am răspuns eu, există o singură soluție normală, militarii să se lase de politică și să facă loc unor oameni politici de meserie, cari să-ia pe mâna lor interesele țării". „Da, sunt de acord pe-această chestiune; Antonescu ar trebui să ușureze regelui posibilitatea formării unui guvern național". „E tot ce dorim noi, iar dacă d-stră reușiți să-l convingeți pentru această soluție, aduceți țării un imens serviciu", i-am replicat eu. L-am rugat mult să vorbească cu regele în acest sens, pentru a-l convinge pentru soluția unui guvern național. Sănătescu a promis „să încerce". Impresia mea este că nu va face nimic, fiind prea moale și prea nehotărât.

Soția lui Panaitescu i-a trimis Milicăi, în după-masa aceasta, un memoriu în chestiunea soțului ei, însoțit de o scrisoare disperată în care explică situația grea a soțului ei, indicând numele câtorva profesori universitari cari ar putea interveni pentru el. Ea nu știe că I.D. Ștefănescu[1], P.P. Stănescu[2] și Cartojan[3], cu cari eu am vorbit de mai multe ori în chestiunea soțului ei,... se tem să nu-și riște pozițiile lor. Cât despre... Iordan[4], acesta este astăzi unul dintre cei mai calzi susținători ai regimului lui Antonescu, sub pretext că „a scăpat țara de legionari"!

Seara radio. Luptele continuă cu mare înverșunare în regiunile Narva, Luțk-Tarnopol. Berlinul anunță că „trupele germane se desprind mereu, cu succes, de cele sovietice". Faptul grav al zilei de azi e trecerea Bugului în mai multe puncte în regiunea Tarnopol. ■

(Va urma)

[1] I.D. Ștefănescu, profesor universitar de istoria artei.

[2] P.P. Stănescu, profesor universitar.

[3] Nicolae Cartojan (1883-1944), istoric literar, profesor universitar, academician.

[4] Iorgu Iordan, filolog și lingvist, profesor universitar, academician.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• **Prof. dr. doc. Ion Gherman — ISTORIA TRAGICĂ A BUCOVINEI, BASARABIEI ȘI ȚINUTULUI HERȚA** (cu prefață de prof. univ. dr. **Ioan Scurtu**).

Editura All, București, 1993, 120 pp., 900 lei: autorul, membru în consiliul de conducere al „Asociației Pro Basarabia și Bucovina" și președinte al „Societății culturale a ținutului Herța", ne oferă o succintă sinteză a evenimentelor care au făcut posibilă răpirea de două ori a ținuturilor românești din partea de nord-est și est.

• **EVREII DIN ROMÂNIA ÎNTRE ANII 1940-1944. VOL. I: LEGISLAȚIA ANTIEVREIASCĂ** (prefață: șef rabin dr. **Moses Rosen**; volum alcătuit de **Lya Benjamin**; coordonator științific: **Sergiu Stanciu**).

Editura Hasefer, București, 1993, XCX + 486 pp.; 1 800 lei: editat de Federația comunităților evreiești din România, Centrul pentru studiul istoriei evreilor din România, volumul pune la îndemâna celor interesați legislația antievreiască promulgată în intervalul anunțat în titlu.

• **NICOLAE TITULESCU — DOCUMENTE CONFIDENȚIALE** (ediție îngrijită, studiu introductiv și note de dr. **Ion Grecescu**).

Editura Academiei Române, București, 1992, 174 pp., 81 lei: volumul cuprinde unele dintre memoriile, rapoartele și scrisorile cu caracter confidențial prezentate sau trimise suveranului și primului ministru în perioada cât a funcționat la Ministerul de externe, cât și după înlăturarea lui din fruntea diplomației românești.

• **Mareșal Ion Antonescu — ISTORIA MĂ VA JUDECA** (studiu introductiv de general-maior **Mircea Agapie**; documente selectate și pregătite pentru tipar de maior **Constantin Hlihor**).

Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1993, 208 pp., 600 lei: sunt publicate mai ales discursuri, prelegeri ținute în fața studenților de la Școala Superioară de Război și articole scrise cu diferite prilejuri.

• **EMIGRAREA POPULAȚIEI EVREIEȘTI DIN ROMÂNIA ÎN ANII 1940-1944** (volum îngrijit de dr. **Ion Calafeteanu** - responsabil; **Nicolae Dinu** și **Teodor Gheorghe**).

Editura Silex, București, 1993, 255 pp.: culegere de documente din Arhiva Ministerului de externe al României, care prezintă soluția adoptată de guvernul condus de Ion Antonescu în problema evreiască, diferită fundamental de cea adoptată în Germania, Ungaria sau în teritoriile ocupate de naziști.

ÎN CLUJUL UMILINŢEI

Academician EMIL POP

Autorul paginilor de jurnal încredinţate spre publicare revistei Magazin istoric **a făcut parte din pleiada de intelectuali români care au datorat foarte mult Marii Uniri. Abia după 1918, în climatul general favorabil creat de întregirea statului naţional român, ei şi-au putut manifesta din plin capacităţile creatoare. La rândul său, Unirea — ca act politic fundamental al istoriei noastre naţionale — a încorporat şi eforturile entuziaste ale acelei generaţii, dându-le chipul împlinirii şi materializând în mod fericit relaţia organică între o generaţie şi marele act istoric de la 1 Decembrie 1918.**

Emil Pop, **căci despre dânsul este vorba, a fost, începând cu 1937 şi până în 1967, dascăl al Universităţii Daciei Superioare sau Universitatea „Ferdinand I", cum s-a numit mai apoi prima instituţie românească de învăţământ superior creată la Cluj după Marea Unire. A predat la Facultatea de ştiinţe (Secţia ştiinţe naturale) cursul de botanică generală şi fiziologia plantelor.**

Personalitate proeminentă a biologiei româneşti, membru titular al Acafemiei Române (1955), al Academiei Germane de Ştiinţă „Leopoldina" (1967), al Academiei internaţionale de Istoria Ştiinţei din Paris (1963), al Academiei Maghiare de Ştiinţe (1973), Emil Pop s-a născut la 13 aprilie 1897, în comuna Bucerdea Vinoasă din judeţul Alba şi s-a stins din viaţă la Cluj, în ziua de 14 iulie 1974. Primele clase de liceu (1907-1912) le-a urmat la Alba Iulia (în limba maghiară), iar ultimele (1912-1915) la celebrul liceu român „Andrei Şaguna" din Braşov. Pentru a evita încorporarea în armata austro-ungară, în 1915, împreună cu colegul său mai mare Lucian Blaga, s-a înscris la Institutul teologic ortodox din Sibiu. De altfel, orice român transilvănean care intenţiona să se dedice carierei didactice putea să profeseze doar la liceele româneşti confesionale şi numai dacă, în afară de specialitatea laică, dobândită prin absolvirea cursurilor unei facultăţi, urma şi studii teologice, din acest motiv, cu mici excepţii, aproape toţi profesorii liceelor confesionale româneşti din Transilvania dinainte de 1918 erau în acelaşi timp şi preoţi.

Între 1 septembrie 1916 şi 17 martie 1917, deci imediat după intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale, Emil Pop a fost deportat în satul Borisfalva (districtul Sopron, din apusul Ungariei), măsură represivă a autorităţilor maghiare vizând de altfel întreaga intelectualitate românească din Transilvania, cum se ştie, elementul cel mai activ al luptei pentru desăvârşirea unităţii naţionale.

Încă de la începuturile activităţii sale ştiinţifice (1923-1924), viitorul savant a început să redacteze un jurnal mai puţin obişnuit, intitulat Drumuri, **azi aflat în colecţiile Bibliotecii Academiei Române din Cluj-Napoca.**

Acest jurnal, cuprinzând 11 volume și acoperind perioada 1923-1972 și care ar merita din plin atenția unui editor, conține descrierea călătoriilor de studii efectuate de savant în străinătate sau de-a lungul și de-a latul țării, mai ales în zona montană, unde urmărea existența mlaștinilor de turbă (turbării). Introducându-ne în tainele unei noi științe biologice — palinologia —, care în 1924 împlinea vârsta de abia 10 ani, Emil Pop a izbutit să descifreze cu succes — pe baza analizelor de polen fosil — istoria pădurii românești din era cuaternară, dar mai cu seamă de la ultima glaciațiune până astăzi. Lucrările sale — Contribuții la istoria vegetației cuaternare din Transilvania (1932), Flora pliocenică de la Borsec (1936), Analyse pollinique du sédiment de l'etang du Tăul Zănoguții — Masif du Retezat, Roumanie (1970, în colaborare cu V. Lupșa, N. Boșcaiu, V. Soran), Cercetări privitoare la pădurile diluviale din Transilvania (1945) — reprezintă fundamentul cunoașterii evoluției pădurii românești din ultimii 15 000 de ani, precum și de la finele terțiarului.

Dar Emil Pop s-a aplecat asupra pădurii nu numai sub raporturi strict paleoecologice și paleobotanice, ci și sub acelea privitoare la tainicele și strânsele relații cu istoria și viitorul poporului român. Lucrarea sa Pădurile și destinul nostru național (apărută în 1941 și reeditată în 1942 și 1943, și care, din 1947 și până în 1962 a figurat pe lista neagră a cenzurii comuniste) sau eseul Laudă Carpaților (apărut postum, în 1975) constituie dovada unei adânci cunoașteri a legăturilor dintotdeauna dintre un popor și natura pământului său strămoșesc.

Spațiul nu ne permite să insistăm asupra operei academicianului Emil Pop — botanist, citofiziolog, istoric al științei, talentat publicist pe terenul popularizării cunoștințelor despre viața plantelor —, dar dorim cu deosebire să atragem atenția asupra jurnalului său inedit — document de mare valoare istorică și umană. Și pentru a fi cât mai credibili în demersul nostru, am selectat ample pasaje din fragmentul încorporat în volumul V (1936-1940) și intitulat de autor în Clujul umilinței. 30 august - 7 septembrie [1940]. Este mărturia plină de dramatism despre „un drum trist, cu decisive clătinări pentru profesia mea", care „a frânat scrâșnind și-apoi a oprit gemând activitatea mea la falnica universitate clujeană".

Abaterea de la „drumurile" științelor naturii a fost determinată de un eveniment politic ce a zguduit întreaga suflare românească — deja traumatizată prin cotropirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord în iunie 1940 de către trupele sovietice. Catastrofa națională de dimensiunile celei impuse României prin dictatul de la Viena a fost trăită de profesorul Emil Pop cu deosebită intensitate. Jurnalul său nu analizează și nu interpretează evenimentele, comentariile personale — puține câte sunt — abia devin sesizabile în sumedenia de fapte și întâmplări, de sentimente și atitudini ce-au fost consemnate așa cum s-au impus ele sub apăsarea sufocantă a factorilor de presiune ce au guvernat acest dramatic moment istoric. De altfel, credem noi, acesta și este motivul pentru care Jurnalul academicianului Emil Pop se impune ca un document istoric de mare valoare, subliniind adevăruri ce nu pot fi negate. Prieteniile dintre cărturarii maghiari și români, ca și acelea dintre numeroși oameni de rând, au fost mult mai durabile decât vremelnica lor despărțire. Chiar în acele momente dramatice, contactele dintre cele două părți n-au fost întotdeauna dure, ci și pline de prețuire reciprocă și înțelegere. Sunt consemnate atitudini, situații, conjuncturi, dispute — toate purtate în contextul unui eveniment care a afectat atât de multă lume și a schimbat pentru ani de zile destine fără a se putea da — atunci — un răspuns mulțumitor la obsedanta întrebare a autorului: „De ce? De ce?"

Aducerea acestor pagini de certă valoare istorică în conștiința publicului românesc de astăzi, dar și a acelora care într-un fel sau altul au trăit cumplitele evenimente, s-a făcut prin strădania prof. dr. Viorel Soran (fost secretar particular, doctorand și colaborator al savantului începând cu anul 1955 și până la sfârșitul vieții sale) și a Sidoniei Puiu (fostă secretară particulară și apropiată colaboratoare a savantului din 1963 până la săvârșirea lui întru Domnul, dar și bibliotecar principal la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca).

Trebuie să precizăm că nu toate personajele amintite în aceste mărturii au putut fi identificate și explicate prin note de subsol. Multe dintre cele nemarcate sunt rude, prieteni și cunoscuți ai familiei autorului, simpli cetățeni ai orașului în care profesorul academician și-a desfășurat pasionanta sa activitate științifică. Precizăm, de asemenea, că textul reprodus de noi reprezintă o selecție a celor mai semnificative pasaje, întreruperile fiind marcate prin trei puncte. Se înțelege că notele din subsol ne aparțin.

Se împlinește astăzi luna de când am picat la Alba Iulia, somnoros, trist, pe o zi frumoasă, singura favoare a retragerii. În lipsă de ocupație zbuciumată de teribile constatări și chinuitoare întrebări, îmi veni gândul să-mi reamintesc de acele zile trăite la Cluj de la dictatul din Viena până la fugă.

Am scris prin aceste volume numai drumuri prin țara mare, țara mea, sau peste granițele ei. Drumuri cari aveau de-a face cu profesiunea mea. Notele ce urmează privesc peripeții de altă natură, dar e tot un drum, trist, cu decisive clătinări pentru profesiunea mea. Le fac loc

aci și voiu încheia volumul acesta, care cuprinde atâtea amintiri de muncă și de încântare, cu săptămâna de blestem, care a frânat scrâșnind și-apoi a oprit gemând activitatea mea la falnica universitate clujeană.

Amintirile mele de-atunci au început să se cam spălăcească. Erau zile extrem de lungi, în care se îmbulzeau întâmplările grave și senzațiile năpraznice într-un tumult copleșitor. Nu-i ușor deci să le readuc pe toate în conștiință, făcându-le ziua și ierarhia. S-ar putea să fac și greșeli în această privință. Totuși, amintirea e mai caldă și mai fidelă acum, decât mai târziu, când comparând și alte informații aș putea redacta memorii istoricește mai documentate.

...După ce o vară întreagă ne-am frământat sub povara Basarabiei și a Bucovinei de Nord smulse, a refugiaților nenorociți și a mobilizării îngrijorătoare, am încercat o scurtă reculegere la Bran. Era neașteptat de frumos la Bran și Ghika cu familia ei ne-au primit cu căldură... Peste frumusețea locurilor plutea o atmosferă necăcioasă, vâscoasă de îngrijorare, de revoltă, de deprimare, care te fura din mediul de încântare pe prăpăstii și prin mlaștini imaginare, te trezeau noaptea cu bătăi de inimă și cu mintea înfășurată, îți otrăveau somnul, odihna, plăcerea...

Știrile transmise prin Ghika de la radio, veștile aflate de la Brașov răscoleau până la fund toată tulburarea. Gigurtu[1] anunțase schimbul de populație, cu „mici cesiuni teritoriale", pe care realiștii le vedeau foarte mari și dureroase... Din străinătate nici o veste bună. Dimpotrivă, ciocniri permanente la granița ungurească și grave incidente și amenințări pe Prut. Radio Budapesta își scuipa veninul, cum îi venea la gură, iar noi abia îngăimam câte

Una din primele victime ale furiei naționaliștilor șovini maghiari a fost protopopul Aurel Munteanu din Huedin, ucis mișelește în ziua de 10 septembrie 1940

un document obiectiv. Volbură cruntă peste un neam umilit.

Ceva nădejde și bucurie ne făceau hărțile din colecția Ministerului de externe publicate de gazete, în care petele românești înecau biruitoare pe ale ungurilor și sașilor. „Cerneală cheltuită degeaba", ziceau ungurii. Aveai impresia din ce în ce mai sigură a unui sprijin masiv, indiferent la „prîncipio", de care ungurii erau conștienți.

Începuseră tratativele la Turnu Severin. „De-ar avea minte ungurii să ceară cât mai mult, ca să vadă nemții că sunt abuzivi", spunea Sextil Pușcariu[2] în ferma convingere că arbitrajul Axei și mai ales a lui Hitler o să fie binevoitor față de noi!

...Ne-am întors la Cluj în ziua de 21 august. Evenimentele aveau un mers fatidic. Bulgarii la Craiova n-au cedat nimic. Schimbul de populație cu ei este un capitol fără însemnătate, așa cum a fost stabilit. Cu ungurii ușoare nădejdi, apoi pesimism fără nădejde. Presa nemțească ne acuză de „fals eroism". A urmat chemarea lui Gigurtu și Manoilescu[3] la Viena, ultimatul Axei și acceptarea arbitrajului la Consiliul de Coroană...

Ultimat? Eram dușmanii lor? Nu am tratat, cât a fost omenește posibil?! De ce toate drepturile și privilegiile pentru unguri, iar pentru noi constrângerea la o jertfă care promitea a fi nedreaptă?

30.VIII. Ziua blestemului! Blestem... Cu câteva zile înainte, când primiserăm ordinul confidențial să împachetăm lucrurile de valoare în lada ce ni s-a dat, am dat de un teanc de hârtii dactilografiate, ascuns într-unul din infoliile mari, care nu se consultă. Erau poeziile unui ungur din 1918 și 1919. Erau pline de revoltă împotriva destinului și chiar a lui Dumnezeu. Într-una termină cu enunțul că este totuși ceva ce au învățat de la valahi și anume lozinca „Cine mintze"[4]. Într-alta blestema pe cei ce le luau locul și chiar pământul Ardealului, dacă avea să ajungă la alții. Cum s-a făcut că aceste hârtii au stat ascunse 21 de ani în infoliu și tocmai eu am dat peste ele în clipe de clătinări ale destinului?

M-am simțit cuprins de o tristă îndoială. Mi-au șerpuit prin suflet presentimentele fatidice, superstițioase. Am hotărât să fac întreita rugăciune, care netulburată de nimeni să-mi dea încredințarea că în privința asta n-are să mi se întâmple nimic. La a doua rugăciune, făcută în sala de bibliotecă — aud bătăi în ușă. Am înlemnit, dar m-așteptam totuși să nu intre nimeni, dacă nu răspund. Speranța nu se împlini, Susana[5] a intrat întrerupându-mă. Mi s-a coborât vag în suflet vedenia unei smulgeri de la Institut, din Cluj. Iată de ce

[1] Ion Gigurtu (1886-1959), om politic, prim-ministru (iulie-septembrie 1940) al guvernului care a acceptat dictatul de la Viena.

[2] Sextil Pușcariu (1877-1948), lingvist și filolog, profesor la universitatea clujeană, membru al Academiei Române.

[3] Mihail Manoilescu (1891-1950), economist, om politic; ministru de externe, semnatar al dictatului de la Viena; din delegația română a făcut parte și Valer Pop, nu Gigurtu, cum consemnează jurnalul.

[4] Ține minte!

[5] Susana Pál (naționalitate maghiară), laborantă la Laboratorul de fiziologie vegetală de la Facultatea de științe, al cărui director era autorul.

ziua de 30 august 1940 o socotesc ziua de soroc a unui blestem.

O înainte de masă obișnuită, cu grijile generale, dar cu convingerea că abia peste câteva zile de expuneri va urma arbitrajul. La amiazi însă, Spornic mi-a distrus speranțele. Auzise de la un post de radio că pe la unu sau două se va pronunța sentința, iar Tibi știa de la Emil Hațegan[1] că la Consiliul de Coroană circula vestea că nemții ar fi acceptat teza coridorului, în care trebuia să intre și Clujul. Ungurii spuseseră la radio că vor anunța imediat, indiferent de program, știrile sosite de la Viena.

O amiază de post mâncată în silă amară. Florica[2] propune să mergem la Lucica să ascultăm acolo radio Budapesta. D-na Roman și Lucica lucrau. Am pus radio încet; se auzeau muzică și lucruri diverse. Ni s-au servit bomboane de ciocolată și eu uitând de post am luat. M-am supărat foarte când am băgat de seamă și presimțirea urâtă mi s-a agravat. Apoi deodată (între 3 și 4?) se anunță: „Acum am primit rezultatul arbitrajului de la Viena..." Sar la aparat și ascult tremurând. Verdictul groaznic s-a spus. De la Salonta — cuprinzând Clujul — până la Zagon și până în Carpații Răsăritului... Mai mult decât ceruseră ungurii! De două ori atâția români pentru a putea avea pe săcui! Și-acum bejenia! În față ni se cască groaznicul adevăr — peste speranțe, peste asigurări, peste lozinci. Am văzut într-o clipă vălmășagul refugiului și am văzut soldați cu capul plecat, rușinați și revoltați de cedarea fortificațiilor pe care le-au păzit cu jertfe și speranțe mari un an și jumătate!

În 14 zile trebuie să predăm cele 11 județe, în schimb ungurii au să se poarte „mărinimos" cu cei rămași.

Cucoanele plâng. Insist să plecăm, ca să mergem la socri. Eram cu fețele prăpădite. La poartă Veta abia a îndrăznit să ne întrebe dacă-i rea sau bună vestea. Nu i-am răspuns niciunul, iar ea a început să plângă. A înțeles.

Încă în casă ne-a telefonat Titu: „Groaznic", iar Lucica a anunțat-o pe Cornelița Hațegan, rugând-o să împacheteze imediat. Am ieșit în stradă buimaci. Nu ne venea să credem că Clujul nostru are să fie în scurtă vreme oraș unguresc. Pe strada Universității o unguroaică îmbujorată se grăbea cu vestea. „Hallotta?"[3], întreabă transfigurată pe una din cunoscute, apoi fuge mai departe... Da, virtualmente suntem în Ungaria; soldații noștri merg însă nepăsători pe străzi. Am trecut pe la Institut. Laboranții nu știau nimic. Ne oprim pe la Viorica[4], îngrozită și deznădăjduită de veste. Vrea să plece imediat cu camionul și ne promite tot ce încape și de la noi... La mama soacră, care nu știa, alte plânsete. Tot așa și la Lăzărești. Era numai Babuș acasă. Generalul privea prostit și nu știa ce să spună. Lăzărescu e la București. Urma să se întoarcă a doua zi. O sete și un gust amar permanent în gură. Ne întoarcem la Viorica și ne anunță că a doua zi la nouă trece cu camionul pe la noi. Pe stradă chipurile au început să se încrunte și să se muerească? Au început a afla năpraznica veste. La școală profesoarele se văietau și gemeau. Veneau mame cunoscute și blestemau „Trebuie să facem război, nu putem înghiți rușinea!" Disperare și revoltă subliniate cu lacrimi.

Plecăm spre casă. Cum să-i spun lui Irén?[5] A trebuit să-i spun eu, care îmi țineam firea mai bine. I-am spus ungurește, cam steril. Nu știa ce să zică. Apoi a vorbit cu Florica și a izbucnit în hohote. O lega tatăl său — patralitic — de Ungaria.

Ca să opresc cumva văicăreala, am început să strâng lăzi. Din pod, de la Simon. Întreb la rectorat. Nici o dispoziție. Rectorul[6] e la București. Întreb la d-na Borza[7]. Borza nu-i acasă. D-na Borza știe de undeva de pretenții rusești în cazul când cedăm. Vor să-și apere — zice — frontiera pe Carpați. Între timp vine Guguța[8] și ne vărsăm amarul.

Se înserase. Plec la Institut. Portarul Man aflase vestea și mă întreba ce să facă cu acei 18 ani de serviciu ce-i are? I-am spus că statul unguresc s-a obligat să preia funcționarii și că de vrea, poate rămâne. La Institut nu mai era nimeni. Ridic două lăzi, pe care le caut cu lumânarea și caut singur extrasele și lucrurile mele pe care le împachetez. Cer cuie și ciocan de la portar. Apoi aduc două birje. Portarul, portăreasa și viceportarul îmi ajută cu devotament. Plec pe la 8 1/2 cu birjele. Birjarul se pleacă spre mine, în drum: „Îi drept că ne-or dat la unguri?" „Drept". „Hăi... Mama ei!... Atunci mai bine era să nu să fi făcut România Mare... Pe noi ne-or omorî amu ungurii".

I-am spus că ungurii s-au legat să se poarte omenește cu românii rămași; am căutat să-l liniștesc.

— Ba mă rog, noi mănăștureniii[9], mai cu samă câțiva din noi, suntem tare însămnați și n-om scăpa.

Nu credeam justificată temerea lui și totuși câtă dreptate s-a dovedit să aibă bietul birjar. Oare va fi scăpat de furia barbarilor? I se va fi împlinit prorocia?

Urcând pe strada Bădescu

---

[1] Emil Hațeagan, jurist, profesor la Facultatea de drept din Cluj.

[2] Florica Pop, medic, naturalist, profesor și director de liceu; soția autorului.

[3] Ați auzit?

[4] Viorica Mărginean, profesoară de limbi străine la Cluj; sora soției autorului acestui jurnal.

[5] Irén (de naționalitate maghiară), menajera familiei Pop.

[6] În acele momente, rector al Universității din Cluj era Florian Ștefănescu Goangă (1881-1958), cunoscut psiholog.

[7] Alexandru Borza (1887-1971), profesor de botanică, directorul Grădinii botanice din Cluj.

[8] Este vorba despre soția lui Ion Mușlea (1899-1966), folclorist și bibliograf la Biblioteca Universității din Cluj; „Guguța" și soțul ei („Mușloii") erau prieteni apropiați ai familiei Pop.

[9] Locuitorii cartierului clujean Mănăștur.

în sus aud strigăte de mase dinspre centru. Întâi credeam că-i bucurie de unguri. Apoi am auzit că-i revolta tineretului român, care cere cu orice preț războiul cu ungurii. Acasă, familia Vornicu. Au stat la masă... Pe la 11, Vornicii au plecat, iar noi am făcut covoarele sul, am pus în lăzi și am bătut în cuie până la două, obosiți, slăbiți de suferință și nesomn. Pe la 10 și mai târziu am întrebat la Rectorat dacă sunt dispoziții de evacuare sau de altă natură. Nimic. Dar se organizase serviciul telefonic toată noaptea.

31.VIII. O noapte scurtă, cu coșmar. Regretăm că ne trezim și că trebuie să ne aducem aminte de cruzimea realității. Punem lăzile afară și așteptăm câtva timp camionul, care nu mai venea. Apoi plecăm cu Florica spre Viorica. În centru, pe toate casele tricolorul nostru. Pe Regina Maria, o mulțime compactă de manifestanți dinspre piață. Cântau, iar printre cântece strigau sacadat: „Vrem război cu ungurii!", „Rușine!" „Jos dictatul de la Viena!" În frunte steagul, N. Buta, preoți. Ți se sfâșia inima văzând o atât de curată și grandioasă naivitate, o atât de nebunească explozie a deznădejdii la alții.

Am ridicat pălăria cu sufletul înecat și m-am retras pe o stradă laterală. Se aude că au spart câteva firme sau vitrine la prăvălii care n-au arborat steagul.

Viorica aștepta cu bagajul gata — camionul. Florica s-a dus la școală, eu la Institut.

La Institut, salutul obișnuit, fără tresăriri speciale ale laboranților. Péterfi[1] și d-ra Cupcea[2] încă nu sosiseră. Am dat dispoziție să se așeze la locurile lor în dulapuri cărțile și obiectele ce erau pe masă. Keresztés venise regulat, ca totdeauna la 8, și aștepta să facă inscripția (românească) la planșe. L-am oprit și i-am spus: „Domnii care vin n-au nevoie de inscripții românești". A stat fără lucru câtva timp.

Valeriu Pop (dreapta) și Hory András (stânga), delegatul Ungariei la tratativele de la Turnu Severin (16-24 august 1940)

Am luat contact cu Vătășescu[3]. Nu se știa nimic de evacuare, de plecare. Știri vagi, că putem lua cu noi ceva din achiziția (creația) românească. Îngrijorări: ce facem cu inventarul? În ce măsură suntem obligați să predăm? Borza îmi spune că nu putem duce nimic. Figuri îndurerate peste tot, care nu-și pot explica nenorocirea. Mă întorc la Institut și-l chem pe Péterfi. Mă privește cu blândețe scrutătoare:

— Știți vestea cea mare.

— Știu, domnule profesor.

I-am spus apoi cam următoarele: „Vestea pe mine mă lovește foarte greu. Și pentru că va trebui să părăsesc o instituție unde am lucrat și de care m-am legat 20 de ani, și pentru că trebuie să mă despart de d-ta care mi-ai fost simpatic și prieten", I s-au împăienjenit ochii și m-a asigurat că suferă și el. I-am arătat că el, ca ungur, poate că va avea o soartă mai bună ca pân-acum. Se arăta însă sincer îndurerat și sceptic. El va rămâne pe loc, dar e sigur că cu Györffy[4] d.c. nu poate lucra și poate nici cu Cholnoky[5], care vine probabil — după părerea lui — la Cluj. Chiar și-a făcut planul ca în acest caz să se înscrie la medicină veterinară, unde ar putea termina în doi ani. Regretă din inimă că nu mai poate face excursii în Munții Apuseni, pe care îi cunoaște atât de bine. Îmi promite că va primi delegația să predea în numele meu. Într-adevăr, mi-ar fi greu să rămân să văd delirul unguresc, care-l socoteam însă neasemuit mai puțin barbar decât a fost realitatea.

Am chemat-o pe d-ra Cupcea. Lacrimi. Ne-am gândit la lucrare, la familia ei, la destinul rupt în două. Are de gând să rămână cu mamă-sa, dar poate va veni totuși. Chem apoi laboranții: toți sunt unguri. Le spun de hotărârea de la Viena. Să nu aibă nici o grijă, căci leafa o s-o capete, iar dacă vor să rămână, ungurii sunt datori să-i primească. Îi rog să-și facă datoria ca și pân-acuma și mai ales să păzească în totul averea Institutului. D-na Mihăilescu[6] vine pentru informații și sfaturi. la lucrurile lui Mihăilescu, cu ajutorul Susanei. O vorbă cu Mușlea...

Rămân singur și privesc cu duioșie cabinetul, cărțile, mesele de lucru. Blestemul ungurului se împlinește. Unde ne vom duce, cu ce vom lucra? Lăsăm biblioteca, izvor atât de bogat de informație precisă. Descopăr mereu lucruri ce-mi aparțin personal. Mă hotărăsc să las herbarul și materialul de analize polinice. Dau telefoane în diferite părți. La liceu muncă trepidantă și plină de plâns. Văd bine că Florica are să fie doborâtă de mersul lucrurilor.

---

[1] Péterfi Ștefan (1906-1978), pe atunci cadru științific auxiliar la Facultatea de științe; mai târziu profesor universitar la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj.

[2] Emilia Cupcea, atunci asistentă la Facultatea de științe, iar mai târziu profesor la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj.

[3] Ioan Vătășescu era secretar general al Universității din Cluj.

[4] Györffy Istvan (1888-1959), botanist maghiar, profesor la Universitatea din Cluj, apoi la Szeged.

[5] Cholnoky László, profesor universitar de chimie biologică la universitatea clujeană.

[6] Soția lui Ion Mihăilescu, pe atunci asistent la Catedra de fiziologia plantelor de la Facultatea de științe, ulterior profesor la Craiova.

Profesoarele, părinții, elevele plâng, se zbuciumă, cer imposibilul. Inspectoratul și Ministerul dau ordine cu speranțe. Măciniș de nervi chiar dacă n-ar dubla-o o groaznică și nemaipomenită catastrofă. E pe la 10 și de acasă îmi spune Irén că încă n-a venit camionul. Îi spun să puie steagul.

Trec prin piață spre Viorica. Se făcuse frig. În jurul Lupoaicii[1], manifestanți și patrule de pază. Unii spun că vor să dărâme Lupoaica. Camionul a fost oprit să iasă peste barieră; Huiu s-a dus să intervină din nou și are speranță să îl primească. Mă întorc. Vasiu — lângă Universitate — obosit și răgușit de manifestații. Când îi spun că nu mai cred în vreo reușită, îmi spune: „Cum, tu accepți?" Vine protopopul Huiedinului, Munteanu[2]. Venise românul să ia parte la manifestații la Cluj. Cine-și putea închipui că în mai puțin de 2 săptămâni omul cât un munte are să fie ucis și ars într-un coteț? Mă întorc la Institut și mai deretic... Pe la unu vine într-un suflet d-șoara Cupcea: „Vreau să vă comunic noutăți. A telefonat Maniu[3] din București profesorului Popa să continue cu manifestațiile și că el va sosi cu primul tren (d.p. la 4?) să organizeze rezistența armată"...

Plec spre casă; în colț la Bădescu mă așteaptă Tonic[4]. „Tocmai tu mai lipseai", îi zic, crezând că îmi aduce — după supărarea de mai înainte — o nouă năzdrăvănie de a lui. „De ce?, zice el stins; am venit să văd ce faceți". I-am spus ce am de gând și mi-a promis că îmi va trimite camion din Alba Iulia cu lăzi goale.

Ce grozăvie cu lăzile! Nu se mai găseau în oraș nici lăzi, nici cuie...

Am luat masa și camionul nu venise. Tonic a plecat cu o mașină; i-am dat cutia cu fotografii s-o transporte, lăsându-mă în grija lui cu camionul. După-masă pe la 3 vine și camionul. E și Ducu cu revolverul. Încărcăm lăzile și covoarele. Putem pune și mai mult. Ne despărțim de Viorica și de Țuchi. În acel moment pică și Mărginean. Florica a început să plângă. Știa că vine să vândă casa în care am trăit — ca într-a noastră — timp de 3 ani. Vrea să grăbească vânzarea.

Nu mai putem de oboseală și deprimare. Mai ales Florica începe să dea semne de prăbușire completă a moralului. Vreau s-o trimit cu orice preț cât mai repede din Cluj. Blestemăm ceasul în care a fost numită directoare. Simțim cum această calitate îi distruge acum sufletul și îi complică într-un fel catastrofal refugiul.

Protopopița Veturia îmi telefonează și insistă să mă duc necondiționat la întrunirea de protest a intelectualilor la Rezidență[5], „Poate mai putem salva Clujul!" Îi promit că mă duc și în sine-mi mă crucesc de naivitatea ei.

Întâlnire duioasă cu Klári[6], care, deși foarte ocupată la comunitatea ungurească, ține să ne ajute cu tot ce poate.

La Universitate încă nimic precis; se zvonește însă că Sibiul ar fi orașul unde se va înfiripa din nou Universitatea „Regele Ferdinand I".

Mă vizitează la Universitate Bubu Bologa[7], care a venit cu tatăl său s-o ia pe Nana. Țin cu orice preț să ne întâlnim deseară la Pali Báci. Ei erau împachetați și cu gândul plecați din Cluj, nu înțelegeau deloc strâmtoarea și desnădejdea noastră.

Plec cu Bubu la orele 5 d.m. la întrunirea intelectualilor. Tatăl lui nu e la Central. Voia să-l luăm și pe el.

Contrar așteptărilor, la orele 5, lume puțină la Rezidență. Încetul cu încetul se adună; la un moment intră și Tătaru în uniforma Frontului, apoi dispare. Bornemisa[8] intră și iese. Petre Meteș ne anunță că el rămâne. Aproape de 6 intră Buta, Grigore Popa[9] și o ceată de tineri legionari, sau de la Tara nouă (Beniuc)[10]. În sfârșit, pe la 6 și un sfert, când sala se cam umpluse, Bornemisa propune drept președinte pe Petre Meteș. „Părintele Mota"![11] strigă legionarii din fund. (Vreo 10). „Părintele Moța nu-i aici", spune Bornemisa. Rămâne deci Petre Meteș, care desemnează un secretar de ședință. Meteș reamintește rezultatul arbitrajului și durerea noastră. Dar acum nu e vorba de tânguit, ci de datoria noastră de a organiza pe cei 1 milion și jumătate de români ce rămân în Ungaria. Asta e problema ședinței de azi.

Părintele Ludu se ridică întâiul și spune că o asemenea organizare ar însemna să acceptăm odiosul dictat de la Viena. Ședința să se transforme într-una de protest și de hotărâre de a rezista. Urale. Ghibu[12] înfierează și el și îndeamnă la rezistență. Anunță că ofițerii tineri și soldații vor să lupte. Pe generalul comandant al armatei l-a somat să se considere ardelean și să conducă armata la război... generalul s-a eschivat și a spus că el e soldat

---

[1] Statuia Lupoaicei, cu Romulus și Remus, simbol al latinității.

[2] Aurel Munteanu, protopop al Huedinului, martir al românilor; a fost schingiuit și ucis bestial de honvezi în 1940.

[3] Iuliu Maniu (1873-1953), cunoscut om politic, președinte al Partidului Național-Țărănesc (1926-1933; 1937-1947); s-a opus dictatului de la Viena.

[4] Anton Pop, fratele profesorului E. Pop.

[5] Reședința rezidentului regal al ținutului Someș; această funcție era deținută de Coriolan Tătaru.

[6] Klári era o bună vecină de naționalitate maghiară a familiei Pop.

[7] Valeriu (Bubu) Lucian Bologa (1892-1971), medic, istoric al științei, universitar clujean; el și soția sa erau prieteni foarte apropiați ai familiei Pop.

[8] Sebastian Bornemisa era primarul Clujului în acel moment.

[9] Grigore Popa, poet și filosof, asistent al lui Lucian Blaga la Facultatea de litere; martir al închisorilor comuniste.

[10] Mihai Beniuc (1907-1988), poet și psiholog, pe atunci universitar clujean.

[11] Este vorba despre preotul Ion Moța, tatăl fruntașului legionar Ion I. Moța, cel căzut în Spania în 1937. Preotul Moța fusese invitat de rege, în ideea de a avea și reprezentanții mișcării legionare în componența Consiliului de Coroană chemat să hotărască într-o problemă atât de gravă.

[12] Onisifor Ghibu (1883-1972), pedagog, profesor la Facultatea de litere din Cluj, militant activ al mișcării naționale.

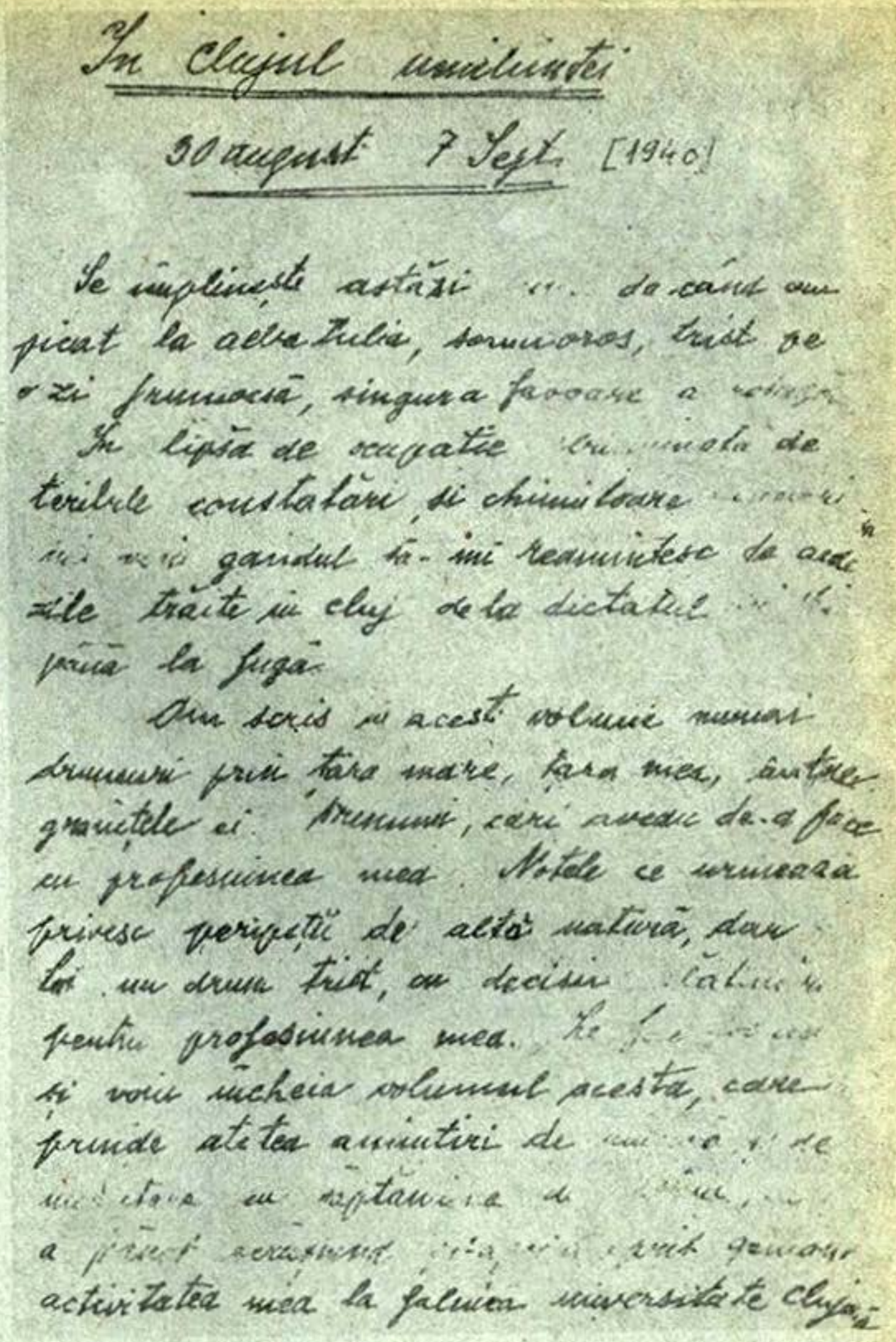

În Clujul ocupat

30 August 7 Sept. [1940]

Se împlinește astăzi ... de când am
picat la acest liceu, somnoros, trist de
o zi frumoasă, singura favoare a
În lipsă de ocupație ... de
teribile constatări, de chinuitoare
... gândul să-mi reamintesc de aceste
zile trăite în Cluj de la dictatul ...
până la fugă.
Am scris în acest volumaș numai
drumuri prin țara mare, țara mea, până
granițele ei. Drumuri, care aveau de-a face
cu profesiunea mea. Notele ce urmează
privesc peripeții de altă natură, dar
îmi un drum trist, au decisiv
pentru profesiunea mea. Le
și voiu încheia volumul acesta, care
prinde atâtea amănunțiri de
... cu neputința de
a pierit ...
activitatea mea la falnica universitate Clujană.

vele pe timpul arbitrajului. Consiliul a fost silit deci să accepte". Cineva spune că știe sigur de undeva că telegrama e apocrifă. Un avocat (Pop?), fost perceptor, face o demagogie suspectă: „Să formăm aici un guvern ardelenesc, să se ducă la guvernul din București care nu mai are nici un drept..." Vorbește de afacerile bucureștenilor și ale regățenilor în Ardeal, și cere tuturor să rămână pe loc.

Un pensionar foarte puțin orator — îndeamnă într-un accent de vechi nădrăgar ardelean — să nu ne lăsăm, căci este o rușine. Avea mult patos, dar nu a produs efect din cauza dialectului și a felului cum amesteca tiradele nu tocmai potrivite. În numele muncitorilor, vorbește un tânăr, Crăciun, simpatic la înfățișare și fără îndoială cel mai bun orator. Voce clară și puternică, dicție rară, apăsată. Iar ceea ce spunea era de o sinceritate copleșitoare. Băga de vină multor intelectuali și oameni bogați că nu demonstrează cu ei și nu li se alătură în propaganda pentru război. „Eu n-am decât pila și ciocanul, pe care să mi le apăr, dar totuși, atâta vreme cât mai știu pe un frate alături de mine, voiu lupta cu arma în mână până

(Continuare în p. 31)

și deci execută ordinul. De fapt armata — garnizoanele din jurul Clujului — a început să se retragă. Trebuie să insistăm imediat.

Dar care-i atitudinea oficială și care sunt informațiile precise, întreabă altul. Vasiu — răgușit — pretinde ca dl. rezident să vie între noi și să ne comunice informații oficiale. Datoria rezidențială este să fie între noi acum. Bornemisa scuză pe rezident. E ocupat cu Bucureștiul.

Se înjură guvernul, i se cere demisia, se blestemă cenzura, se ovaționează Maniu. Grigore Popa dă informații relative la Maniu. Spune, răgușit, că azi dimineață au ocupat palatul telefoanelor și au cerut Palatul. Nu le-a răspuns nimeni. Au cerut apoi Consiliul de Miniștri. De la o vreme a venit însuși Gigurtu. Popa a cerut neacceptarea dictatului și rezistență armată în numele tineretului. O jumătate de ceas Gigurtu i-a sfătuit să nu facă nimic, să renunțe la tot și să accepte arbitrajul, care trebuie executat întocmai. Apoi a vorbit cu Maniu. El a spus că trebuie să rezistăm. Roagă tineretul să demonstreze ordonat, dar fără încetare. El însuși va veni cât mai curând posibil. Se aude însă că bucureștenii nu-l lasă să vină. Cât despre acțiunea armată, Popa susține că toți ofițerii, până la căpitani, și trupa vor lupta. Iureș de recriminări. Se spun vorbe grele. Dintr-odată, simți că sub presiunea durerii s-au dus toate zăgazurile: cenzură, autoritate, opreliști ca tradiții de decenii.

Bornemisa, vrând să dea o reparație Consiliului de Coroană, comunică ceea ce i-a mărturisit pătrintele Moța, care fusese prezent la Consiliu. „Și eu am iscălit acceptarea arbitrajului, zicea părintele. La Consiliu se primise o telegramă din Viena, de la Manoilescu, în care se anunța că există un pact secret între Rusia, Ungaria și Bulgaria, ca în caz de necesitate să intre automat tustrele împotriva României. Bulgarii chiar întrerupseseră tratati-

1895. LA VIENA ŞI BUDAPESTA DESPRE TRANSILVANIA

DAN A. LĂZĂRESCU

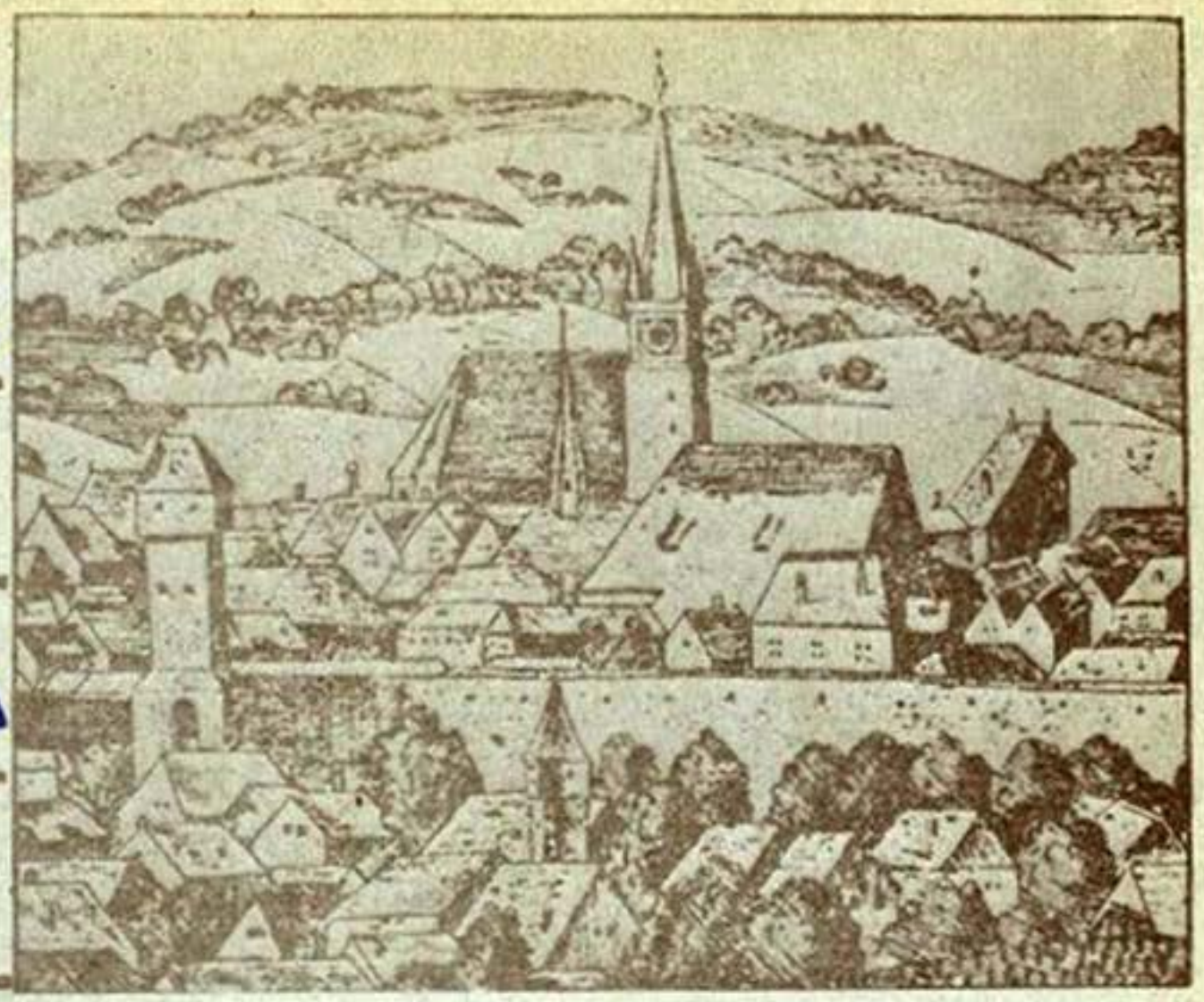

În ultimul deceniu al secolului trecut, lupta românilor din Transilvania pentru libertate şi unitate naţională se intensifică, opinia publică de pe continentul european urmărind cu interes desfăşurarea evenimentelor în această zonă. Mişcarea memorandistă (Magazin istoric, **nr. 7,8/1978, 5/1992) făcuse ca opinia publică europeană să ia cunoştinţă de legitimitatea revendicărilor românilor, să trezească un amplu curent de simpatie şi solidaritate cu cauza lor.**

Oameni politici, diplomaţi, istorici, ziarişti, literaţi etc. s-au pronunţat în favoarea românilor transilvăneni şi a naţionalităţilor subjugate în statul dualist austro-ungar, constituit în 1867 (Magazin istoric **nr. 6/1978).**

Unul dintre aceştia a fost şi publicistul, diplomatul şi politologul francez Charles Benoist (1861-1936).

O putere care nu există

Benoist şi-a legat mai cu seamă numele de colaborarea lui, între anii 1893, şi 1919, la prestigioasa *Revue des Deux Mondes* (fondată în 1831), cunoscuta revistă franceză consacrată politicii europene de la preluarea ei, în anul 1831, de către scânteietorul ziarist François Buloz. Revistă care şi astăzi continuă să apară în capitala Franţei, cu aceeaşi mare reputaţie europeană.

Bucurându-se de colaborarea unor prestigioşi oameni politici şi de cultură ai Franţei, de la Saint-Marc Girardin şi Edgar Quinet până la Henry Bordeaux şi la Edgar Faure, *Revue des Deux Mondes* s-a numărat printre primele periodice europene care, încă din anul 1836, începuse să consacre studii, articole şi note poporului român şi luptei lui pentru libertate şi neatârnare. Cititorii revistei urmăreau mai cu seamă foarte importanta rubrică consacrată comentării politicii europene, cronică denumită *Chronique de la Quinzaine,* apariţia revistei fiind bilunară. Redactorul acestei rubrici a fost, din 1852 şi până la moartea sa, politologul Charles de Mazada-Percin (19 martie 1820-27 aprilie 1893). După dispariţia acestuia, Ferdinand Brunetière, marele critic literar, directorul revistei, a oferit coordonarea acestei rubrici cunoscutului publicist, profesor şi om politic de centru Francis Charmes, care o va conduce până în ianuarie 1916, când s-a stins din viaţă. Ca redactor itinerant al rubricii a fost desemnat, tot în 1893, Charles Benoist, un tânăr profesor şi publicist care-şi făcuse un nume bun prin numeroase articole politice publicate în diferite periodice de centru-dreapta.

Aşa cum îşi aminteşte Charles Benoist în cele trei volume de memorii publicate la sfârşitul vieţii sale, în 1932, în cunoscuta editură pariziană Plon, în anul 1895 începuseră să circule prin Europa prorociri care se întreceau, care mai de care, să prevestească inexorabila şi urgenta destrămare a monarhiei habsburgice, cel puţin sub forma politică dualistă pe care o acceptase, la propunerea cancelarului său saxon, contele von Beust, împăratul Franz-Iosif al Austriei, în anul 1867, sub forma celebrului *Ausgleich.* În virtutea acestuia, oligarhia maghiară fusese admisă de împărat cu drepturi politice egale în cadrul împărăţiei care moştenise coroanele imperiale ale lui Carol cel Mare şi Otto I:

Ministrul afacerilor străine al celei de-a III-a Republici franceze, Gabriel Hanteaux, pare a-i fi solicitat lui Brune-

Vechi imagini transilvănene: Clujul (p. 22) și Făgărașul

tière, colegul său de la Academia franceză, o cercetare la fața locului a situației adevărate din cadrul monarhiei austro-ungare. În mod firesc, Brunètière l-a rugat pe Charles Benoist să facă o investigație, la Viena și la Pesta, asupra realităților din această dublă monarhie și să publice în paginile revistei rezultatul constatărilor de la fața locului.

Benoist a sosit la Viena la începutul toamnei din 1895. În mod firesc, el a început prin a lua contact cu Ambasada Franței la Viena, ambasador fiind Henri-Auguste Lozé, fostul prefect de poliție al Parisului. Lozé i-a prezentat situația politică din împărăția Habsburgilor, în următorii termeni: „Austria nu este de fapt o putere care există, ci o putere în necurmată devenire. La diferite repere cronologice, ea își începe o nouă eră în existența ei istorică. Așa s-au petrecut lucrurile în anul 1806, când, în urma înfrângerii de la Austerlitz, împăratul Francisc II al Germaniei s-a văzut nevoit să renunțe, din porunca lui Napoleon, la titlul milenar de împărat al Germaniei, pentru a adopta titlul, inexistent până atunci, de împărat al Austriei. La fel s-au petrecut lucrurile în vara anului 1867, când s-a încheiat cel mai recent pact de alianță între Casa de Habsburg și oligarhia maghiară, sub forma celebrului *Ausgleich*. Pivotul monarhiei austriece îl constituie aristocrația austriacă ereditară, care este omniprezentă în anturajul și în sfatul împăratului. Habsburgii reprezentau o dinastie istorică și ei izbutiseră, până atunci, să-și perpetueze stăpânirea ereditară asupra unor numeroase naționalități din centrul Europei, printr-o serie întreagă de compromisuri cu unele dintre acestea. Dintre cele 12 națiuni diferite aflate sub coroana imperială și regală a Habsburgilor, numai două izbutiseră să exercite o înrâurire mai puternică asupra celorlalte zece. Anume, națiunea germană și națiunea maghiară. Aceasta din urmă reușise până atunci să deznaționalizeze o serie de popoare asiatice așezate pe teritoriul dominat de maghiari, cum ar fi pecenegii, cumanii, iazigii, secuii și, mai recent, numeroși evrei. Îi mai deznaționalizase cu sila și pe vechii slavi care locuiau în Pannonia și în străvechiul imperiu morav, imperiu destrămat în urma năvălirii ungurilor în Pannonia în anul 896 după Christos". În prezent însă, observa ambasadorul Lozé, „forța de maghiarizare, care se exercitase cu atâta succes în trecut, pare a nu mai obține rezultate decât cel mult asupra unei părți din populația evreiască din Transleithania[1]; populație care se lăsa îndeobște maghiarizată cu dragă inimă, uneori din proprie inițiativă și cu un fel de cochetărie". Aceasta, continuă Lozé, „pentru că maghiarul deținea, pe lângă puterea politică, și bogăția care-i putea satisface cupiditatea, precum și nobila sonoritate a numelui, care-i măgulea vanitatea!"

Forța și dreptul istoric

În contrast cu atitudinea hotărâtă și energică a națiunii maghiare, arăta ambasadorul Franței, „toate celelalte naționalități se disprețuiesc între ele, se detestă și se gelozesc. Atunci când li se dă prilejul, ele se asupresc una pe alta. Păstrează necontenit, una față de alta, sentimentele

[1] Constituirea statului dualist austro-ungar a dus și la apariția unor noi denumiri administrative. Astfel, râul Leitha — care despărțea Austria de Ungaria — a fost folosit ca punct de reper pentru desemnarea celor două componente ale dublei monarhii: Cisleithania (Austria) și Transleithania (Ungaria) pentru a se acredita ideea unui singur stat.

cele mai rele. Sentimente pe care le învederează în fiecare clipă prin contactele pe care le au între ele zi de zi".

Documentându-se el însuşi în această problemă, Charles Benoist a cules suficiente dovezi pe seama dispreţului congenital al maghiarilor, mai cu seamă al oligarhiei maghiare, faţă de absolut toate celelalte naţionalităţi conlocuitoare. El consemnează vestitul proverb maghiar: *Toth ember nem ember!* (Slovacul nu este un om) — proverb, de altfel, preluat ca maximă politică de cârmuire de către oligarhia maghiară. Astfel el notează că dintr-un izvor vrednic de încredere, a aflat că un nobil ungur, la vânătoare, trăgând prea aproape pe linia hăitaşilor slovaci, a fost rugat să bage de seamă să nu-şi împuşte hăitaşii. Nobilul ungur a replicat, cu un calm înfiorător şi fără pic de glumă: „Ei! Un slovac mai mult sau mai puţin..."

Publicistul francez şi-a dat seama că nodul problemei politice a monarhiei habsburgice se află la Budapesta. El s-a deplasat atunci în capitala Ungariei, pe care a găsit-o în mare fierbere, la sfârşitul anului 1895. Cu numai un an înainte avusese loc, la Cluj, memorabilul proces al Memorandumu-lui poporului român din Transilvania şi Ungaria. Peste mai puţin de un an urmau să aibă loc, cu un fast extraordinar, serbările jubiliare ale *Millenium*-ului, comemorând o mie de ani de la implantarea în Pannonia, pe cursul mijlociu al Dunării, a celor şapte triburi maghiare migratoare.

Charles Benoist obţinuse de la ministrul de externe al imperiului, contele Agenor von Goluchowski, o recomandare către foarte influentul ministru de finanţe al dublei monarhii, contele Kallay de Nagy-Hall. Publicistul francez a fost primit de acesta din urmă la palatul său de la Budapesta, într-o vastă bibliotecă, în care era dispusă la vedere o colecţie completă din *Revue des Deux Mondes*, în semn de deosebită atenţie din partea gazdei. Din primele sale cuvinte, contele Kallay l-a făcut pe Benoist să constate că „acest tipic reprezentant al oligarhiei maghiare nu ajunsese să aibă în minte o concepţie cu adevărat europeană asupra statului".

Solicitat de oaspetele francez să-şi expună punctul de vedere asupra Transilvaniei, Kallay s-a mărginit să afirme că: „În ultima vreme s-a făcut prea mare zarvă pe seama acestor români din Transilvania; şi sunt unii străini care se agită mai mult decât ei înşişi în favoarea lor. Fiindcă poporul român din Transilvania nici nu se gândeşte la asemenea lucruri. Cine anume îşi îngăduie astăzi să gândească în numele lui? Numai nişte bieţi studenţi, profesori, învăţători şi avocaţi, de pe ambele laturi ale frontierei noastre cu România. Şi pe ce se bizuie aceşti domni?"

La această întrebare, Charles Benoist s-a grăbit să-i răspundă contelui Kallay: „Ei se bizuie, domnule conte, pe un *drept istoric*, a cărui temeinicie aş ţine mult s-o aflu de la bunăvoinţa domniei-voastre..."

„Aşa? — a întrebat înaltul demnitar maghiar. Numai pe un aşa-zis drept istoric se bizuie ei? Păi asta nu-i nimic! Cine ar putea să-i ajute pe români? Rusia? Ca să contribuie astfel la făurirea unei Românii care ar fi mult mai puternică decât cea de astăzi? O asemenea România-mare ipotetică ar tăia toate legăturile Rusiei cu toate naţionalităţile iugoslave! Ce valoare are oare un drept istoric care nu se poate bizui pe forţă?"

„Ce concepţie machivellică sau bismarckiană" — comentează formula contelui Kallay, Charles Benoist, în articolul publicat în *Revue des Deux Mondes* consacrat misiunii sale la Viena şi Budapesta.

Revista plăteşte — nu este plătită

Concluzia contelui Kallay era următoarea: „Noi nu avem să ne temem, la ora actuală [1895 — *n.n.*], de revendicările românilor din Transilvania. Cât despre croaţi, singura lor năzuinţă este să se bucure de o autonomie administrativă mai largă. Rămâne de văzut cum se vor înţelege croaţii catolici cu sârbii ortodocşi!" Şi, amintindu-şi că interlocutorul său venea din patria lui Descartes, Kallay n-a ezitat să-i amintească o formulă ingenioasă folosită de inspiratorul de fapt al *Ausgleich*-ului, marele om de stat Ferenc Deák. Auzind exprimându-se părerea că *Ausgleich*-ul ar fi lipsit de logică, Déak ar fi exclamat: „Aha! *Ausgleich*-ul nu este logic? Atunci cu atât mai bine! El va dăinui!"

Amintindu-şi şi această formulă, Charles Benoist va consemna mult mai târziu, în *Memoriile* apărute în 1932, că anul 1918 va vedea *„destrămarea unui edificiu politic lipsit de logică: monarhia austro-ungară!"*

În 1895 însă, el a tras cu totul altă concluzie, şi anume că liderii oligarhiei maghiare speculau, pe lângă încrederea absolută în oligarhia soră prusiană, şi lipsa de logică şi de cunoştinţe istorice temeinice ale conducătorilor marilor puteri europene. În sprijinul acestei păreri, el notează că vienezii de exemplu „se pasionau pentru *istorii*, ceea ce îi împiedica să vadă istoria!"

În 1895, când Benoist a vizitat Ungaria, oligarhia maghiară conducătoare era alcătuită — din 1894, când luase fiinţă noul Partid al Poporului (*Volks-Partei*), desprins din partidul de guvernământ naţional-liberal şi condus de conţii Ferdinand Zichyi şi Miklos-Moricz Esterhazy — din patru partide principale.

Cel mai important rămânea Partidul Naţional-Liberal de guvernământ, condus, pre-

cumpănitor, de nobilimea calvinistă și, cum a aflat Charles Benoist de la contele Zichyi, puternic influențât de masonerie. Multă vreme șeful partidului a fost Kalman Tisza, prim-ministru al Ungariei între 1875 și 1890. Acum, în 1895, conducerea o deține neau fiul acestuia, contele Ștefan Tisza, și baronul Bánffy, din Transilvania, care, în calitate de prim-ministru, va organiza alegeri parlamentare deosebit de dure în 1897. Din același partid făcea parte și contele Gyula Szápray, — fost prim-ministru și ministrul instrucțiunii publice, Wlassicz, care, în cadrul audienței pe care i-o fixase publicistului francez, a avut naivitatea să-l întrebe cât l-ar costa inserarea, în paginile revistei *Revue des Deux Mondes*, a unui articol în care s-ar scoate în relief, cu firești elogii, desăvârșitul sistem de educație și instrucție publică realizat sub ministeriatul lui în regatul maghiar! Ceea ce i-a atras replica drastică a lui Charles Benoist: „Revista noastră plătește, dar nu va admite niciodată să fie plătită!"

Președintele Camerei Deputaților de la Budapesta, von Szillagy, i-a declarat ziaristului francez că, pentru Ungaria, „chestiunea naționalităților se află deocamdată în adormire. S-ar putea totuși să se deștepte într-o bună zi. Și atunci se va da o bătălie aprigă, al cărei rezultat putea fi sau menținerea lui *Status quo ante*, sau destrămarea Ungariei".

Benoist a izbutit să aibă o convorbire și cu Kalman Tisza, cel mai respectat om politic al Ungariei la acea dată. Acesta i-a confirmat spusele președintelui Camerei și anume că problema naționalităților nu ajunsese încă să se pună în statul maghiar. Pe deplin informat asupra contenciosului româno-maghiar, Charles Benoist i-a arătat fostului prim-ministru că, după precedente istorice, Transilvania putea urma precedentul *Ausgleich*-ului și să se constituie astfel în stat autonom, unit prin propria lui voință cu Ungaria și pe picior de egalitate absolută cu acesta. Tisza a răspuns: „Câtuși de puțin! De altfel, unirea Marelui Principat al Transilvaniei cu Ungaria a fost omologată încă din 1848 prin vot unanim al Dietei din Cluj!"

Se știe că acea Dietă a fost alcătuită exclusiv din reprezentanți ai maghiarilor, ai secuilor și ai sașilor, fără ca măcar un singur român să fi participat la ședințele ei. Și același lucru se putea spune despre votul în favoarea alipirii Transilvaniei la regatul maghiar, dat de Dieta din Cluj în 1867.

Charles Benoist fusese informat că viitorul politic al Ungariei atârna mai cu seamă de puternica personalitate a contelui Ștefan Tisza, fiul lui Kalman Tisza și moștenitor personal al titlului de conte de la un unchi al său. A ținut să-l vadă pe tânărul conte Tisza și nu a fost dezamăgit.

Agitatorii sunt de vină!

Foarte reținut, contele Ștefan Tisza i-a declarat interlocutorului său francez că, pentru Ungaria, pactul dualist ajunsese să fie aproape inexistent. În țară domnea o egalitate deplină între toți oamenii liberi, neexistând vreo ierarhie nobiliară care să le acorde magnaților mai multe drepturi față de *gentry* adică de nobilimea de țară, mică sau mijlocie. „Aceasta pentru că în Ungaria n-a existat niciodată feudalismul". Charles Benoist interpretează spusele trufașului conte în sensul că, într-adevăr, drepturi politice temeinice existau în regatul Sfântului Ștefan numai pentru nobilimea de obârșie maghiară, care reprezenta circa 10 la sută din populația maghiară, respectiv mai puțin de 4 la sută din întreaga populație a regatului.

În mod firesc, Charles Benoist a ținut să afle și opiniile primului ministru, baronul Bánffy, privind soarta românilor din Transilvania. Acesta i-a retezat-o de la început: „Pardon! Nu există români în Transilvania! Există, în Transilvania, populații de obârșie românească. Dar aceasta este ceva de cu totul altă natură. Cu atât mai mult cu cât aceste populații nu constituie un bloc închegat, o pată etnică pe hartă, ci sunt răspândite la dreapta și la stânga celor 13 comitate, cât cuprinde Transilvania!"

Charles Benoist fusese informat că baronul Bánffy, originar din Transilvania, cunoștea ca nimeni altul versiunea maghiară a istoriei Transilvaniei. Așa încât n-a manifestat o mirare când acesta i-a ținut un adevărat curs de istoria Transilvaniei, începând cu anul 1541 (anul implantării pașalâcului otoman la Buda și al recunoașterii de către sultanul Soliman Magnificul a Principatului Transilvaniei). „Dar, a precizat baronul Bánffy, niciodată Transilvania nu a constituit un stat în adevăratul înțeles al cuvântului". În ceea ce privește des invocatul *drept istoric*. Primul ministru a adăugat: „Ce mai poate valora astăzi un drept istoric care a ajuns să nu mai fie în nici un caz un drept viu, actual? Și dacă totuși ar ajunge să poată fi invocat un asemenea drept istoric — a continuat el — tocmai românii să fie îndreptățiți să solicite punerea în aplicare?" Recunoscând că existau, la acea dată, „două milioane și jumătate de români" în Transilvania și Ungaria, ei erau răspândiți în diferite comitate. „Și, la urma urmelor — a încheiat primul-ministru — nu țăranii români protestează, ci agitatorii!"

După ce consemnase cât se poate de fidel opiniile membrilor de seamă ai Partidului Național Liberal de guvernământ, Charles Benoist a crezut necesar să se întrețină pe aceeași temă și cu liderii partidelor de opoziție. A fost primit astfel de către contele Albert Apponyi, care i-a precizat că ar fi o mare greșeală să se considere că Ungaria s-ar afla într-o poziție de dependență față de Austria, sau

într-o poziție de inferioritate față de imperiul de la Viena. *Ausgleich-ul* fusese conceput și realizat de către negociatorii săi maghiari: Ferenc Deák, baronul Eötvös și contele Gyula Andrassy, ca un pact dualist între două părți egale în drepturi și suveranitate și având drepturi istorice egale. De altfel, nici chestiunea naționalităților nu se putea pune în Ungaria, așa cum se punea în Austria pentru Boemia, de pildă, sau pentru Galiția. Singura problemă națională care confrunta Ungaria la acea dată privea exclusiv regatul Croației. „Cât despre românii din Transilvania, despre care dvs. spuneți că fac atâta gălăgie — a adăugat contele Apponyi — nici nu văd pe ce anume drepturi istorice și-ar putea bizui ei revendicările. Niciodată Transilvania nu a reprezentat în istorie un stat românesc! După anul 1526 și lupta de la Móhacs s-au constituit două Ungarii: aceea a cărei coroană a revenit pe bază de drept succesoral Casei de Austria și aceea, neatârnată, din Transilvania. Aceasta din urmă a votat unirea cu Ungaria în anul 1848".

Ungurul este... ungur

La o observație a lui Charles Benoist privind componența etnică a Dietei care votase alipirea Transilvaniei la Ungaria, în anul 1848, contele Apponyi a răspuns: „Este adevărat că pe-atunci națiunile nu erau socotite a fi egale între ele și că numai ungurii, secuii și sașii erau reprezentați în Dieta Transilvaniei. Dar, pentru simplul fapt (?) că românii nu și-au putut rosti părerea, în Dietă, asupra alipirii Transilvaniei la Ungaria, putem oare trage concluzia că legea de alipire votată de Dietă ar fi nulă și neavenită? Că a putut fi surprinsă buna credință a Adunării? Și că totul ar fi trebuit să fie reluat de la capăt? Cu asemenea pretenții, nici o lege nu s-ar mai putea menține, *rebus sic stantibus!* Despre partea mea, eu sunt gata să ascult absolut toate reclamațiile și revendicările pe care le-ar putea formula și croații, și românii, și oricare alți supuși ai monarhiei. Însă exclusiv în calitatea lor de particulari! Orice stat are datoria să facă dreptate tuturor cetățenilor săi, indiferent de limba pe care o vorbesc și de națiunea din care se trag. *Dar eu afirm cu tărie că, în lăuntrul statului maghiar, nu trebuie să existe nici naționalități, nici drepturi ale naționalităților. Există aici numai o singură naționalitate și tot ce este ungur este ungur.* Dacă vor croații, românii sau slovacii să se socotească lezați în vreun drept al lor, n-au decât să se plângă. Dacă vor să beneficieze de o mai mare libertate, ca cetățeni ai regatului Ungariei, ei n-au decât s-o ceară; și vom vedea noi ce vom putea face pentru ei. *Dar noi nu cunoaștem nici o naționalitate croată, română sau slovacă; și niciodată nu vom recunoaște asemenea naționalități!*" (s. ns.)

Pe deplin lămurit, Charles Benoist a aflat cam aceleași opinii și de la alți interlocutori, între alții de la Pál Kiss von Nemeskéer, subsecretar de stat la Ministerul agriculturii. A luat legătura și cu conducătorii unui partid de opoziție, Partidul Național, care afecta că susține din toate puterile idealurile revoluționare din anii 1848-1849. Acest partid după ce fusese condus până în 1887 de către deputatul Mocsáry Lajos — deosebit de binevoitor față de naționalitățile conlocuitoare din regat — avea în fruntea sa un comitet din care făcea parte fiul lui Kossuth Lajos, Kossuth Ferenc, care își însoțise câteva zeci de ani părintele în exilul său în țările anglo-saxone. Deși Kossuth Ferenc i-a făcut lui Charles Benoist impresia că s-ar deosebi fundamental de tipul obișnuit al oligarhului maghiar și deși partidul condus de el, partid numit neoficial Partidul Independenței Ungariei, obținuse în ultimele alegeri nu mai puțin de 65 de deputați, acestea n-au schimbat prea mult părerile publicistului francez asupra profilului moral al politicienilor maghiari. După cum nu le-au schimbat nici convorbirile cu alți politicieni mai mărunți.

Pe baza numeroaselor informații astfel obținute, Charles Benoist a inserat în *Revue des Deux Mondes* patru studii de o excepțională importanță istorică și prospectivă, sub titlul generic de *L'Europe sans l'Autriche* (Europa fără Austria).

El aprecia că, prin încheierea compromisului din 1867 cu oligarhia maghiară, Austria renunțase la misiunea ei istorică europeană și se resemnase să-și lase politica internă și externă orientată tot mai temeinic de visurile oligarhiei maghiare. După mai puțin de 30 ani de la intrarea în vigoare a pactului dualist, opțiunile oligarhiei maghiare ajunseseră să împingă toate naționalitățile din Imperiul Habsburgilor pe panta războiului civil. Concomitent, tensiunile naționale din lăuntrul Imperiului, determinate de samavolnicia politicii și birocrației maghiare față de fiecare naționalitate, se transmiteau dincolo de hotarele monarhiei, respectiv, în Regatul României, în cel al Serbiei, și chiar printre slavii din imperiul țarilor, având drept consecință necontenita agravare a tensiunilor internaționale din Europa.

Concluzia — și îndemnul — celor patru studii publicate de Charles Benoist era următoarea: „Pentru ca să mai existe o Europă, trebuie neapărat să existe o Austrie în Europa".

Evoluția evenimentelor de la sfârșitul sec. XIX și din primele două decenii ale veacului nostru a dus, după cum se știe, la destrămarea Imperiului austro-ungar și la constituirea, pe ruinele sale, a unor noi state naționale.

Transilvania, prin voința plebiscitară a populației române de aici, exprimată în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, s-a reunit cu Patria română, în urmă cu 75 ani, la 1 decembrie 1918. ■

CRONICI DE FAMILII

STURDZEŞTII

ŞTEFAN S. GOROVEI

● Din întâmplare în întâmplare, tot mai aproape de tron ● Un spirit de clan mai rar întâlnit ● Pribegii şi întemniţări ● Dârzenie, mândrie şi tărie sufletească ● Agreaţi şi prigoniţi

Câteva întâmplări, în veacul XVII, s-au vădit prielnice neamului coborâtor din hatmanul Gavril Sturdza (Magazin istoric, **nr. 1/1994). A fost o întâmplare faptul că Matei Sturdza se căsătorise cu o vară primară a cuiva care avea să devină domn al Moldovei — Gheorghe Ştefan (1653-1658); tot o întâmplare a fost că una din fetele aceluiaşi Matei, crescută de unchiul ajuns domn, a fost măritată cu fiul unui boier de neam străin — Grigoraşcu, fiul lui Gheorghe Ghica — fără să se bănuiască, măcar, că soarta avea să o facă foarte repede nu numai fiică adoptivă de domn, dar şi noră de domn, mai apoi doamnă ea însăşi; întâmplare a fost, desigur, şi căsătoria unuia din băieţi cu sora unui boier moldovean care şi el avea să devină domn: Ştefan Petriceicu. Dar şirului de întâmplări adăugându-i-se calităţile oamenilor, toate la un loc au asigurat Sturdzeştilor, încă din acel veac, un loc dintre cele mai de frunte între familiile boiereşti ale Moldovei.**

Un om aprig

După moartea lui Matei Sturdza, grija domnească a trecut asupra casei sale (ca şi, se pare, unele datorii rămase din scurta perioadă când el a condus vistieria): băieţii mai mari au intrat în viaţa publică, fetele s-au măritat (cu boieri mai însemnaţi sau mai mărunţi); din toate aceste căsătorii, una singură a fost rezultatul unui calcul politic, Gheorghe vodă Ştefan dorind să-şi asigure sprijinul binevoitor al acestui boier care îndeplinea funcţia de capuchehaie (reprezentant al ţării la Poartă). Iată cum povesteşte Miron Costin acest episod: Gheorghe Ştefan „socotindu iară acéia care socotise şi Vasilie vodă în Ghica vornicul, că este om, de capichihăie, neavându gându să poată să iasă unul ca dânsul la domnie, l-au făcut de casa sa, cu nepoată-sa, fata Sturdzii visternicului, după feciorul lui, Gligoraşco postélnicul. Şi după ce l-au făcut cuscru de casa sa, pre feciorul său boierindu-l cu agia, pre Ghica bătrânul l-au trimis iară la capichihăie, la Poartă şi au fostu pe trebile lui Ştefan vodă; până ce i-au venit maziliia". Dacă faptele s-au petrecut aşa cum le-a reţinut şi le-a redat Miron Costin, căsătoria s-a făcut la 1657, de când Grigore Ghica începe a fi menţionat ca agă.

Desemnarea bătrânului Ghica în 1658 ca domn al Moldovei a adus familia Sturdza şi mai aproape de treptele tronului; numai doi ani mai târziu, încă un pas în aceeaşi direcţie a fost făcut: în 1660, Grigore Ghica a devenit voievod al Ţării Româneşti, unde va domni de două ori (1660-1664; 1672-1673); în ambele domnii, l-a însoţit unul din fraţii doamnei Maria, Toderaşcu Sturdza, căruia i-a încredinţat dregătoria de mare spătar; el va fi, în două rânduri, şi ispravnic al scaunului domnesc (locţiitor al domnului).

Viaţa doamnei Maria Ghica a fost plină de zbucium şi de necazuri. În special răstimpul de opt ani care a separat cele două domnii ale soţului ei au fost deosebit de agitaţi; peripeţiile acestea au fost descrise, destul de amănunţit, de C. Gane, în cunoscuta sa operă *Trecute vieţi de Doamne şi Domniţe.*

Pierzând tronul în toamna anului 1664, Grigore vodă a trebuit să fugă în Polonia; doamna Maria s-a refugiat în Transilvania. Cum Ghica vodă „hiclenise", luând partea Habsburgilor în conflictul lor cu otomanii, Poarta ar fi

vrut să pună mâna pe familia „hainului" sau cel puțin pe averea sa. Protejată de principele Transilvaniei, doamna Maria a reușit să scape de hăituieli și de primejdii; pe de altă parte, Grigore vodă însuși, trecând peste toate interdicțiile, a fugit din Polonia, încercând să-și regăsească familia. A urmat o pribegie de șapte ani, care a purtat-o pe fiica fostului vistier Matei Sturdza prin Polonia, Moravia, Austria, Ungaria și Italia. După ce și-a așezat familia în siguranță, la Veneția (1671), Grigore Ghica s-a întors în Imperiul otoman; a reușit să obțină iertarea sultanului și, în primăvara următoare, și tronul Țării Românești. Toderașcu Sturdza a fost trimis la Veneția, să aducă familia rămasă acolo.

A doua domnie a lui Grigore vodă Ghica a fost mai scurtă și s-a terminat la fel de rău ca și prima: din nou domnul pribeag (tot în Polonia), din nou doamna pribeagă (de data aceasta, în împărăția otomană). Iertat, în cele din urmă, și așezat la Istanbul, Grigore vodă a murit „în casa lui", pe la 1674. Doamna Maria i-a supraviețuit, mai trăind, se pare, în 1683, când un document (despre care va mai fi vorba) o menționează fără obișnuitele formule care însoțeau numele celor răposați. Urmașii ei, Ghiculeștii — descendenți din unicul băiat care i-a trăit, Matei (botezat așa în amintirea bunicului), și dintre care s-au mai ridicat încă opt domni ai țărilor române și mai mulți oameni de seamă (vezi *Magazin istoric*, nr. 7 și 8/1978) — se vor înrudi de nenumărate ori cu verii lor de grade diferite, Sturdzeștii, ca într-un fel de tradiție familială.

În tot acest răstimp, pe când doamna Maria și Toderașcu Sturdza peregrinau prin Europa sau stăteau la București, restul fraților și surorilor își urma viața firească în Moldova. Ceea ce impresionează, răsfoind documentele vremii, e un spirit de clan mai rar întâlnit: Sturdzeștii se țineau uniți și probabil unul din punctele de sprijin ale puterii lor a fost tocmai acest spirit, frumos ilustrat, între altele, de un act din 12 martie 1669. Actul acesta consemnează un fapt foarte important pentru istoria familiei, dar și foarte sugestiv: toți urmașii lui Matei Sturdza închinau atunci mănăstirii Vatoped (din Muntele Athos) „biserica lor, unde este hramul Sfinților Verhovnici Apostoli Petru și Pavel, ce este în târgul Iași, zidită și făcută de răposatul Bărboi biv vel vornic, fratele moșului lor, hatmanul Sturzea, și împreună cu jupâneasa lui". Bărboi vornicul nu e altul decât acel boier care la 1615 plătise cu viața (dar și cu viața fiului său), împreună cu hatmanul Sturdza, revolta împotriva lui Ștefan Tomșa. E, deocamdată, singurul document care atestă legătura de sânge a celor doi boieri (și care pune, de altfel, destule probleme cercetătorilor!). Tot la mănăstirea Vatoped făcuse danii, la 1552, și celălalt hatman, Ion Sturdza; e posibil că locul închinării fusese ales, la 1669, tocmai în virtutea acestei mai vechi legături; iar dacă acest raționament se va dovedi corect, atunci și presupusa legătură genealogică dintre cei doi hatmani Sturdza va căpăta un temei mai sigur. Cu prilejul închinării la Vatoped, frații și surorile (cu soții lor) au înzestrat cu multe bunuri ctitoria unchiului lor, care de atunci și până azi e socotită biserică a familiei Sturdza.

Trei ani mai târziu, în 1672, se va petrece acel incredibil eveniment, povestit încă de la începutul acestei „cronici de familie": lui Ilie Sturdza, fost stolnic, boierii moldoveni i-au oferit tronul, iar el le-a răspuns „că de va fi el domn, să știe bine că pre toți boierii îi va pune sub sabie". Și cronicarul explică de ce boierii n-au insistat: „că au fost om aprig". Că așa va fi fost, nu avem motive să ne îndoim: mai toți Sturdzeștii au fost „oameni aprigi", adică animați de o anumită dârzenie, împletită cu mândrie și cu multă forță sufletească — acea categorie de oameni pe care Camil Petrescu avea să o definească, așa de bine, drept „suflete tari".

Refuzul lui Ilie Sturdza i-a îndreptat pe boieri spre cumnatul acestuia, Ștefan Petriceicu, „moldovan drept" și el (va domni în Moldova de trei ori — 1672-1673, 1673-1674, 1683-1684 — fără să ajungă a totaliza măcar *doi ani* de domnie!). Cu sau fără acest cumnat pe tron, Sturdzeștii erau deja printre cei puternici, prin averi și înrudiri. Ilie luase de soție pe Safta, fata marelui vornic Toader Petriceicu, iar Chiriac — pe Alexandra, fata lui Lupu Prăjescu, urmașa unuia din cele mai vechi neamuri moldovenești (cu filiație neîntreruptă de la 1393): prin neamurile tatălui său, Alexandra Prăjescu era înrudită cu tot clanul Movileștilor; prin mama sa (Safta Ghenghea), era înrudită cu alte case mari ale Moldovei (după moartea ei, Chiriac Sturdza se va recăsători cu Anița, fiica unui boier grec, Isar mare vameș). Despre soția celui de-al treilea frate — *Toderașcu, marele spătar* — nu se știe nimic: a fost, poate, aleasă dintr-un neam de greci țarigrădeni, de vreme ce el însuși pare a fi rămas în capitala Imperiului otoman (cum se înțelege dintr-un document de la 1686).

„... cu toată semenția noastră..."

În anii aceia tulburi, pe care Miron Costin i-a definit drept „cumplite vremi", când multe case boierești au căzut la sărăcie și la mari nevoi, steaua Sturdzeștilor strălucea cu putere. În împrejurări care rămân încă învăluite în mister, Ilie Sturdza a luat drumul Ardealului: era în 1679, când în Moldova domnea, pentru a treia oară, Gheorghe vodă Duca. Cu principele Ardealului, Mihail Apaffi, Sturdzeștii aveau mai vechi legături: sub protecția lui se aflase sora lor, doamna Maria Ghica. La 24 februarie 1679, în cetatea Făgărașului, principele Apaffi

i-a dat o diplomă, recunoscându-l, împreună cu toţi ai lui, nobil al principatului Transilvaniei şi fixându-i stema. Documentul îl numeşte „prea-strălucitul Ilie Sturdza de Leuşeni, din nobilii Moldovei", adăugând că era „vestit prin gloria străveche, de la înaintaşi şi strămoşi". Împreună cu el, „în ceata şi numărul nobililor adevăraţi, născuţi, neîndoielnici şi însemnaţi" ai Transilvaniei intrau soţia sa şi fiica lor adoptivă, precum şi fraţii săi, Chiriac Sturdza paharnicul şi Toader Sturdza spătarul. Pentru toţi aceştia, stema de nobili ardeleni era următoarea: scut de culoarea cerului, în al cărui câmp se află un leu, în întregime arămiu, cu labele din faţă ridicate, ţinând în dreapta o spadă goală, pe care se înfăşoară o ramură de măslin; deasupra capului, se află o coroană de aur; deviza — *Utroque clarescere pulchrum* (să străluceşti frumos în amândouă) — e îndemnul nevoalat la situarea *peste vremi*, printr-un comportament egal în timpuri bune şi în timpuri grele.

Se cuvine să stăruim puţin asupra acestui moment, pentru că el este unul din acelea care au marcat integrarea măcar a unei părţi din aristocraţia românească în cea europeană. Începând din veacul XVI, mai mulţi boieri moldoveni au primit indigenatul şi titlul de nobili în Polonia; în veacul următor, câţiva alţi boieri moldoveni au devenit nobili ai Transilvaniei. În principiu, acest statut ar fi trebuit să-i scoată de sub autoritatea domnilor moldoveni şi să-i apere de orice eventuale abuzuri ale acestora — ceea ce, de fapt, nu s-a putut realiza niciodată. Şi, cum vom vedea de îndată, nici Sturdzeştii n-au fost apăraţi de noul lor statut.

În ceea ce priveşte stema dobândită la 1679, trebuie observat că nu sunt cunoscute până acum întrebuinţări ale ei în veacurile XVII şi XVIII; Sturdzeştii aveau deja

Grigore Ghica – un moment de referinţă în istoria familiei Sturdzeştilor

o stemă şi mai multe peceţi ale lor din această perioadă poartă acelaşi insemn: o cruce în jurul căreia se încolăceşte un şarpe. Când, la 1822, a ajuns domn al Moldovei, Ioniţă Sandu Sturdza a pus să se graveze pecetea domnească, în care stema ţării era îngemănată cu leul rampant, sub aceeaşi coroană şi cu aceeaşi, unică, deviză. La fel va proceda, la 1834, Mihail vodă Sturdza.

Am socotit necesară această paranteză, cu o scurtă incursiune în heraldica familiei Sturdza, pe de o parte pentru că şi aceste fapte ţin de cronica pe care o răsfoim, iar pe de altă parte pentru că ele arată cu destulă claritate nu numai existenţa unor steme de familie, dar şi înţelegerea exactă a semnificaţiei acestor insemne.

Cu frumoasa diplomă în bagaje, Ilie Sturdza s-a întors în Moldova; în această a treia domnie a Ducăi vodă, însă, nici el, nici fratele său Chiriac n-au mai avut nici o dregătorie; din contra: se pare că ei s-au aflat între adversarii acestui domn, a cărui politică abuzivă a sfârşit prin a-i îndepărta orice sprijin. Scrie Nicolae Costin despre cele „multe necazuri ce au tras bieţii pământeni de la un făcător de rele ce fu Duca vodă. Strânsoare mare pentru bani făcea tuturor, şi boierilor, şi neguţătorilor, şi a toată ţara, muncindu-i şi căznindu-i pre toţi în toate chipurile, pre unii cu închisori pedepsindu-i, pre alţii cu munca [=tortura — *n.ns.*], şi bătăi cu buzduganul până la moarte ucigându-i ... Nu cruţa nici boier, nici sărac, nici ţăran, nici femei". Între boierii „închişi la seimeni şi puşi în fiere", cronicarul dă şi numele lui Chiriac Sturdza.

Vremea Ducăi vodă se arăta cu adevărat cumplită; înspăimântaţi, unii dintre marii boieri au plecat în Polonia; dar nu numai ei au luat calea pribegiei: „mulţi feciori de boieri de ţară şi mazâli şi curteni şi slujitori şi din ţărani ... şi-au părăsit părinţii şi fraţii, de acele necazuri, de s-au dus prin alte ţări, şi unii s-au făcut oameni răi şi tâlhari, de mare nevoie ce li era asupră, că nu mai aveau de ce se mai apuca". (Pasajul acesta de cronică ilustrează excelent starea de spirit pe care o provoacă un regim tiranic şi chipul în care el poate să deformeze profilul moral al unui popor; de unde se vede că, în adevăr, istoria poate fi *magistra vitae...*).

Cronicarul nu ne spune ce va mai fi pătimit Chiriac Sturdza şi dacă numai el a avut de pătimit; adaugă doar atâta, că în aceeaşi vreme, „de o boală ce-i zicea Duca vodă, adecă de supărul Ducăi vodă", au răposat câţiva boieri moldoveni, între care şi Chiriac Sturdza. În toamna anului 1682, amândoi fraţii — Ilie şi Chiriac — erau morţi. Statutul de nobil al principatului transilvan nu-l apărase pe Chiriac Sturdza; despre sfârşitul lui Ilie nu sunt cunoscute amănunte.

Moartea celor doi boieri a deschis succesiunea: trebuiau împărţite averile; de pe urma lui Ilie nu rămâneau co-

pii. Chiriac avea însă mai mulţi, din cele două căsătorii. Unul din documentele care privesc reglementarea acestei succesiuni, datând din 1683, îi arată pe cei mai mulţi dintre urmaşii vistiernicului Matei Sturdza (Hăbăşeşti, Pălădeşti şi Sturdzeşti), grupaţi în jurul Saftei, văduva lui Ilie, pentru vânzarea unui loc de casă în Iaşi (casa fusese a lui Ilie Sturdza, pe Ulița Mare a târgului, dar o mistuise un incendiu); o formulă din acest act arată spiritul care guverna în vechime viaţa de familie şi din care îşi trăgeau puterea unele neamuri: vânzarea era făcută de văduva stăpânului, cu cumnatele, cu nepoţii şi „cu toată semenţia noastră". Era prezent până şi unul din ginerii doamnei Maria Ghica, arătată ca fiind încă în viaţă („care *iaste* soră lui Ilie Sturza vornicului").

O altă reglementare a trebuit să aibă în vedere moştenirea lui Chiriac Sturdza: fiii săi cei mai mari, din prima căsătorie, anume Ion şi Sandu, au împărţit mai întâi averea cu mama lor vitregă; pe urmă, au purces la recuperarea satului Miclăuşeni, pe care bunicii lor dinspre mamă (Lupu şi Safta Prăjescu) îl moşteniseră de la marele vistiernic Simion Stroici (m. 1623); satul ajunsese a fi stăpânit de cineva care, conform normelor juridice ale vremii, nu avea nici un drept asupra lui. Judecata pentru Miclăuşeni a durat câţiva ani, satul revenind, în cele din urmă, moştenitorilor legiuiţi. La 1698, cei doi băieţi ai lui Chiriac Sturdza au făcut o primă ieşire din indiviziune (cum s-ar spune în zilele noastre), împărţindu-şi unele din satele rămase de la tatăl lor; cu acest prilej, Miclăuşenii au revenit fiului mai mare, Ion. Se poate considera că acest moment marchează despărţirea celor două ramuri ale familiei Sturdza, ambele cu bogată posteritate până astăzi. ■

(Va urma)

„Sora cea mai mică a Astrei..."

Dr. ELISABETA IONIŢĂ

În noua Românie, înfăptuită după Marea Unire din 1918 (*Magazin istoric*, nr. 11-12/1993) în opera de reaşezare a ţării pe temelii noi, de dezvoltare a vieţii sociale şi culturale, de emancipare a societăţii au luat parte şi femeile ţării, reunite în diferite organizaţii, societăţi, instituţii de binefacere etc.

Una dintre aceste organizaţii, cu o rodnică activitate în perioada interbelică, a fost Uniunea Femeilor Române (U.F.R.).

Începuturile U.F.R.-ului se află la mijlocul veacului trecut, când în 1850, la Braşov, a luat fiinţă Reuniunea Femeilor Române (R.F.R.), cea dintâi organizaţie de acest fel din ţara noastră. În deceniile care au urmat, s-au constituit alte şi alte organizaţii feminine, acestea unificându-se, în 1913, tot la Braşov, în Uniunea Femeilor Române din Ungaria (UFRU), sub preşedinţia Mariei Baiulescu.

Anul următor, 1914, la congresul UFRU de la Sibiu, au participat şi delegate din Vechiul Regat, în virtutea strânselor legături care existau între mişcarea feminină de o parte şi de alta a Carpaţilor.

După 1918, Uniunea Femeilor Române şi-a deschis filiale în principalele oraşe ale României Mari, scopul acestora fiind atât promovarea intereselor şi drepturilor femeilor, cât şi implicarea acestora în opera de refacere naţională, de stimulare a dezvoltării intelectuale, culturale, a apărării tradiţiilor şi valorilor spirituale etc.

În noiembrie 1919, la deschiderea Adunării Constituante a României întregite, UFR a adresat un memoriu Consiliului Dirigent (*Magazin istoric*, nr. 12/1978) în care, după ce se amintea faptul că organizaţiile de femei „au avut în trecutul nostru un rol important naţional şi istoric" se arăta necesitatea ca, în noua legislaţie, femeia „să fie ridicată la demnitatea sa de cetăţean şi să fie învestită cu drepturi egale ca şi bărbatul".

Din iniţiativa şi sub îndrumarea membrelor UFR s-au iniţiat o serie de acţiuni în vederea stimulării instruirii tinerei generaţii, înfiinţându-se şcoli-ateliere profesionale, precum la Braşov (prima de acest fel), Arad, Blaj, Cernăuţi, Caransebeş, Chişinău, Făgăraş, Mediaş, Iaşi, Cluj ş.a.

UFR se preocupă, de asemenea, de asistenţa socială a văduvelor şi orfanilor de război. Astfel, în septembrie 1919, la Braşov s-a înfiinţat un orfelinat, în care au fost primite 80 fete orfane de război, între 3 şi 12 ani, alte 20 mai mari urmând a intra în şcoala profesională.

În programul său UFR avea înscrise şi acţiuni privind cinstirea şi îngrijirea monumentelor istorice, a pomenirii eroilor căzuţi pentru reîntregirea neamului. Între acestea, un loc deosebit îl deţine contribuţia importantă la ridicarea mausoleului de la Mărăşeşti.

Mai amintim dintre activităţile cultural-patriotice ale UFR: Constituirea şi înzestra-

rea de biblioteci, întemeierea unor așezăminte muzeale (de pildă Muzeul etnografic din Dumbrăveni-Sibiu), sprijinirea acțiunilor de popularizare a artei și portului popular român etc.

În 1925, la Congresul UFR de la Timișoara au participat și alte organizații feminine din țară, fiind reprezentate prin: Elena Meisner și Izabela Sadoveanu (Asociația pentru emanciparea civilă și politică a femeii române), Eugenia Reuss Ianculescu (Liga pentru drepturile și datoriile femeii), Micaela Catargi (secția feminină a Ligii Române pentru Națiunile Unite), Eliza Grigoriu (Societatea Femeilor din Bucovina) ș.a. Președintă a UFR a fost aleasă tot Maria Baiulescu. U.F.R. reunea în rândurile ei, după congresul de la Timișoara, 77 societăți și reuniuni cu filialele lor. „Federația noastră — s-a menționat la acest congres — devine Uniunea Femeilor Române din România Mare, reprezentând interesele tuturor centrelor românești".

Maria Baiulescu

Fructuoase legături de colaborare a avut UFR cu ASTRA, relații statornicite încă din anii luptei pentru apărarea drepturilor naționale ale românilor, pentru unitate statală. De altfel, Vasile Goldiș, socotea UFR drept „sora cea mai mică a Astrei".

Printre inițiativele lansate de UFR s-a aflat și aceea, din 1928, de a se sărbători, în fiecare an, o zi a Mamei, la 27 mai când, „în toate orașele și satele toate mamele să fie slăvite de copiii lor, cu sentimente de recunoștință".

Vom mai menționa dintre acțiunile organizate de UFR și pe acelea în slujba suveranității și independenței țării, grav amenințate în deceniul patru al veacului nostru. „Suveranitatea națională trebuie să ne rămână sfântă — declara președinta Maria Baiulescu la Congresul UFR din 1933 de la București. Puterea neamului românesc este înrădăcinată în pământul sfânt al scumpei patrii. Această iubire de pământ ne dă puterea a-l apăra până la ultima răsuflare. Față de acest popor nu va cuteza nimeni să-i calce hotarele, pentru că noi, femeile, le vom apăra cu sufletul nostru, iar fiii noștri bravi le vor apăra cu arma. Nu vom ceda nici un fir de iarbă de pe plaiurile noastre și așa vor face din neam în neam și fiii fiilor noștri".

Un crez izvodit din tradițiile patriotice ale atașamentului femeilor române față de cauza sfântă a dragostei de țară și popor, transmis, odată cu flacăra vieții, fiilor lor.

ÎN CLUJUL UMILINȚEI

(Urmare din p. 21)

la ultima suflare, ca să-mi apăr patria".

Am simțit că mi se umezesc ochii și jalea mea s-a adâncit. Știu bine că nu-i nimic de făcut...

A vorbit Buta, obosit și răgușit, dar frumos. Nu putem primi rușinea și trebuie să zguduim toate conștiințele. Arată cât de puternic și sigur e instinctul național la muncitorul și țăranul român, cu toată exploatarea lui. Încheie elogiind nu numai pe țăranul ardelean ci și pe cel din Vechiul Regat, atât de umil și de nobil ca și al nostru.

Simțim din ce în ce mai zdrobitoare povara. Să auzi țipăt de înjunghiat pe nedrept, să vezi nădejdi nebune răsărind din desnădejde și să fii perfect convins că nimic nu se va schimba din groaznicul curs al evenimentelor!

A vorbit apoi Ionel Pop[1], lung, dar frumos și înțelept. ...Guvern la Cluj? Întreg pământul românesc are un singur guvern, la București. El trebuie să guverneze de la Nistru pân-la Tisa. El trebuie să guverneze dincolo de Prut și de Someș, chiar pe sub pământ. Să ne întărim și să ne hotărâm a lupta în fiecare clipă a vieții noastre pentru refacerea României Mari.

N-am mai stat... M-am dus de am luat-o pe Florica de la școală. Am pleçat apoi necăjiți la restaurant să ne întâlnim cu Bologeștii. Ne-a venit foarte greu. Acolo era și Neamțu Ottonel[2], care ne-a povestit iar scena de la Viena și a arătat cum trebuia să se sinucidă Manoilescu.

La primărie, manifestări cu difuzoare. Lume multă. Vorbea tocmai Crăciun...

Ascultăm radioul. Suntem rupți de oboseală și somn și totuși noaptea e plină de deșteptări tulburate. Încep camioanele să curgă noaptea și ziua pe calea Feleacului. ■

(Va urma)

Prezentare, selecția textului și note:
prof. dr. Viorel SORAN,
Sidonia PUIU

[1] Ionel Pop (1882-1984), jurist, scriitor, fruntaș al Partidului Național-Țărănesc.

[2] Neamțu Ottonel, actor clujean.

O CLIPĂ DE BUCURIE

La un an de zile, tot în luna decembrie, dar a anului trecut, la sediul revistei Magazin istoric **s-a înmânat al treilea rând de burse pentru elevi și studenți. Sigur, nu au fost prezenți toți cei 41 de bursieri, dar ne-am bucurat să îi avem printre noi pe cei care au putut veni.**

De altfel, bucuria a fost sentimentul care a marcat întâlnirea noastră. Bucuria donatorilor — familia Monica și Dimitrie Sturdza, familia C.C. Giurescu, familia Al. Rosetti, domnul arhitect Barbu Călinescu, familia Benedict Negru și familia George Golîev care, chiar dacă nu au putut înmâna personal bursele respective, au mulțumirea că prin gestul lor au venit în ajutorul unor tineri cu pasiune pentru trecutul istoric al țării. Bucuria noastră, a celor de la Fundația Culturală Magazin istoric, pentru că am fost aleși de acești donatori și pentru că am putut alătura și noi un număr de burse dintr-o subvenție primită cu acest scop anume. Bucuria academicianului Ștefan Ștefănescu, un vechi prieten al revistei noastre, care și-a regăsit printre bursieri pe studenții săi cei mai buni.

Se cuvine să mulțumim și postului de radio România-Actualități, **care a fost prezent, ca întotdeauna în asemenea prilejuri, la această bucurie a Fundației Culturale Magazin Istoric.**

Și vom încheia cu câteva rânduri dintr-o scrisoare primită la redacție și semnată de doamna profesoară Maria Dorneanu, directoarea Școlii generale din comuna Popești, județul Iași: „Pentru întreaga redacție a revistei Magazin istoric, **pentru iluștrii ei colaboratori, pentru Comitetul director al Fundației Culturale Magazin Istoric și nu în ultimul rând pentru prințul Sturdza și familia sa, elevii școlii Popești mulțumesc călduros pentru atenția de care se bucură din partea dumneavoastră".**

COPERTELE

①④ Nepieritoare semne de frumusețe din fascinanta lume a faraonilor. **Coperta ①:** cântăreață din mandoră, necropola din Teba, dinastia a XVIII-a (stânga sus); pilaștri, necropola din Teba, dinastia a XVIII-a (dreapta sus); zeița Anou-Ke și faraonul Ramses al II-lea, Talmis, dinastia a XIX-a (stânga jos); Ramses al III-lea, necropola din Teba (dreapta jos). **Coperta ④:** Ramses al II-lea la luptă, Teba — Ramaseum, dinastia a XIX-a (sus); sosirea unei familii asiatice în Egipt, Beni Hasen, dinastia a XII-a (jos); desene executate în secolul trecut, după monumente egiptene, de E. Prisse d'Avennes și tipărite în 1868-1878 la Paris în albumul **Atlas d'Histoire de l'Art Egyptien,** reeditat în 1991 la Cairo în Editura Zeituna **(La Cairo, în Muzeul egiptean,** p. 81)

② **Lucrătorii viei,** așa cum sunt ei înfățișați de miniatura ce împodobește un **Liturghier** din 1610, aflat la mănăstirea Dragomirna **(Viticultura în pagini de carte veche românească,** p. 73)

PLANSELE

O nouă suită de imagini inedite aflate la Cabinetul de fotografii al Colecțiilor speciale ale Bibliotecii Naționale. Ca și în cazurile precedente, în depistarea lor, ne-am bucurat de concursul doamnei **Ana Pleșia.**

①**(Sus)** Recepție la Legația Germaniei din București; între participanți se remarcă: M. Ralea (în centrul imaginii), generalul Dombrowsky (în uniformă) și W. Fabricius (ultimul din dreapta); **(jos)** 20 septembrie 1936. Gh. Tătărescu vorbind în numele guvernului în cadrul Conferinței parlamentare internaționale dedicată comerțului

②**(Sus)** Nicolae Iorga în timpul unei vizite la Constanța, în ziua de 20 iunie 1935; **(jos)** Ion Mihalache și G.G. Mironescu, doi dintre fruntașii Partidului Național-Țărănesc (1938)

③**(Sus)** În salonul casei Titulescu de pe Șoseaua Kiseleff; pe scaune, de la stânga la dreapta: Aurel Vasiliu, N. Titulescu, Filaliti și Sever Plenianu; în picioare, de la stânga la dreapta: Ionel Rădulescu, M. Racoviceanu, Take Frumușanu, Șt. Stănescu ș.a. (1932); **(jos)** 10 mai 1934, Palatul Cotroceni. Nicolae Titulescu, d-na Beck și Josef Beck, ministrul de externe al Poloniei

④**(Sus)** August 1933. Instalarea lui V.V. Tilea la conducerea Federației Române de Fotbal **(jos)** 10 mai 1936. Armand Călinescu și Virgil Madgearu la deschiderea Lunii București

Album istoric

Julio Mella
1927

RHÔNE POULENC

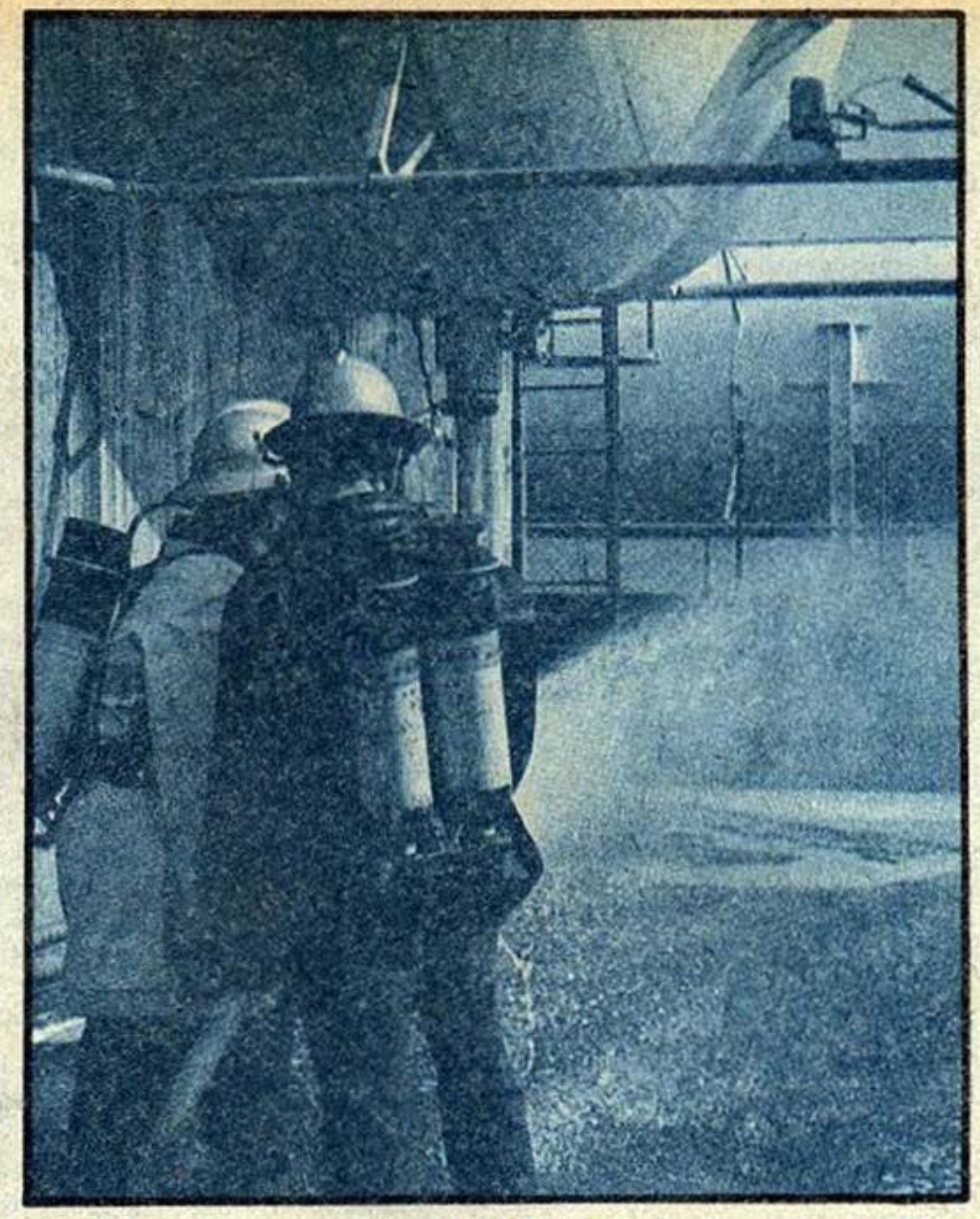

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

Seveso, Minamata, Bhopal, iată câteva nume de localităţi devenite sinonime cu grave defecţiuni tehnologice ce au provocat catastrofe ecologice. Reţelele de televiziune au prezentat cu promptitudine amănunte legate de accidentele survenite la întreprinderile chimice din Seveso, Italia, sau Bhopal, India. Au impresionat în mod deosebit imaginile copiilor desfiguraţi, obligaţi să umble cu imense bandaje de protecţie în jurul capului, la Seveso, cât şi numărul foarte mare de morţi, în cazul Bhopal.

Sigur, nu există întreprindere sau tehnologie sigură în proporţie de 100%. Şi probabil că va mai dura o vreme până când vom atinge un asemenea grad de siguranţă. Dar orice întreprindere responsabilă adoptă o serie de măsuri care să împiedice producerea unor catastrofe, precum cele menţionate mai sus. Faptul că până acum Rhône-Poulenc nu a înregistrat nici o catastrofă — au fost accidente, ultimul s-a produs anul trecut la o întreprindere din Statele Unite, dar nu de amploarea celor înregistrate de alte firme din domeniu — se datorează desigur preocupării constante, materializată şi în mari sume de bani cheltuite în acest scop, pentru asigurarea securităţii în funcţionarea tuturor instalaţiilor cu potenţial mare de a provoca evenimente majore. Şi, cum vom vedea, normele de securitate se aplică la fel, indiferent de ţara în care sunt situate capacităţile de producţie.

Calculatorul dublează pe om

Accidentul de la Seveso a şocat atunci, în 1982, în asemenea măsură Comunitatea Europeană, încât la 24 iunie acelaşi an se adopta „Directiva europeană post-Seveso". Se impunea realizarea unor studii privind periculozitatea pe care o prezintă orice instalaţie industrială potenţial periculoasă. Scopul lor: prevenirea riscurilor tehnologice majore şi punerea la punct a mijloacelor potrivite pentru reducerea efectelor în cazul producerii unor avarii.

Planificate iniţial pentru 38 de instalaţii industriale, asemenea studii s-au realizat în final pentru 99 întreprinderi ale Grupului *Rhône-Poulenc* considerate ca prezentând risc. În viitor, se vor extinde şi asupra unor instalaţii auxiliare, precum depozitele.

Realizarea unui studiu privind periculozitatea unei instalaţii industriale nu este nici prea simplă, nici foarte ieftină. La el lucrează un inginer, între şase luni şi doi ani. În medie, operaţiunea costă un milion de franci francezi şi poate antrena până la două milioane de franci francezi în investiţii. Concret, se examinează cu mare atenţie întreaga schemă a instalaţiei, inventariindu-se toate pericolele care pot apărea. De câte ori este nevoie, se încearcă un răspuns cât mai exact posibil la întrebarea: „ce s-ar întâmpla, dacă...?". Apoi, specialişti diferiţi stabilesc un clasament al riscurilor cu un indice de probabilitate şi un nivel global al pericolului. Tot în urma unor studii de acest fel, s-au construit bazinele de reţenţie. Cel realizat la întreprinderea din Roussillon, care are o capacitate de 10 000 metri cubi, a costat nici mai mult nici mai puţin de 10 milioane franci francezi.

Cum am văzut, Grupul *Rhône-Poulenc* nu-şi limitează activitatea de prevenire a accidentelor doar la ţările membre ale Comunităţii Europene. Normele elaborate în cadrul Grupului se aplică *la fel, peste tot*. Este o problemă de coerenţă şi de etică, apreciază responsabilii Grupului.

Tehnologiile, oricât de sofisticate, instalaţiile, oricât de eficiente, nu pot preveni singure accidentele. Mare parte a investiţiilor făcute de Grupul *Rhône-Poulenc* sunt dirijate, în consecinţă, spre formarea şi pregătirea personalului. S-au pus la punct o serie de module de antrenament, în mai multe limbi. Toţi directorii de uzine conduc asemenea programe de formare. Costul lor este destul de ridicat: 6 milioane de franci francezi, de exemplu, numai la uzina de la Commentry, pentru ameliorarea performanţelor operatorilor chimici.

Cum şi oamenii pot greşi - sau pot avea reacţii prea încete - linii de ordinatoare controlează toate buclele esenţiale de regularizare. Toate unităţile care prezintă risc sporit sunt echipate cu un sistem numit „regularizare automată în cascadă". Cum funcţionează acesta? Iată un caz concret. Un proces tehnologic presupune injectarea a două produse periculoase într-un reactor, în proporţii strict reglementate. La vanele de acces există trei sisteme de control; cel puţin două dintre ele trebuie să afişeze exact acelaşi dozaj. Altfel, ordinatorul taie circuitele şi opreşte procesul.

Cu toate măsurile de securitate tot mai sofisticate adoptate, riscurile producerii unor accidente există în continuare. Grupul *Rhône-Poulenc* este conştient de acest lucru şi procedează în consecinţă. Drept urmare, toate uzinele la care s-a aplicat Directiva post-Seveso, cât şi toate locurile în care se păstrează stocuri de produse chimice dispun de un plan de urgenţă. De cele mai multe ori, ele sunt coordonate cu autorităţile locale, în aşa fel încât - în caz de necesitate - intervenţia să fie cât mai rapidă şi mai eficientă. Uneori, se fac şi exerciţii, împreună cu apărarea civilă, pentru a testa şi mai bine, în condiţii cât mai apropiate de realitate, planul de urgenţă.

Un punct extrem de sensibil, unde se pot produce des accidente, şi cu foarte grave consecinţe, rămân transporturile şi mai ales cele rutiere. Presa, televiziunea de la noi au prezentat de mai multe ori imagini de coşmar de la asemenea accidente provocate de ciocnirea unor camioane-cisternă care transportau materii explozibile. Un simplu carambolaj şi totul devine un infern, pe o rază de câteva sute de metri, cu zeci de victime. Procedurile de siguranţă sunt extrem de riguroase. Se începe cu verificarea oricărui vehicul de transport care iese pe poarta unei uzine. În cazul unui transport care presupune riscuri sporite, se studiază cu atenţie, din vreme, traseul, alegându-se unul cât mai puţin frecventat, care să ocolească în cât mai mare măsură centrele locuite, marile aglomeraţii, chiar dacă asta presupune kilometri, deci benzină, în plus. Cum de multe ori transportul se execută cu autovehicule ale altor companii decât cele ale Grupului *Rhône-Poulenc*, acesta a tipărit o serie de broşuri destinate transportatorilor rutieri, şoferilor de la companiile respective. Ele conţin toate datele necesare despre produsul pe care urmează să îl încarce şi precizează tot ce trebuie întreprins în caz de accident şi, mai ales, ce nu trebuie făcut.

Un parc cu 29 copaci

Obiectivul „risc zero" este urmărit cu insistenţă şi am văzut deja câte eforturi, umane şi materiale, se depun pentru a-l atinge. Dar securitatea muncii înseamnă, în foarte mare măsură, şi reducerea accidentelor de muncă. Ele nu prezintă un risc major pentru mediul ambiant, pentru comunităţi umane, dar pot duce la incapacitate parţială sau totală de muncă a indivizilor care le cad victimă sau, în cazuri extreme, la decesul lor. Este vorba deci de drame la nivelul unor familii, ceea ce nu le face mai puţin importante. Pentru

evitarea lor, Grupul *Rhône-Poulenc* a acţionat în două direcţii, ambele decurgând din strategia sa generală în acest domeniu. În primul rând, prin introducerea unor tehnologii cât mai sigure, prin automatizarea proceselor de producţie, prin eliminarea intervenţiei omului în fiecare verigă a acestora, este evident că şi riscurile producerii unor accidente de muncă se reduc considerabil. Apoi, prin dublarea omului de către calculator – care are o viteză de reacţie mult mai mare decât cea umană şi care nu este afectat de grijile şi supărările zilnice pe care le poate avea un om, fără ca prin aceasta să fie infailibil, riscurile sunt şi mai mici. A doua latură a programului o constituie pregătirea specială a personalului, nu numai pentru evitarea riscurilor majore, dar şi pentrú·prevenirea accidentelor de muncă. Şi am văzut ce efort material face Grupul *Rhône-Poulenc* în acest sens. Iată explicaţia faptului că din 1984 până acum, rata de frecvenţă a accidentelor de muncă a scăzut cu 75%.

Ca şi în cazul protecţiei mediului ambiant, şi în domeniul. securităţii Grupul *Rhône-Poulenc*· a adoptat politica unei transparenţe totale. Încă din septembrie 1987, toate uzinele Grupului au primit un pliant care le prezenta în detaliu procedura unei informări de urgenţă. „În cazul unui incident, păstrarea tăcerii ar lăsa câmp liber zvonurilor şi neadevărurilor. Este imperativ ca să se informeze opinia publică, autorităţile şi presa foarte rapid despre ceea ce s-a petrecut, consecinţele incidentului şi riscurile potenţiale" – se spune.

Obiectul pliantului este să informeze pe responsabilii uzinelor când, cum şi cu cine să comunice în cazul unei urgenţe, fapt vital pentru eficienţa acţiunii, pentru stabilirea unor relaţii de confidenţă cu toţi cei interesaţi dar şi pentru siguranţa lor. Comunicarea permanentă cu populaţia din jurul uzinelor este o regulă de aur a Grupului *Rhône-Poulenc*, iar în Statele Unite a devenit chiar o obligaţie legală, din octombrie 1986. De atunci, populaţia americană a căpătat şi „dreptul de a şti" care sunt riscurile industriale. Ulterior, şi Comisia de la Bruxelles a publicat o nouă directivă în problema securităţii industriale. Între alte prevederi, şi impunerea unei deschideri mai mari din·partea conducerii uzinelor care prezintă riscuri sporite. Grupul *Rhône-Poulenc* nu a fost luat pe nepregătite. Directorii săi de uzină practică de multă vreme „politica porţilor deschise". La Pont-de-Claix, lângă Grenoble, se fabrică cinci produse care prezintă un mare risc, între care HDI, o materie primă folosită în fabricarea vopselelor de calitate superioară. Unitatea respectivă de producţie fusese construită iniţial într-o zonă nelocuită, dar cu timpul casele au ajuns la mai puţin de 300 m de un depozit de clor. Atunci, conducerea uzinei a tipărit o

plachetă intitulată *Ce trebuie făcut în cazul unei alarme provocată de scăpări de gaz?*, expediată pe adresele tuturor celor ce locuiau în preajmă. Dar asemenea broşuri nu sunt suficiente, căci au adesea perspectiva să eşueze pe fundul unui sertar. Iar impulsul prim al oamenilor când aud de o catastrofă este să se îmbulzească să vadă. Aşa încât textele scrise sunt dublate de frecvente întâlniri între responsabilii pentru securitate şi populaţia ce locuieşte în jurul unor instalaţii industriale potenţial periculoase.

În Spania, la San Julia de Ramis, există o uzină a Grupului *Rhône-Poulenc*. Conducerea ei a hotărât să marcheze într-un fel aparte fiecare lună încheiată fără un singur accident de muncă prin sădirea unui copac în curtea întreprinderii. Până la sfârşitul anului 1991, muncitorii puteau admira zilnic 29 de copaci. ■

(Va urma)

Dorin MATEI

• „Conştiinţe revoluţionare“ cu diurne corespunzătoare • Credincioşi „Idealului“ până la uitarea de patrie • „Partidul unic mondial“ sau păianjenul roşu • Ce scria în agenda Anei Pauker? • Stalin vrea mai simplu, dar mai sigur: întâi se ocupă teritoriul şi apoi se impune sistemul

Căderea României în comunism

COMINTERNIŞTII ROMÂNI SE PREGĂTESC...

Dr. GHEORGHE BUZATU

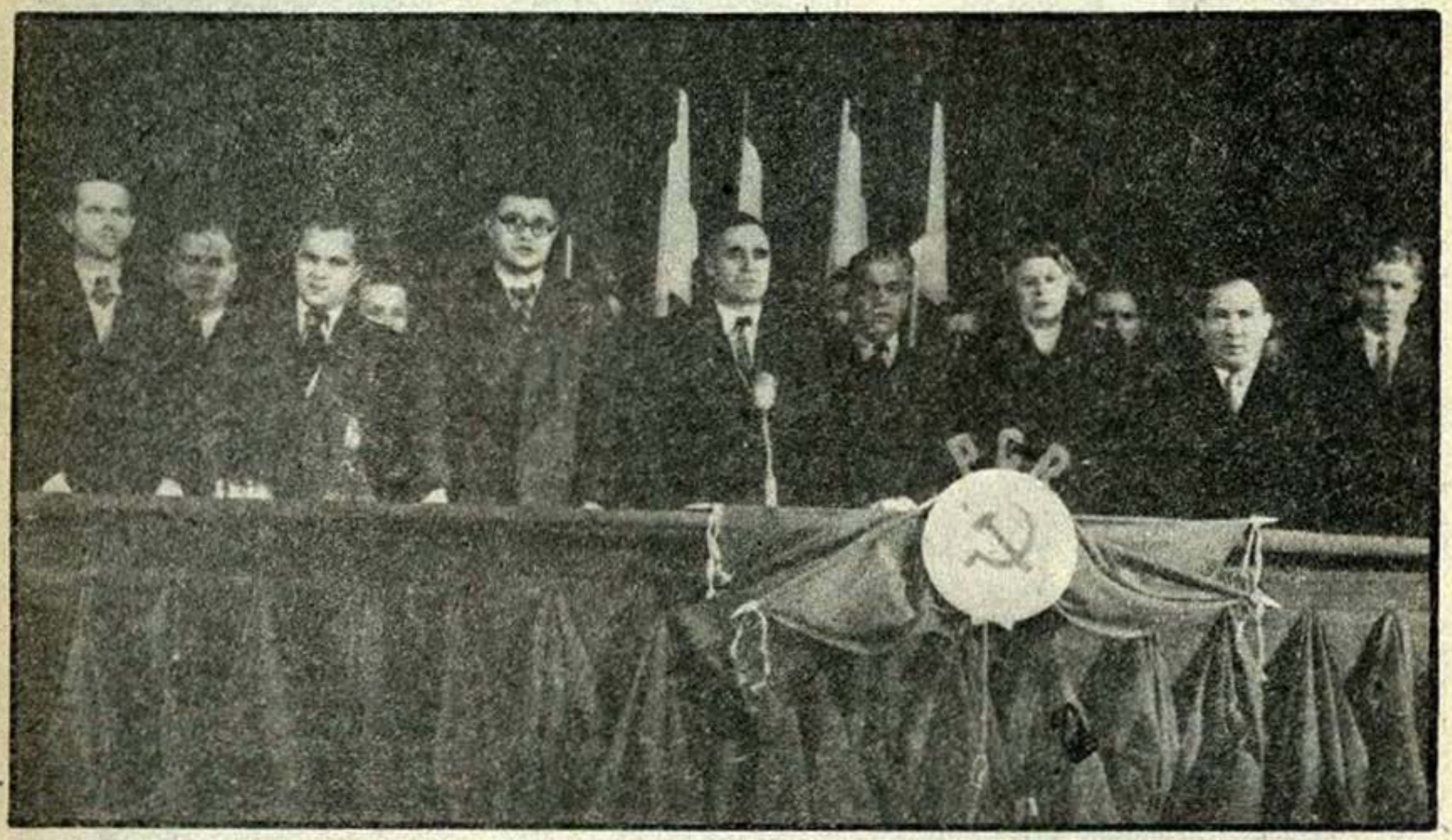

Răfuielile au venit mai apoi; deocamdată, cele două grupuri de comunişti români au format un bloc unitar în acţiunea de sovietizare şi comunizare a ţării (în imagine, în rândul întâi, de la stânga la dreapta: Al. Moghioroş, C. Pârvulescu, Miron Constantinescu, Gh. Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraş, Ana Pauker, Teohari Georgescu şi Gh. Vasilichi)

În perioada[1] interbelică şi în vremea celui de al doilea război mondial, serviciile secrete sovietice, respectiv N.K.V.D.-ul (predecesorul K.G.B.-ului) şi G.R.U.-ul, au beneficiat din plin în activitatea lor de concursul Cominternului, **imensul organism politic cu pretenţii de partid mondial creat de Lenin şi aflat permanent, între 1919-1943, la remorca partidului comunist şi a guvernului sovietic, în scopul pregătirii şi declanşării revoluţiei socialiste mondiale, al exportului de comunism tip rusesc oricum şi oriunde pe mapamond. Pentru atingerea acestui obiectiv, Kremlinul nu a avut scrupule în alegerea căilor şi instrumentelor, motiv pentru care înţelegem de ce** Cominternul **a simbolizat şi a funcţionat tot timpul nu numai ca focar al comuniştilor din toate ţările, ci şi ca oficină de spionaj la scară planetară. Cu adevărat, Cominternul nu reunea doar pe adepţii şi propovăduitorii de pretutindeni ai teoriei marxist-leniniste, ci a devenit, treptat şi sigur, şi o** internaţională a spionilor **aflaţi în serviciul nemijlocit al U.R.S.S., din rândurile sale recrutându-se cu timpul câţiva dintre aşii spionajului contemporan — de la Richard Sorge la Markus Wolf.**

[1] Articolul pe care îl publicăm în acest număr reprezintă o suită de extrase din volumul II al lucrării *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, în curs de pregătire la Editura Enciclopedică. Supratitlul, titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

„... elemente ale armatei inamice"

În cazul fiecărei țări, Internaționala III a creat, încă din timpul vieții lui Lenin, secții afiliate — *partide comuniste* sau *muncitorești, fronturi, sindicate, organizații de tineret* etc. —, toate fiind, în primul rând „partidele", veritabile oficine de spionaj. În toate cazurile — inclusiv în acela al Partidului Comunist din România (P.C.dR.) — liderii politici ai acestora erau dublați de agenți secreți, plătiți și manevrați de Kremlin. Într-o primă fază (1919-1924) aceștia au acționat pentru destabilizarea ordinii sociale din țările de origine, pentru ca, în etapa ulterioară (1944-1948), foștii cominterniști să se afle — în Polonia sau în Bulgaria, în Cehoslovacia sau în Ungaria, în Germania de est sau în România — între figurile centrale care au făcut jocul Moscovei în acțiunea de comunizare a țărilor Europei de Est și Centrale, în care trupele sovietice intraseră la sfârșitul celui de-al doilea război mondial.

România nu s-a putut sustrage „modelului" conceput de Lenin și practicat de Stalin și prin intermediul Cominternului, iar liderii sau activiștii P.C.dR. nu și-au depășit niciodată, de la crearea partidului lor în 1921 și până în 1948, statutul de marionete politice ori spioni sadea aflați în serviciul și pe diurna U.R.S.S., ale cărei interese le-a reprezentat, mai mult sau mai puțin deghizat, Cominternul. A fost natural, în consecință, ca, în statul național și democrat român constituit în 1918, „teroarea" burghezo-moșierimii să vizeze în primul rând pe reprezentanții P.C.dR.-ului, care nu numai că acționau contra regimului social-politic existent, dar au militat și acționat pentru a se ajunge la descompunerea teritorială a României Mari, prin desprinderea unor regiuni istorice românești (Basarabia și Bucovina) și ocuparea lor de către U.R.S.S. Referitor la activitatea comuniștilor români, un studiu întocmit în 1942 la solicitarea Poliției de Siguranță din București, consemna că „membrii mișcării comuniste din România trebuiesc priviți nu ca fii ai națiunii române, adepți ai vreunui curent politic oarecare, ci ca elemente ale armatei inamice, activând cu mijloace și în scopuri criminale pe teritoriul țării", iar „organizația comunistă clandestină din România apare doar *ca un instrument* activ [subl. ns.] al politicii imperialiste a Moscovei, politică ce tinde la dezagregarea statelor naționale și la expansiunea teritorială a statului bolșevic".

Aceste aserțiuni au fost dovedite de rolul nefast al comuniștilor români în satelizarea țării, după 1944, Kremlinului, iar, pe plan documentar, sunt confirmate în prezent de documentele descoperite în arhivele *Cominternului*, recent deschise la Moscova. Astfel, din start, activitățile Cominternului au fost suportate — după cum dezvăluie documentele descoperite — cu fondurile puse la dispoziție cu larghețe de către guvernul sovietic, precum atestă, între altele, un act din 28 mai 1919 ce notifica proveniența sumei de 300 000 de ruble prin evaluarea unor bijuterii și briliante. Confirmând aceste date, un alt document inedit provenind de la „Biroul Sud" al *Internaționalei III* (Harkov, 2 martie 1920) relevă că, în august 1919, un oarecare tovarăș Șulman (Skolnik) primise din partea Biroului Executiv al Cominternului misiunea de a organiza și dirija propaganda comunistă în Europa de Est și în Balcani, activitatea fiindu-i finanțată cu o cantitate însemnată de pietre prețioase și bijuterii valorând circa 1,2 milioane ruble valută forte. Tot pe atunci, Secția de propagandă Odessa a „Biroului Sud", care avea în atenție și România, își prezenta necesarul de cheltuieli pe luna iunie 1919, solicitând 112 500 ruble, iar pentru „propaganda în străinătate" se ridicau 153 000 de ruble, din care 40 000 de ruble pentru Basarabia, 60 000 de ruble pentru România, 30 000 de ruble pentru Turcia ș.a.m.d. Separat erau prevăzute cheltuielile pentru „grupurile străine" din Odessa, mai precis: cele francez, polonez, musulman și grec — câte 10 000 de ruble, cele german și englez câte 5 000 de ruble, cele iugoslav, italian și spaniol — câte 2 500 de ruble, recordul fiind deținut de „grupul român" cu 20 000 de ruble.

Numeroase alte documente atestă grija Centrului moscovit pentru agenții săi trimiși în România. Pentru a exemplifica, reținem raportul pe luna iunie 1920 al „Biroului Sud" al Cominternului, care consemna că plecaseră „în misiune" în România: „Tovarășii" Goldenberg, Rosenkrant, Brigadirenko, Stăncescu și Panaitescu (nume reale, ori false), cu toții dotați cu geamantane speciale cu fund dublu și cu materiale de propagandă. Pentru fiecare se menționau și sumele încredințate: Stăncescu (12 000 ruble sovietice și 10 000 ruble Romanov), Goldenberg (14 ruble sovietice, 7 000 ruble Romanov și 3 000 lei), iar pentru ceilalți câte 5 000 ruble sovietice și 7 000 ruble Romanov.

Imediat după terminarea războiului mondial din 1914-1918, a funcționat la Odessa așa-zisul „Grup comunist român", al cărui reprezentant — „Baronul" (?) — a semnat de-a lungul anului 1919 zeci și zeci de chitanțe ce atestau că primise de la delegatul din Moscova al Cominternului — un oarecare „tovarăș Zalik" (?) — ajutoare bănești însumând cu mult peste 500 000 de ruble sovietice, peste 30 000 de ruble ucrainene, 48 000 de lei, 680 de leva bulgărești, 4 000 de coroane cehe ș.a. Este semnificativ că toate chitanțele au fost transmise Centrului și înregistrate cu grijă, destinația lor rezultând din ștampila ce li se aplica de regulă: „Arhiva Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste". Mai apoi, lucru-

rile s-au schimbat, în sensul că Centrul s-a îngrijit să-şi plătească în valută occidentală (de regulă în coroane, lei sau dolari) agenţii reprezentând P.C.dR.-ul postaţi ori aflaţi în trecere prin Viena, după 1924-1925. Aşa, de exemplu, un anume „Cosma" (?) emitea chitanţe atestând încasarea unor sume variabile: 965 dolari la 4 iunie 1925, 5 500 000 de coroane altădată şi 360 000 de coroane la 1 iulie 1925. Din sumele primite se alimenta reţeaua, situaţie exemplificată de chitanţa semnată la 21 februarie 1925 de către D. Petrescu, care încasa de la numitul „Cosma" suma de 100 de dolari. Centrul nu admitea nici o neglijenţă şi, nu o singură dată, „Cosma" a înregistrat până şi încasările cele mai modeste, de 5 sau 25 de dolari!

În arhiva secretă a Cominternului s-a păstrat şi scrisoarea lui „Cosma" către Biroul Executiv al Cominternului din 12 mai 1925, relevând faptul că susţinuse publicaţiile P.C.dR.-ului cu suma de 760 de dolari. Manevrarea agenţilor de către Comintern a funcţionat de regulă ireproşabil în cazul reprezentanţilor P.C.dR.-ului, atât a celor din ţară cât şi din străinătate, aceştia culegând şi transmiţând Moscovei informaţii ce-i erau folositoare, sau acţionând ca grupare politică la Bucureşti, pentru destabilizarea vieţii politice şi destrămarea ţării. Acesta a şi fost motivul pentru care, după cum se ştie, guvernul I.I.C. Brătianu, acţionând în spiritul şi litera Constituţiei din 1923, a declarat în afara legii, în 1924, Partidul Comunist din România. Era anul în care Al. Rădulescu („Moscovici"), delegatul P.C.dR. la nivelul conducerii Cominternului în a doua jumătate a anilor '20, a redactat şi publicat în presa internaţională articolul *Rusia Sovietică, guvernul Brătianu, Basarabia şi Partidul Comunist*, din care doar citãm câteva rânduri: „...România are de regulat cu Rusia Sovietică chestiunea Basarabiei şi pierderea Basarabiei poate însemna nu numai pierderea capului lui Brătianu (oare, oricum, nu valorează mult), dar şi *prăbuşirea României oligarhice şi imperialiste de astăzi* [subl. ns.]".

„... cel care ocupă un teritoriu îşi impune şi sistemul său social"

În anii care au urmat, Cominternul a întreţinut lupta fracţionistă în rândurile P.C.dR. sau a menţinut supremaţia grupării de comunişti din exil (Moscova) asupra grupării din interior, a direcţionat activitatea comuniştilor din întreaga Europă împotriva „trădătorilor" social-democraţi, pentru ca, în cursul anilor '30, mai precis după venirea lui Hitler la putere, să lanseze lozinca „fronturilor populare" contra fascismului, a partidelor de dreapta din ţările Europei, în genere.

În anii celui de al doilea război mondial, P.C.dR., rămas în continuare în ilegalitate, a funcţionat, ca şi în perioada anterioară, cu cele două fracţiuni ale sale — din interior şi din exterior (Moscova), prima depinzând decisiv de cea de a doua. Sub raportul cadrelor, situaţia partidului era catastrofală: potrivit datelor desprinse din însemnările lui Boris Ştefanov (alias I. Draganov), reprezentantul P.C.dR., în conducerea Cominternului, în ajunul şi la începutul conflagraţiei mondiale din anii 1939-1945, efectivele difereau între 1965 de membri şi 2 500-2 800 de membri, repartizaţi astfel pe categorii sociale: 1 000 de muncitori, 1 200 de ţărani, 300 de femei, 250 în închisori şi 50 în Spania (dar, în total, 315 voluntari pro-comunişti). În perioada războiului sovieto-român, locul lui Boris Ştefanov a fost luat de către Ana Pauker, după ce aceasta — în urma unui acord survenit între autorităţile de la Bucureşti şi cele de la Moscova — a fost expediată peste Prut, „în schimbul" luptătorului unionist basarabean Ion Codreanu, capturat de sovietici în Basarabia în vara anului 1940. Beneficiind de un „trecut revoluţionar eroic", ce includea o susţinută activitate socialistă şi apoi comunistă în România, acţiuni comandate şi controlate de Comintern în Elveţia şi în Franţa, diverse perioade de încarcerare în România, mai ales, după un proces faimos la Craiova în 1936, bucurându-se de statutul de membru direct al partidului comunist bolşevic cu începere din anul 1928 şi acela de cetăţean al U.R.S.S., Ana Pauker s-a impus categoric între liderii Internaţionalei III, fapt ce i-a îngăduit să devină liderul de necontestat al P.C.dR. (gruparea externă, cu posibilităţi largi de control asupra grupării interne). Atunci, ca şi după război, a fost perioada în care Ana Pauker şi complicii ei, comuniştii din ţară şi din exterior, au slujit cel mai intens, în timpul Cominternului sau în absenţa lui, după 1 mai 1943, interesele Moscovei, acţionând ca agenţi devotaţi ai N.K.V.D.-ului şi G.R.U.-ului. Referindu-se la această etapă moscovită (1940-1944) din viaţa Anei Pauker, un cercetător al perioadei respective sublinia, nu demult, că Ana Pauker s-a aflat „printre exponenţii arhetipali ai generaţiei staliniste: asemeni lui Mathyas Rákósi, Klement Gottwald, Boleslaw Bierut, Walter Ulbricht, Maurice Thorez, Dolores Ibarruri, ea a exprimat o formulă politică integral determinată de spiritul Cominternului stalinist, a sprijinit toate iniţiativele Kremlinului, văzând în U.R.S.S. întruchiparea absolută a celor mai generoase idealuri de justiţie şi libertate. Iar atunci când altruistele promisiuni se vedeau contrazise de realitate, atunci când logica stalinistă intra în conflict chiar cu valorile proferate de doctrina marxistă, aceşti oameni negau evidenţele, tăgăduiau ceea ce chiar ei proclamaseră orgolios deunăzi, îşi abjurau legămintele şi anulau orice consideraţii

raţionale. Nimic nu a caracterizat mai precis generaţia stalinistă decât acest iraţionalism febril, această proiecţie extatică în presupusa genialitate a secretarului general de la Kremlin, mortificarea masochistă a oricărei urme de inteligenţă critică".

Mulţi istorici ai Cominternului trec numele Anei Pauker între „vedetele" acestui veritabil „partid mondial unic" (cum se reclama încă în faimoasele „21 de puncte" ale lui Lenin din iulie 1920). Câştigarea încrederii totale a lui I.V. Stalin şi V.M. Molotov şi colaborarea excelentă cu Gh.Dimitrov, Otto Kuusinen, D. Manuilski, Palmiro Togliatti, W. Pieck, Klement Gottwald, V. Kolarov, Maurice Thorez, A. Marty, A. Jdanov, Mathyas Rákósi, Dolores Ibarruri ş.a. (alături de care, de altfel, a semnat în mai 1943 actul de „autodizolvare" a Cominternului) au contribuit esenţial la propulsarea în cadrele Cominternului a Anei Pauker, care în 1941-1944, cât timp România s-a aflat în război contra U.R.S.S., pentru respingerea agresiunii comise de armata roşie în 1940 prin ocuparea teritoriilor istorice din nord-estul ţării (Basarabia, Bucovina de Nord şi ţinutul Herţei) şi pentru lichidarea pericolului comunist, a dirijat întreaga acţiune a comuniştilor români. S-a dovedit, o dată mai mult, că P.C.dR., ca secţie a Internaţionalei III, era, aidoma organizaţiilor similare din întreaga lume, *un instrument* al politicii imperialiste şi al ideologiei Kremlinului, iar, cu atât mai mult în vreme de război, a funcţionat şi ca oficină la dispoziţia serviciilor secrete moscovite — N.K.V.D. şi G.R.U.

Ca forme concrete de manifestare, acţiunile au fost variate: operaţiuni informative clasice în România, diversiuni şi sabotaje în spatele liniilor româno-germane (îndeosebi în Basarabia, Bucovina şi Transnistria), contra-propagandă radiofonică de război şi ideologică prin postul de radio „România liberă", intensă „muncă de lămurire" în lagărele de prizonieri români din U.R.S.S. pentru constituirea diviziilor de „voluntari" *Tudor Vladimirescu* şi *Horia, Cloşca şi Crişan* etc.

După „autodizolvarea" Cominternului, în 1943, nucleul instituţiei a fost transferat imediat Secţiei pentru afaceri externe a partidului comunist bolşevic, rezolvarea problemelor rămânând în sarcina nelipsiţilor Dimitrov, Manuilski şi Togliatti. În etapa în care trupele Axei erau în defensivă pe toate fronturile, iar Dimitrov şi echipa sa (inclusiv Ana Pauker) planificau deja „democraţiile populare" pentru toate ţările din Europa şi Asia ce aveau să fie ocupate de către forţele armate sovietice în ofensivă, Ana Pauker, alături de Ţola Dragoiţeva şi Vanda Vasilevskaia, cum remarca Jacques de Launay, alcătuia la Moscova grupul „celor trei graţii" ce pregăteau comunizarea României, Bulgariei şi, respectiv, a Poloniei. Era un obiectiv stabilit cu claritate de către I.V. Stalin însuşi, care, în aprilie 1945, îi declara lui Tito la Moscova: *„În războiul acesta nu este la fel ca în cel trecut, ci cel ce ocupă un teritoriu îşi impune şi sistemul său social. Fiecare îşi impune sistemul său acolo unde ajunge armata sa. Altfel nici nu poate fi!"*

În asemenea condiţii, nu ne apare surprinzător faptul că în arhiva Cominternului se păstrează documente ce atestă preocupările febrile ale „echipei Ana Pauker" pentru pregătirea instalării la Bucureşti a viitorului guvern pro-sovietic, comunizant, situaţie ce explică, pe de altă parte, decizia cabinetului Antonescu de a combate pe Frontul de Est până la momentul în care a fost posibil. Este interesant că, şi în etapa iniţială a războiului, toţi interlocutorii (în fapt corespondenţii) comunişti ai Anei Pauker proveniţi din România au îmbrăţişat cauza U.R.S.S. ori au exprimat voinţa de a se ajunge la instalarea lor la putere în Bucureşti în urma eşecului lui Antonescu.

„... să ne vedem în curând... în România"

La 12 ianuarie 1942, un anume Iosif Tcaciman, fost membru al P.C.dR., se adresa Anei Pauker cu rugămintea de a-l ajuta să fie înrolat în armata roşie, pentru a fi prezent „în frontul de luptă în această gigantică ciocnire pentru apărarea Patriei socialiste şi a popoarelor din lumea întreagă". În zilele următoare, 23 ianuarie 1942, C. Doncea o informa pe Ana Pauker despre unele probleme ale emigraţiei comuniste din România în U.R.S.S., pentru ca, în final, să-şi exprime dorinţa de-a ajunge cât mai repede „să întrebăm pe călăii din România despre crimele lor. Să ne vedem în curând... în România (nu vreau să zic chiar Bucureşti)". În ceea ce îl priveşte pe Iosif Ghinsberg, membru P.C.dR. din 1928, de când — cum se exprima — „tot ce este sfânt unui om am dat pentru cauza de Partid", o ruga pe Ana Pauker să-i afle un rol, acceptând chiar să fie „exploatat la maximum în apărarea ţării mele", atunci când (la 27 ianuarie 1942) „ţara proletariatului mondial este în pericol". Jenny Ghinzburg (Fuchs) nu-şi dorea, nici ea, nimic altceva decât „a fi încadrată într-o muncă folositoare Ţării Sovietice" (ianuarie 1942).

La 23 martie 1942, Mozes Kahane, fost membru al P.C.dR., utilizat de Comintern după 1935 în S.U.A., la Detroit, în redacţia ziarului *România muncitoare*, şi care trecuse ilegal în Basarabia în noiembrie 1940, dorea să fie primit în rândurile partidului comunist bolşevic, considerând că astfel poate fi folositor — cu toate cunoştinţele şi capacitatea sa — „pentru apărarea Ţării Sovietice şi pentru eliberarea popoarelor din Europa". Din Aral, la 5 iulie 1943, Robert Bubnik, unul

dintre cei mai activi corespondenți ai Anei Pauker, fost și el membru al P.C.dR. dinainte de 1940 și fugit la Cernăuți după agresiunea trupelor sovietice din iunie 1940, își oferea serviciile, precizând că menținea legătura cu peste 200 de comuniști și diverși emigranți din Bucovina.

Internaționalismul și limbajul de lemn străbat din toate scrisorile adresate celei ce-și luase în serios rolul de „Passionaria României", tonul triumfalist și pretențiile vindicative accentuându-se pe măsură ce, în 1944, ofensiva trupelor sovietice în sectorul germano-român al frontului era în plină desfășurare. La 23 martie 1944, dr. Abrahamovici exulta pe motivul că erau semne „din diverse părți... că vom fi scoși din amorțeala impusă, pentru o participare mai activă la trebuințele patriei". Aștepta cu nerăbdare trecerea „dincolo de Prut", fapt devenit neîndoielnic în urma „strălucitoarelor succese ale armatei noastre [sovietice!]".

Unele din plicurile sosite pe adresa Hotelului „Lux" din Moscova (sediul Cominternului), secția română, mai ales în anii 1940-1941, înaintea războiului din est, au fost trimise din țară și cuprind elemente informative cât se poate de clare. Iată, de pildă, o scrisoare-raport expediată în martie-aprilie 1941 din București de către S. Țim (?) și receptată, la 30 aprilie 1941, de către I. Draganov (Boris Ștefanov). Documentul conținea informații despre unii comuniști ilegaliști (C. David, ucis în ianuarie 1941, „Zidaru", „Anica" ș.a.) și stăruia asupra rebeliunii legionare din ianuarie 1941. Se aprecia că succesul lui Antonescu se datora sprijinului Germaniei și se dezavua opinia exprimată de Iuliu Maniu, în sensul că „rebeliunea a fost organizată de Germania și *Comintern*"[1]. De mare interes pentru centrul din Moscova au fost, desigur, informațiile obținute de expeditorii scrisorilor din unele cercuri ofițerești atât despre pregătirile lui Hitler în vederea atacării U.R.S.S., cât și despre faptul că în armata română „se propovăduiește deschis războiul contra U.R.S.S.".

După ieșirea României din alianța cu cel de-al III-lea Reich și ocuparea țării de către armatele sovietice, deci după plecarea Anei Pauker și a colaboratorilor ei apropiați la București, în 1944-1945, extrem de intensă a fost activitatea școlilor de prizonieri români dispersate pe teritoriul U.R.S.S. Cursanții, pregătiți de cominterniști confirmați de Ana Pauker, au fost mai mult decât instruiți la un nivel general, ei fiind selectați procentual pe clase și categorii sociale. Astfel, într-o serie de 87 de cursanți, repartiția „după origini sociale" era următoarea: 17 muncitori, 3 slujbași în fabrici, 31 țărani, 3 slujbași în intreprinderi comerciale, 2 învățători, 21 meșteșugari, 6 funcționari de stat și 4 cadre subofițerești. Pregătirea ideologică s-a aflat insistent în atenția conducerilor acestor școli, iar cursurile acopereau domenii devenite standard în „modelul sovietic": agitație și propagandă, sindicate, cercuri pentru funcționari în cooperative, cercurile comunale, cercul ziariștilor etc. Iată, de pildă, tematica cursurilor pentru cercul ziariștilor: 1. Lenin și Stalin despre rolul presei (2 ore); 2. Presa sovietică (2 ore); 3. Cum se scrie o notiță, o informație, un articol, un foileton (cu aplicație; 2 ore); 4. Organizarea materialului (cu aplicație; 2 ore); 5. Cum se duce o campanie de presă (2 ore).

Formarea viitorilor propagandiști ai cauzei comuniste fusese prevăzută și înfăptuită în chip surprinzător pe seama prizonierilor români din lagărele sovietice, pentru ei aprobându-se în 1945 tipărirea unor *carnete*, întocmite după un formular bine chibzuit în spirit cominternist ce cuprindea obligatoriu: 1. Portretele lui Lenin și Stalin (scurte biografii); 2. Fotografii din diferite lagăre; 3. Extrase din Constituția U.R.S.S. (1936); 4. O revistă economico-geografică a U.R.S.S.; 5. Datele cele mai importante ale istoriei U.R.S.S.; 6. Rusia — un vechi prieten al poporului român (datele cele mai importante din istoria comună a românilor și rușilor: Adrianopol; 1877-78; 1916; 1917; 1944); 7. Divizia „Tudor Vladimirescu" — întruchiparea prieteniei româno-sovietice (cu fotografie); 8. O poezie bună pentru viața în prizonierat; 9. Cultura în U.R.S.S. (cu fotografii).

„Eficiența" cursurilor era periodic controlată prin „extemporale", precum cele din 15 ianuarie 1945. La întrebarea generală — „Ce m-a adus la școală și ce-am să fac după terminarea școalei?" —, cursanții s-au dovedit deosebit de „receptivi" pentru acel prim-stadiu de îndoctrinare comunistă. Faptul se poate deduce din cele consemnate în unele din lucrările întâlnite de noi în arhive:

Gheorghe Băltărețu, țăran: „...În țară de voi fi, voi lupta alături de oamenii cinstiți, democratici, care au luptat și luptă pentru binele poporului întreg. Voi fi vigilent în tot momentul și voi demasca pe toți agenții fascismului care ar căuta să provoace ceva în dauna țării mele. *Nu voi uita niciodată să spun adevărul despre Uniunea Sovietică, pentru ca tot poprul, din cel mai îndepărtat cătun, să afle cum trăiește poporul sovietic și ce trebuie să facem pentru a ajunge și noi la această formă progresivă.*

Voi arăta poporului cine sunt vinovații de război, voi lupta pentru ca condițiile armistițiului cu Uniunea Sovietică să fie îndeplinite întocmai și cu cinste, pentru ca astfel să câștigăm simpatia și sprijinul Poporului Sovietic..." (subl. ns.).

Radu Vodă, funcționar: „... Cunoscând acum dezvoltarea societății și cum merge de la o treaptă inferioară la una superioară, cum acei ce se opun rămân în urmă, sunt reacționari, iar cei ce se pun în slujba ei sunt oameni pro-

---

[1] Vezi și *Magazin istoric*, nr. 1/1994.

gresivi, *voi lupta pentru ca și țara noastră să meargă pe drumul ce duce spre cea mai înaltă treaptă a societății atinsă până azi în Uniunea Sovietică, spre socialism"* (subl. ns.).

Ștefan Ciocan, plutaș: „...M-am hotărât să merg la școală să studiez amănunțit viața poporului sovietic, ca, atunci când voi termina școala, *fie în lagăr, între prizonieri, fie în țară, să răspândesc și să arăt poporului meu adevărul despre Uniunea Sovietică și să lupt după capacitatea mea ca treptat să ajungem și noi la asemenea nivel de viață ca în Uniunea Sovietică..."* (subl. ns.).

Din agendele Anei Pauker

Documentele depistate de noi în arhivele din Moscova prezintă o deosebită semnificație și pentru faptul că unele dintre ele oferă răspuns clar în ce privește *identitatea* cominterniștilor aflați în anii războiului (1939-1945) în „cercul" Anei Pauker. Listele pe care le vom reproduce mai jos cuprind — după sursa cea mai autentică — pe unii dintre importanții foști „actori", „eroi" și trimiși ai Kremlinului în înfăptuirea operei de comunizare forțată a României. Iată, în primul rând, o listă întocmită pe baza celor două volume ale agendei Anei Pauker, purtând indicativul *Registru cu emigranți români în Uniunea Sovietică*, în fond două repertorii cu personaje orânduite alfabetic și adresele lor, din care reținem: Adler Ana Petrovna; „Ardeleanu" = N. Goldberger; Adekova B.L.; Blanc; Bădulescu Maria; Bădulescu Alexandru; Burcă Mihai; Cocean Gh.; Calimachi Scarlat (se dă adresa din București); Diamandi Emil; Dumitru Nicu; Erlich Amelia Solana („Eminescu"); Franko Stepan; Finkelstein; Goldenberg; Grecea Ion; Holostenko Vitali; Holostenko M.; Havaș Andrei; Ivanova Șura; Ionescu; Ițicovivi Tina; Juhasz I.; Kahane S.; Kunina Mașa; Kleiman; Levenson; Levin (dr.); Lukaveț kii L.; Minor Alex.; Marin Gh.; Müller Feld; Maiakovskaia; Manole N.; Marin Gh. Gaston; Nikolaevski Sașa; Novikov M.; Niculescu; Neuman Mate Erjet; Nikolskaia Vanda; Nica N.; Nicolae Klein; Oladovski; Petrov N.; Pugacescu; Popovici V.; Petrescu [D.]; Popa Gh.; Ravici David; Roitman D.; Stepaț S.S.; Spiru V.L.; Sokol; Soloviev Taras F.; Sokoliuk I.; Sovetov V.; Stoica Gh. [Moscu Cohn]; Stancu Aurel; Saver Marusea; Tatarov; Tesmeneț chi Enea (Leon); Tesmeneț chi Hermina; Tudorache Lenuța; Țargorodskaia A.I.; Țehovolskii; Ungar Iulia; Vexler Malabov; Veinberg Mișa; Vasilkovskaia; Vittner I.; Zalkind.

Am remarcat că în total în ambele agende figurează nu mai puțin de 185 de persoane, cu adresele lor din U.R.S.S. și numerele de telefoane, singura excepție fiind Scarlat Callimachi, care se afla atunci în țară și căruia i se indica adresa din București. Unele nume — precum Ecaterina Arbore, Aradi Victor, Diamandescu, Goldstein Paul, Petrescu, Trifanov D. — au fost șterse, în timp ce *familia Tesmeneț chi* „beneficiază", în agendă, de numeroase semne cu creionul roșu, dovezi, probabil, ale unei atenții deosebite din partea Anei Pauker.

O altă listă (din 1944) cu-

Revelații de istorie contemporană

DIN DOSARELE ARHIVELOR

• 23 aprilie 1945. Se desfășoară o ședință la care participă cadre de conducere ale partidului comunist și miniștri comuniști. În luarea sa de cuvânt, Ana Pauker își manifestă nemulțumirea față de actul de la 23 august 1944, „care nu a permis armatei sovietice să rezolve problema puterii mai repede și mai radical, fără a mai fi necesară o perioadă de colaborare cu monarhia și cu o parte a burgheziei... Acțiunea de la 23 august a însemnat o acțiune de salvare a reacțiunii române".

• 9 mai 1945, dimineața. Guvernul român ține o ședință prezidată de dr. Petru Groza. Acesta propune „un moment de reculegere pentru aceia care au plătit cu viața lor această zi măreață". **Întreabă pe cei prezenți** „dacă în comunicatul ce se va da publicității să se pronunțe și numele regelui?"

Petre Constantinescu-Iași, ministrul propagandei, anunță că „sovieticii i-au comunicat la orele 2 noaptea că în ziua de 9 mai vor face o paradă militară" **la București.**

Dr. Petru Groza: „O altă rugăminte către dl. general Damaceanu. Mă gândesc că dacă astăzi se sărbătorește victoria, ar fi bine să se încadreze și armata noastră. Ar fi frumos și ar fi drept. Te rog, domnule ministru, să iei contact cu generalul Susaicov sau cu altcineva de la dânșii și să le expui această idee; că poate cerând noi, ei să facă un pas înainte, căci frumos ar fi dacă și armata română ar fi de față". **Îl sugerează să se intereseze dacă** „cumva urmează să ne prezentăm și noi la tribună, sau unde se defilează".

Ședința s-a încheiat la ora 10.45. Până în acel moment, guvernul român — instaurat la 6 martie 1945 sub dictatul lui Andrei I. Vâșinski, emisarul lui Stalin — nu știa dacă, la parada victoriei organizată de sovietici la București în acea zi, vor participa și trupele române și dacă oficialitățile române vor fi sau nu prezente în tribună!

Așa a început istoria trecerii României înspre zodia comunistă.

Gh.T.

prinde *situaţia diferitelor plăţi* executate unui grup de 26 emigranţi şi unele semnături de confirmare: Rabinovici F. — 120 ruble; Grinberg H. — 180 ruble (semnat); Luca Vasile — 180 ruble (semnat); Stancu A. — 23 ruble; Iaroslavskaia E. — 100 ruble; Petrova T. — 165 ruble; Manole M. — 225 ruble; Manole R. — 135 ruble; Oighenstein L.; Oighenstein N.; Morgenstein R. — 50 ruble; Valter R.; Bejan T.; Tismeneţchi L. — 250 + 75 ruble; Marcuzen E.; Reidiboim R. — 270 ruble; Malinski V.; Kaţ D. — 105 ruble; Iulia — 75 ruble; Gusea — 190 ruble; Florea A. — 200 ruble; Ceaka — 20 ruble: total 2 363 ruble. După care lista continuă: Reidiboim R. — 117 ruble; Malinski V. — 50 ruble; Bejan T. — 131 ruble (semnat); Stancu A. — 90 ruble.

Dar poate cel mai şocant dintre documente şi, într-un fel amuzant am zice, îl constituie lista celor 24 de cominterniști care-şi plăteau cotizaţiile de partid în perioada ianuarie - septembrie 1944, şi, eventualele restanţe pe 1943:

Rabinovici R. (total 228 ruble pentru lunile ianuarie-septembrie 1944), Grinberg M. (câte 30 ruble pentru lunile februarie-septembrie 1944), Luca Vasile (câte 30 ruble pentru lunile februarie-iunie 1944), Oighenstein L. (nimic), Oighenstein N. (nimic), Morghenstein R. (câte 25 ruble pe lunile mai-iunie 1944), Bejan A. (câte 33 ruble pe lunile ianuarie-aprilie 1944), Tismeneţchi L. (câte 50 ruble pe lunile februarie-iunie 1944), Marcuzen E. (câte 15 ruble pe lunile februarie-iunie 1944), Reidiboim R. (225 ruble pe lunile ianuarie-iulie 1944 şi 162 ruble restante pentru 1943), Malinski V. (nimic), Kaţ A. (105 ruble pe lunile ianuarie-februarie 1944), Iaroslavskaia E. (câte 25 ruble pe lunile februarie-mai 1944), Manole M. (câte 45 ruble pe lunile ianuarie-mai 1944), Manole R. (câte 27 ruble pe lunile ianuarie-mai 1944), Roller M. (nimic), Stancu A. (113 ruble pe lunile mai-septembrie 1944), Ungher Iulia (câte 15 ruble pe lunile ianuarie-iunie 1944, Roitman B. (câte 21 ruble pe lunile ianuarie-iunie 1944 şi 64 ruble restanţă 3 luni în 1943), Petrova T. (câte 33 ruble pe lunile ianuarie-mai 1944), Roman Valter (nimic), Florea A. (200 ruble în august 1944), Brejman C. (20 ruble în august 1944), Draganov I. (câte 50 ruble în lunile ianuarie-august 1944 şi 100 ruble pentru septembrie 1944). Rezultau, la 20 septembrie 1944, 3 155 ruble cotizaţii pe 1944 şi 226 ruble restanţe pentru 1943, adică un total de 3 381 ruble.

Din diverse alte materiale depistate de noi, am mai desprins următoarele nume: Sorin Toma, Dvoira Roiman, Rais Faieştern, Al. Bârlădeanu, Ilie Eschenasy, Clara Cuşnir-Mihailovici.

Dar dovezile cele mai semnificative privind contribuţia comuniştilor români la înfăptuirea planurilor cominterniste „revoluţionare" le oferă desigur *dosarele* sau *fişele personale* întocmite de către cei în cauză la solicitările Centralei. Astfel, în cursul cercetărilor noastre din 1992, am avut posibilitatea să examinăm câteva dintre ele, între care *autobiografia lui Lucreţiu Pătrăşcanu* (alias „tovarăşul Grigoraşcu"), înregistrată la arhive secret sub nr. 24/10691/2 în 26 octombrie 1933 sau *foaia de anchetă (chestionarul)* şi *autobiografia lui Constantin Doncea* (alias „Victor Pandelescu"). Cu acelaşi prilej am cercetat şi originalul chestionarului completat de Ana Pauker la Moscova, la 15 iunie 1944, deci cu numai trei luni înainte de expedierea ei „în misiune" la Bucureşti. Era formularul nr. 10, completat obligatoriu de către toţi membrii partidului comunist bolşevic al U.R.S.S., cel subscris de Ana Pauker purtând seria K-6-19-58. Un document absolut obligatoriu înainte de a i se fi îngăduit, în septembrie 1944, să ia avionul spre Bucureşti pentru a dirija, la cererea şi sub protecţia Kremlinului, „opera" de împingere a ţării noastre în comunism, transformând-o într-un satelit cu regim de colonie sovietică. ■

Microfişier bibliografic

Pentru redactarea acestor pagini, autorul a utilizat documente aflate la *Ţentralnâi Gossudarstvenâi Arhiv Sovetskoi Armii*, Fond 7, Opis 1, Dosar 3 841 şi în *Rossiiskii Ţentr hraneniia i izuceniia documentov noveişei istorii*, Fondurile 495, 502 şi 509, Opisurile 1, 255 şi 286, dosarele 1-60 şi 109.

CLIO ANUNŢĂ

UN RĂZBOI NEDORIT

Iulius Cezar era un geniu. Dar un geniu neînţeles. Iată concluzia la care a ajuns Christian Goudineau — cel mai mare specialist francez în istoria romană, aflăm din revista *L'Express* — profesor la Collège de France şi autorul unei cărţi intitulate *Cezar şi Galia.* După 25 ani de lucru, el este convins că Cezar n-a vrut să cucerească Galia şi nici să o colonizeze. A fost antrenat în această direcţie de o înlănţuire de evenimente imprevizibile, fiind silit să facă servicii aliaţilor săi gali şi ajungând să poarte noi şi noi războaie cu diverse triburi revoltate. Pentru Christian Goudineau, Vercingétorix n-a fost un erou, ci un mic şef de trib, care, din ambiţie, a format o coaliţie contra lui Cezar. Şi, în plus, s-a lăsat surprins şi înfrânt prosteşte, la Alésia. Goudineau crede că cei doi s-au întâlnit în timpul iernii anului 52 î.e.n., la Bibracte, Vercingétorix ca prizonier, Cezar ca învingător. Dar, cinci ani mai târziu, el avea să fie asasinat pe treptele Senatului. Geniile inspiră teamă apropiaţilor lor când uită să fie modeşti şi se transformă în dictatori.

CITITORII SCRIU ISTORIE

Armata roşie şi vânătoarea

În volumul *Generaţia irosită,* Silviu Brucan menţionează destul de confuz faptul că retragerea armatei sovietice de pe teritoriul României s-a hotărât în urma unei vânători la care a participat premierul sovietic Nikita Sergheevici Hruşciov. Afirmaţia a fost confirmată, fără amănunte, şi de către general-locotenent (r) Teodor Paraschiv, martor la semnarea acordului de retragere a trupelor de ocupaţie sovietice[1].

Afirmaţiile sunt reale şi, pentru o mai corectă informare, considerăm utile unele precizări şi amănunte. În primul rând, precizarea locului şi a modului de derulare a evenimentelor finalizate cu o hotărâre atât de importantă.

În luna august 1957, N.S. Hruşciov a inclus în programul său şi o vizită neoficială în România, cu scopul de a cunoaşte starea de spirit şi poziţia conducătorilor comunişti români faţă de intervenţia sovietică şi reprimarea revoluţiei din Ungaria din toamna lui 1956.

Primit cu cordialitate, programul i-a fost agrementat şi cu câteva partide de vânătoare bine organizate. Prima vânătoare a fost la iepuri, pe fondul de vânătoare Albele, din Ocolul silvic Ghimpaţi, judeţul Giurgiu. Desfăşurarea ei având loc în afara sezonului pentru această specie, a fost necesară o derogare de la legea vânătorii, aprobată de fostul ministru al silviculturii inginer C.I. Popescu — azi pensionar, mare ocrotitor al faunei cinegetice — numai după avizul Marii Adunări Naţionale.

Vânătoarea s-a finalizat cu un bilanţ impresionabil pentru participanţi: peste 200 de iepuri. Hruşciov a împuşcat şi o vulpe, ceea ce i-a provocat o mare satisfacţie şi o excelentă dispoziţie. Conform regulamentului, el a solicitat cele două cartuşe care se distribuie gratuit pentru un răpitor combătut, solicitare onorată pe loc de către ing. I. Barbu, unul dintre organizatorii vânătoarei.

Vânătoarea propriu-zisă s-a încheiat în jurul orei 14, după care participanţii s-au retras la cabana de vânătoare Ghimpaţi, unde li s-a servit prânzul cu meniuri tradiţionale, inclusiv sarmale cu mămăliguţă, ţuică şi vin de Sâmbureni. Hruşciov a apreciat foarte mult sarmalele şi a declarat că „mămăliga" este o „cereală" ce va trebui inclusă în viitor în hrana populaţiei. La masă au participat Gh. Gheorghiu-Dej, Emil Bodnă-

[1] De curând, în S.U.A. a apărut o lucrare consacrată prezenţei şi retragerii armatei sovietice din România. Ea a fost scrisă de dr. Sergiu Verona, cercetător ştiinţific principal la Biblioteca Congresului S.U.A. şi se bazează pe documente de arhivă necunoscute — *n.r.*

N. S. HRUŞCIOV: „Mi-am pierdut calmul"

Dar să vedem ce-a consemnat Hruşciov însuşi în memoriile sale despre această vizită în România şi discuţiile cu conducătorii comunişti de atunci ai ţării:

„Nu mult după moartea lui Stalin am fost în România şi am avut o discuţie cu ministrul român de război, tovarăşul Bodnăraş. Acesta a fost un prieten bun al Uniunii Sovietice, un vechi bolşevic, care a stat un timp în închisoare în România şi care s-a bucurat de încrederea şi respectul nostru absolut. Fără vreun avertisment el a adus în discuţie problema:

— „Ce părere aţi avea despre retragerea trupelor dvs. din România?

Trebuie să mărturisesc că reacţia mea iniţială la această sugestie n-a fost prea judicioasă. Aş merge chiar atât de departe ca să spun că mi-am pierdut calmul.

— Ce spuneţi? Cum puteţi pune o asemenea întrebare?

— Ei bine, a explicat el, România se învecinează numai cu alte ţări socialiste şi nu este nimeni peste Marea Neagră, cu excepţia turcilor.

— Şi ce-i cu turcii?, am întrebat eu.

— Pe voi vă avem după uşa vecină. Dacă ar fi necesar, oricând aţi putea veni să ne acordaţi asistenţă.

— Nu gândesc tocmai aşa despre turci. Ei controlează Bosforul şi Dardanelele. De aici inamicul ar putea oricând să invadeze România, aducând forţe de debarcare în Marea Neagră.

Românii au schimbat priviri. În mod evident discutaseră deja această problemă între ei.

— Ei bine, e în regulă, au spus ei, dacă vă gândiţi în felul acesta noi ne retragem propunerea. Dar n-am vrut ca dumneavoastră să credeţi că ne situăm ferm pe poziţii socialiste fiindcă trupele voastre sunt staţio-

raș, Nicolae Ceaușescu, Petre Borilă și organizatorii vânătoarei — ing. Gh. Fenește, ing. I. Barbu și pădurarul Ilie Drăgan, aceștia din urmă fiind invitați de Hrușciov la masă.

Ing. I. Barbu — azi pensionar — ne-a relatat că în această ambianță plăcută, Bodnăraș și Dej au condus cu multă abilitate discuțiile despre prezența trupelor sovietice în țara noastră. Ei au afirmat că, pentru destinderea tensiunilor „dintre cele două lagăre", intervenite după evenimentele din Ungaria, U.R.S.S. ar trebui să inițieze și unele acțiuni care să contribuie la ameliorarea acestui climat; una din aceste acțiuni ar fi, de pildă, retragerea trupelor sale din România, țară înconjurată de state socialiste în care existau suficiente efective sovietice, problemele de securitate ale „lagărului socialist" nefiind afectate în nici un fel...

După o scurtă perioadă de gândire, Hrușciov a spus că ideea nu era rea, că nu exista nici o primejdie de destrămare a lagărului socialist. Mai mult, cele discutate cu prilejul acelei mese au constituit conținutul unei scurte comunicări în cadrul emisiunilor de radio de seară, ceea

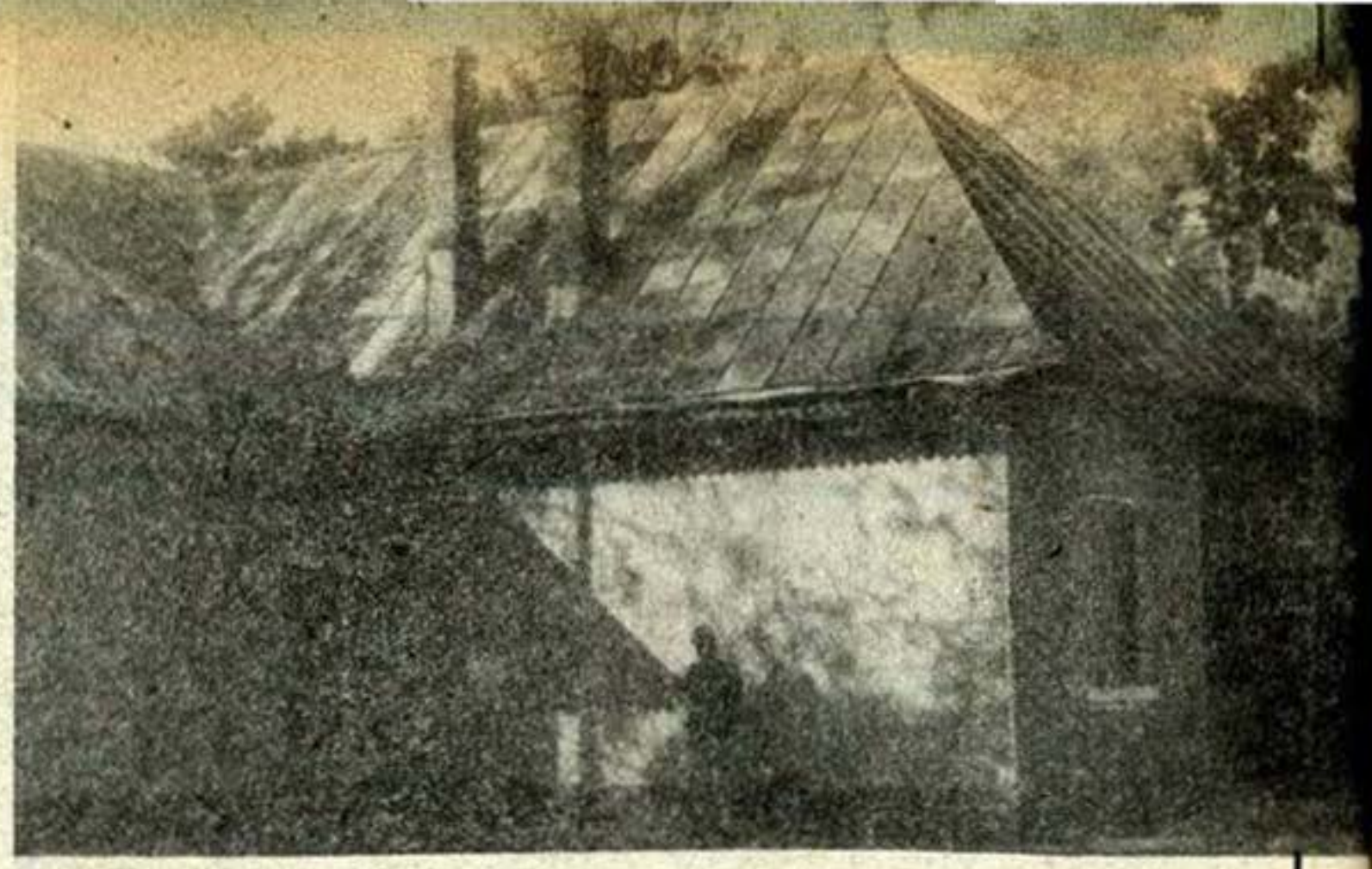

Cabana de vânătoare Ghimpați

ce a surprins pe generalii sovietici.

A doua zi a avut loc o altă vânătoare, de urși, în județul Bistrița. Rezultatul a fost, de asemenea, impresionant, Hrușciov exprimându-și admirația pentru bogata faună cinegetică a României și a modului de organizare și ocrotire a acestei bogății naturale...

Acordul oficial de retragere a armatei roșii din România s-a semnat în anul următor, la Moscova, în 24 mai 1958. Hotărârea luată de Hrușciov a constituit unul din capetele de acuzare ce au dus la demiterea lui în 1964. Retragerea din România a fost calificată ca o mare greșeală politică și militară. O astfel de hotărâre a și rămas singulară în restul țărilor socialiste în care se afla, armata roșie staționând cu impresionante efective și cu contribuția materială a respectivelor popoare încă mai bine de 32 de ani...

La cabana de vânătoare din Ghimpați se păstrează și astăzi masa din stejar masiv în jurul căreia s-au purtat discuțiile cu consecințe atât de importante pentru istoria acelor ani...

Dr. Vadim NESTEROV

---

nate pe teritoriul nostru. Noi suntem fermi, deoarece credem în construirea socialismului și în politica marxist-leninistă și fiindcă poporul nostru ne recunoaște drept conducătorii săi și ne sprijină pe deplin.

Am fost mai mult decât satisfăcut de aceste explicații ale motivelor pentru care au propus retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul lor. Eram convins că tovarășii români erau sinceri, reafirmând devotamentul lor pentru construirea socialismului.

Câțiva ani mai târziu am început să reducem efectivul armatei sovietice, micșorând-o aproape la jumătate din ceea ce fusese în timpul lui Stalin. Am avut un schimb de opinii în conducerea Comitetului Central și am ajuns la concluzia că am putea retrage trupe din Polonia, Ungaria și România. Nu aveam nici un fel de trupe în Cehoslovacia sau Bulgaria. Am lăsat trupe numai în Germania. Era perfect clar pentru oricine că până când foștii noștri aliați — care au organizat NATO — nu vor adera la un tratat de pace, trupele noastre vor trebui să staționeze în Germania de răsărit.

Am avut un număr de motive pentru a hotărî să retragem trupele noastre din țările frățești. Primul a fost de ordin politic. N-am vrut ca cineva să creadă că noi n-avem încredere în poporul polonez, ungar ori român. Ei erau aliații noștri. Construiau socialismul în țările lor fiindcă era în propriul lor interes, nu fiindcă în mijlocul lor erau staționate trupe sovietice... Nu poți strânge poporul într-un paradis cu amenințări și apoi să postezi soldați la porți. Poporul trebuie să aleagă singur o viață mai bună și să aibă șansele pe care le vrea. Așadar am dorit să scoatem un atu din mâna propagandei inamice. Am voit să demascăm drept minciună insinuările dușmănoase că popoarele ungar, polonez și român erau împinse pe drumul socialismului cu înțepături de baionete de trupele sovietice..."

(N. Khruschev Remembers, Boston-Toronto, Little, Brown and Company, 1970, pp. 513-515).

Fritz Fabritius
Rittmeister a. D.

Hermannstadt / Siebenbürgen,
Ulenhof

Z 618/931/2. Universitätsprofessor

23.10.1931.

U.C. Cuza

Jassy

SOARTA UNUI DOCUMENT

ȘLOMO LEIBOVICI-LAIȘ, președintele ACMEOR

La cel de-al doilea Congres internațional de studii românești ținut la Iași în iulie 1993 (*Magazin istoric*, nr. 8/1993), într-una din comunicări s-a vorbit despre penetrația național-socialismului în România, mai întâi în Transilvania, apoi în Bucovina și până la urmă și în Basarabia. În baza cercetărilor, autorul respectiv a constatat că începuturile pătrunderii ideilor naționalist-socialiste în România s-a întâmplat în anii 1934-1935.

În timpul dezbaterilor ce au urmat comunicării, am atras atenția asupra unui document care consemnează că legăturile dintre național-socialiștii germani și germanii din Ardeal datau încă dinaintea venirii lui Hitler la putere în Germania. Documentul *inedit* — o scrisoare a lui Fritz Fabritius, din Sibiu, către profesorul A.C. Cuza din Iași — poartă data de 23 octombrie 1931.

Cum mi-a parvenit acest document?

Filatelist din copilărie, din când în când particip la licitații publice, unde se ivesc ocazii de completare a colecției. La una dintre licitații — încă în faza de scrutare a catalogului — atenția mi-a fost atrasă de un plic cu două mărci românești, care din punct de vedere filatelic nu prezentau totuși vreun interes deosebit. Cerând să consult obiectul, mi s-a arătat un plic adresat „Prof. A.C. Cuza, Jassy-Iași, Universitat"; pe verso — adresa trimițătorului: „Fritz Fabritius, Rittmeister a.D., Hermannstadt/Siebenbürgen [Sibiu]", împodobită cu stema nobleței — o bufniță.

Spre mirarea mea, plicul era închis (nedeslipit), deși, pipăindu-l, mi-am dat seama că nu e gol. Am optat pentru plic — din curiozitate. Nu a fost greu, pentru că nu am avut concurenți, obiectul neprezentând interes filatelic. În plic, am găsit documentul, redat aici — pentru prima oară — în facsimil, precum și în traducere.

Din document, care poartă numărul de înregistrare „Z 618/931/2" — ceea ce îi conferea o notă oficială — reiese că Rittmeister Fritz Fabritius era bucuros să răspundă propunerii profesorului A.C. Cuza „De a colabora cu noi în mod cinstit, împotriva dușmanului comun al creștinătății". Totodată, îi comunca lui A.C. Cuza că primise „vești din München că acțiunea reciprocă avansează și acolo satisfăcător".

Cu aceeași poștă, dar separat, Fabritius[1] expediase profesorului ieșean și un „manifest de acțiune", expedierea separată fiind o măsură de precauțiune pe care Fabritius o explica astfel: „Veți înțelege de ce suntem atât de prevăzători în problema evreiască, deoarece trebuie să ne fie teamă că în cazuri de atac direct, deschis împotriva acestor paraziți ai popoarelor creștine, am putea să ridicăm împotriva noastră puterea statală și atunci unicul organ al germanilor, care supraveghează în permanență și atacă pro-

[1] Documentul își va dezvălui întreaga sa semnificație dacă vom preciza că Fritz Fabritius, fost ofițer în armata austro-ungară, în 1924 plecase în Germania, unde, la München, îl cunoscuse pe Hitler. A menținut un strâns contact cu acesta și după întoarcerea sa în România, în 1930. De altfel, imediat după revenirea sa, F. Fabritius a creat organizația Mișcarea Național-Socialistă de Întrajutorare a Germanilor din România, cu program național-socialist. În august 1932, a publicat un proiect de program național pentru Congresul săsesc ce urma să se țină în octombrie același an. Cu acel prilej, F. Fabritius a preluat conducerea *Volksgemeinschaft*-ului, care patrona viața politică a germanilor din România. În toamna anului 1938, pe măsură ce nazismul devenea tot mai agresiv, F. Fabritius a reușit, cu concursul nemijlocit al Berlinului, să-și impună autoritatea asupra tuturor organizațiilor minorității germane din România — n.r.

blema evreilor și a francmasoneriei, ar fi redus la tăcere". În concluzie, din aceleași motive de prudență, Fabritius îi propunea o întâlnire „pentru promovarea în continuare a activității..."

Rezultatele nefaste ale acestei colaborări s-au văzut destul de curând începând cu guvernarea Goga-Cuza și a celor care i-au urmat până la 23 august 1944, cu toate consecințele acestuia.

Dar iată documentul în întregimea sa:

FRITZ FABRITIUS Hermannstadt/
Rittmeister a.D. Sienenbürgen
z. 618/931/2 23.10.1931

Profesor universitar
A.C. Cuza
Jassy

Mult stimate profesor universitar! Mulțumesc din suflet pentru scrisoarea Dvs. din 10 octombrie și pentru dorința Dvs. cordială de a colabora cu noi în mod cinstit împotriva dușmanului comun al creștinătății.

Primiți din partea noastră asigurarea că vom încerca să colaborăm fără vreun gând ascuns, de a combate în comun spiritul iudaismului care distruge toate popoarele.

O foarte clară și bine chibzuită convingere ne silește pe noi, germanii de aici, să nu putem avea nici un alt interes decât acela ca dezvoltarea [societății] să se producă liniștit, căci altfel, orice acțiune prin bolșevism ar fi și o nimicire totală a așezămintelor germane din România.

Eu am primit astăzi vești din München că acțiunea reciprocă avansează și acolo satisfăcător.

Cu aceeași poștă vă trimit și un număr de exemplare din manifestul de acțiune din care să vă puteți edifica că demascăm fără menajamente toate prejudiciile care se provoacă neamului nostru. Veți înțelege de ce suntem atât de prevăzători în problema evreiască, deoarece trebuie să ne fie teamă că în cazuri de atac direct, deschis împotriva acestor paraziți ai popoarelor creștine, am putea să ridicăm împotriva noastră puterea statală și atunci unicul organ al germanilor, care supraveghează în permanență și atacă problema evreilor și a francmasoneriei, ar fi redus la tăcere. În afară de acestea, s-ar mai obiecta că astfel acționăm împotriva altor concetățeni cu drepturi egale și periclităm ordinea și liniștea statului.

În momentul în care ne vom convinge că puterea statală ne ia în considerare fără suspiciune, ca cetățeni cu drepturi egale, Dvs. veți vedea că vom ieși din poziția noastră prevăzătoare.

Pentru promovarea în continuare a activității, eu aș găsi de cuviință să încercăm a ne întâlni în cursul timpului apropiat, pentru a discuta verbal toate problemele comune.

Deocamdată, primiți din partea mea asigurarea că noi vom face orice pentru a facilita o colaborare în această vitală problemă, care privește toate popoarele creștine.

Cu salutul german,
al Dvs. supus
(ss) F. Fabritius ■

Scrierile unui mare teolog

Membru al Academiei Române (1992), doctor Honoris Causa al Universităților din Atena (1991) și București (1992), părintele profesor Dumitru Stăniloaie (16 noiembrie 1903-5 octombrie 1993) a îmbogățit cultura română cu o vastă operă teologică, fiind considerat drept cel mai mare teolog al Ortodoxiei românești din toate timpurile și, poate, cel mai de seamă teolog ortodox al acestui sfârșit de mileniu.

Vasta sa operă teologică, inaugurată în 1929 cu teza de doctorat *Viața și activitatea patriarhului Dosoftei al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Române*, înscrie un impresionant număr de studii și sinteze, traduceri, articole, prefețe, cuvântări, interviuri etc., date la lumină de-a lungul a peste șase decenii de activitate. „Învățații Apusului — arăta acad. Virgil Cândea la despărțirea de marele teolog român —, care au evaluat și admirat această operă, s-au inspirat din ea prin traduceri și au acordat părintelui Stăniloaie înalte titluri de recunoaștere științifică, au subliniat adesea miracolul realizării ei în condițiile unei prigoane care a lovit pe cărturar și a încercat să-i întunece mesajul".

Revista noastră, în noua ei serie, s-a bucurat de calda apreciere și prietenească colaborare a părintelui Stăniloaie, a cărui semnătură a apărut de mai multe ori în paginile *Magazinului istoric* după decembrie 1989. Părintele Stăniloaie a sprijinit, de asemenea, înființarea Fundației Culturale Magazin Istoric, aflându-se printre membrii fondatori.

Recent, trei noi apariții editoriale purtând semnătura ilustrului teolog au văzut lumina tiparului, lansarea lor având loc la Facultatea de teologie din București, în prezența Prea Fericitului Părinte Teoctist, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Este vorba de lucrarea *Sfânta Treime* sau *La început a fost iubirea* și de traducerile: Sf. Chiril al Alexandriei, *Scrieri* (partea a doua) și Paladie, *Istoria lausiacă*. A fost tipărită, de asemenea, o *Bibliografie* a scrierilor părintelui Stăniloaie, alcătuită de prof. Gh. Anghelescu.

Toate acestea încununează marea operă a strălucitului teolog român care a avut marele privilegiu de-a spune „Îi mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a îngăduit să scriu tot ce mi-am dorit".

NICOLAE MAVROCORDAT — LECTURI DIN MACHIAVELLI

RAISA RADU,

RADU HOMER

Extraordinare surprize poate oferi fișierul unei biblioteci!

Cercetând, la Biblioteca Academiei Române, bibliografia referitoare la Nicoló Machiavelli (1469-1527), am avut surpriza de a descoperi o culegere de Opere ale sale, în trei volume, tipărite în 1726 la Haya, care a făcut parte din biblioteca domnitorului Nicolae Mavrocordat *(Magazin istoric,* nr. 10/1977, 3/1985). Ele se află păstrate în colecțiile Cabinetului de manuscrise — carte rară.

Cele trei volume sunt în limba italiană. Primul conține cinci cărți din *Istoriile florentine,* al doilea continuă *Istoriile florentine,* cuprinzând și *Principele, Viața lui Castruccio Castricani, Descrierile lucrurilor din Franța și Germania,* iar al treilea include *Discursuri asupra primei decade a lui Tit Liviu.* Pe volumul I și II se află ex libris-ul: *Io Nicolai Mavrocordati de Scarlati Principis Valachiae et Moldaviae, 1726.* Pe volumele I și III, adnotările în limbile italiană, greacă, latină au aceeași grafie ca și a ex libris-ului, iar în cel de-al II-lea, adnotările au altă grafie.

În studiul introductiv al Ninei Façon la ediția din 1960 a traducerii în limba română a *Principelui* se fac referiri la aceste adnotări, studiate de Em. Grigoraș (1923) și Constant Radu (1928).

Em. Grigoraș a tradus o parte a acestor note, făcând și un scurt comentariu asupra personalității lui Nicolae Mavrocordat, iar Constant Radu a prezentat unele însemnări ale lui Mavrocordat în original. Cei doi istorici nu pun la îndoială autenticitatea grafiei lui Nicolae Mavrocordat, deci a adnotărilor sale. În legătură cu însemnările din vol. II, care au altă grafie, Em. Grigoraș a emis impoteza că reprezintă reflecții ale voievodului dictate unui secretar. Volumele nu au fost citite în ordinea numerotării. O notă de pe volumul al III-lea este datată 1727, iar alta de pe volumul al II-lea, 1729.

Autograful și adnotările domnitorului aduc noi lumini asupra personalității sale, asupra interesului său cultural. Primul domnitor fanariot era un om cult, la curent cu aparițiile editoriale din străinătate, procurându-și rapid cărțile ce-l interesau. Astfel, această ediție din operele lui Machiavelli a intrat în biblioteca domnitorului în chiar anul tipăririi ei, 1726, lectura și analiza volumelor durând până în 1729. Însemnările conțin citate din diferiți autori ce au comentat opera lui Machiavelli: Fr. Bacon, Boccalini, Ammirato, atestând faptul că principele fanariot avea lecturi vaste și-și confrunta părerile cu cele ale unor mari învățați.

Mavrocordat reproduce un fragment din Verulamius Baconus (numele latinizat al lui Francis Bacon, baron de Verulam), care consemna că Machiavelli „a scris ceea ce oamenii obișnuiesc să facă și nu ceea ce ar trebui. El nici n-ar fi putut face altfel, deoarece încercarea de amendare

a celor răi presupunea cunoașterea fondului răutății omenești", afirma Fr. Bacon. Mavrocordat citează alte aprecieri datorate lui Boccalini și Ammirato, conform cărora Machiavelli „este un maestru scelerat al politicii", care își varsă veninul și în lucrurile cele mai simple, precum și afirmațiile acestora că oamenii prudenți și plini de pietate se află în siguranță în fața pericolului contaminării cu astfel de atitudini.

Mai mult decât atât, Mavrocordat este de acord cu afirmația lui Morhofius Polyti, potrivit căreia „viețile oamenilor răi servesc celor buni de învățătură". Apare aici ideea că lecturile au nu numai un rol informativ, ci și unul educativ. În același timp, comentatorii susțin că disertațiile asupra lui Tit Liviu dovedesc talentul și profunzimea lui Machiavelli. Mavrocordat însuși apreciază la încheierea lecturii *Discursurilor asupra primei decade a lui Tit Liviu* că „a luat sfârșit citirea, cu atenție, a faimoaselor discursuri ale lui Machiavelli, autor realmente nefast; multe fără gust care nu se lipesc de un om de stat, chiar nelegiuit profan, multe din ele suscită atenția".

Interesant este faptul că voievodul citează și un fragment din Ammirato, în care acesta se referă la modul în care Machiavelli se comportă față de istorie: „încurcă anii, schimbă numele, alterează faptele, confundă cauzele, adaugă, umflă, scoate, scade și face tot ce-i vine la socoteală". Deși nu comentează textul, este demn de remarcat faptul că Mavrocordat s-a oprit la un astfel de fragment în care Ammirato își exprima dezacordul față de procedeul lui Machiavelli, arătând că pentru a îndrepta erorile acestuia, el ar recurge la decorul istoriei.

Comentariile lui Mavrocordat sunt de mai multe feluri: aprecieri cu privire la sfaturile și strategiile propuse de Machiavelli, caracterizări ale anumitor fapte sociale și politice, surprinderea unor similitudini între relatările scriitorului florentin și situația politică din timpul domnului fanariot.

Sfatul lui Machiavelli conform căruia „singurul mijloc de a stăpâni un stat liber, pe care l-ai cucerit, este acela de a-l distruge, de nu vrei să te distrugă el pe tine" este însoțit de comentariul lui Mavrocordat: „Pernicioase consilii". În schimb, pe marginea afirmației că „un principe nu cu fortărețe, ci cu dragostea supușilor trebuie să se fortifice", domnitorul scrie: „Sănătoase consilii"! Relatările despre nepriceperea unor oameni ajunși la conducere prin noroc sau voința altora sunt completate cu reflecția: „Comanda pentru cel ce nu e deprins cu ea este grea".

Considerația potrivit căreia o „metodă de guvernare este aceea de a menține cetățenii săraci, cu scopul de a nu se cumpăra unii pe alții" este etichetată ca „scelerată voință". Acțiunile lui Cezar Borgia, precum crimele, spolierea nobililor sunt calificate ca fiind „maniere nelegiuite și abominabile". Îi atrage atenția lui Mavrocordat afirmația lui Machiavelli că „nu există nimic mai greu de întreprins, mai îndoielnic ca reușită și nici mai primejdios de mânuit decât faptul de a te face promotorul unei noi orânduiri", la care el adaugă: „Introducerea ordinii noi e lucru periculos". În timp ce Machiavelli afirmă că „este o greșeală de a crede că serviciile prezente au darul de a șterge injuriile trecute", Mavrocordat raționa în sensul că „Facerea de bine rămâne veșnic remediul eficace". Această convingere, contrară aserțiunii lui Machiavelli, a caracterizat de altfel toate acțiunile principelui nostru în domniile sale succesive, atât în Moldova cât și în Țara Românească.

Discursurile unui lucrător, care răzvrătea poporul împotriva celor avuți, afirmând că toți oamenii sunt la fel și îndemnându-i să jefuiască orașul și să pună mâna pe putere, deoarece numai astfel crimele mari vor fi iertate, sunt considerate de Mavrocordat „cuvinte de plebe vulgară".

Relatarea, prin folosirea unor calificative virulente, a unor acte barbare din timpul conducerii Ghibelinilor la Florența, îl face pe Mavrocordat să noteze: „Titlurile acestea sunt meritate... de cei ce au prădat Moldova și Valachia, pe care nu-i pedepsește Cezar, dar pe care-i pedepsește mânia lui Dumnezeu". Referirile la necesitatea apărării patriei prin toate mijloacele, chiar prin acceptarea unei păci rușinoase pentru a salva armata, îl determină pe Mavrocordat să scrie: „Asemenea considerații a avut țarul Petru, făcând pacea de la Prut cu Poarta Otomană".

Din sumara trecere în revistă a unora din comentariile lui Nicolae Mavrocordat, constatăm că domnitorul nostru nu era adeptul folosirii forței pentru a ajunge la conducerea unui stat, ci pleda pentru un alt mijloc, și anume îndemânarea. Aceasta trebuia să-l însoțească pe principe și după ce și-a atins scopul, deci și în conducerea statului. Traducătorul notelor, Em. Grigoraș, consideră îndemânarea, pe care o numește bizantinism sau trăsătură orientală a acțiunii, ca fiind superioară din punct de vedere moral față de alte mijloace. Alegerea căii de mijloc, și nu a celor extreme, a fost, de altfel, o trăsătură a mentalității și atitudinii celor ce ne-au condus timp de peste o sută de ani, fanarioții.

Aceste adnotări ale învățatului domn aduc și ele încă o mărturie, peste timp, a faptului că la curțile voievozilor români cultura reprezenta și comuniune cu valorile spiritualității europene, iar dialogul cultural constituia o expresie a legăturilor tradiționale Orient-Occident. ■

Foame, ciumă, inundaţii, geruri şi secete

PAUL CERNOVODEANU

Curiozitatea omului de azi de a şti cum se trăia, dar mai ales de ce se trăia aşa într-o vreme sau alta, este un fapt firesc. Cunoscut cititorilor noştri prin numeroasele şi valoroasele sale prezenţe în paginile revistei, dl. Paul Cernovodeanu şi-a extins în ultimii ani aria investigaţiilor sale, propunându-şi să dezvăluie cât de importantă a fost în anumite momente influenţa exercitată de mediul înconjurător — în special de factorii climatici — asupra evoluţiei societăţii româneşti în cursul evului mediu. O muncă extrem de migăloasă, dar în pas cu cele mai noi cercetări pe plan mondial. Au fost depistate şi cercetate numeroase informaţii, spre a se vedea în ce măsură calamităţile naturale au determinat, şi dacă da, în ce mod, evoluţia vieţii sociale în evul mediu.

O puzderie de date şi fapte trecute până acum cu vederea sau insuficient studiate au condus la concluzii din cele mai interesante privind diferite segmente ale vieţii societăţii româneşti din acea vreme, evidenţiind nu numai necesitatea înnoirii viziunii istorice asupra societăţii medievale româneşti prin perceperea şi marcarea unor fenomene ce nu pot fi considerate periferice, dar şi actualitatea — în cercetarea istorică — a demersului ecologic cu pondere atât de însemnată în destinele societăţii contemporane.

Iată, deci, tot atâtea motive întemeiate pentru a pune în circuit public câteva din cele mai recente rezultate ale cercetărilor din acest domeniu. Pentru moment, autorul nostru şi-a concentrat atenţia asupra perioadei cuprinsă între secolele XIII-XVII, supunând analizei întreg spaţiul geografic locuit de români.

„Crocodilul gerului a înghiţit căldura aerului“

Cele mai vechi ştiri despre existenţa unor calamităţi naturale în spaţiul românesc se întâlnesc în Transilvania încă în secolele XI-XII, dar ele sunt extrem de lacunare. În aceeaşi epocă au apărut şi primele notaţii climatice cu caracter întâmplător, păstrând doar un aer insolit, fără suficientă precizie şi deci greu de stabilit, pe baza lor, a unor concluzii mai generale privind un anume ciclu climatic şi efectele acestuia asupra vieţii omului.

Astfel, se afirmă că în anii 1078 şi 1119, în Transilvania a fost „scumpete“; în 1136, în Câmpia de Vest a domnit o vară fierbinte, iar râurile au secat, în timp ce, în 1186, în aceeaşi regiune, au înflorit copacii în ianuarie (!), păsările au ouat, iar la sfârşitul lunii merele erau cât o nucă şi celelalte culturi se dezvoltaseră foarte repede. În *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, sive Annales Hungarici et Transilvanici...* (990-1699) se afirmă că în 1142, în aceeaşi Câmpie de Vest, s-a înregistrat o vară fierbinte şi uscată, provocând foamete care a dus la moartea multor oameni.

Dintre datele eco-climatice oferite de izvoare reţinem ştirea privind cumplita iarnă din 1209-1210, resimţită de altfel pe întreg teritoriul Peninsulei Balcanice, când în cursul lunilor ianuarie şi februarie a fost atât de frig, încât Marea Neagră a îngheţat la ţărmuri. Ierni deosebit de aspre au fost şi în 1234 (vinul a îngheţat în pivniţe) sau 1236, când Dunărea s-a acoperit cu sloiuri de gheaţă. În schimb, în 1225/26, în Transilvania a fost o iarnă atât de blândă, încât, la 6 decembrie, au înflorit păşunile (!), iar în 1288/89, la Crăciun, copăcii au dat în floare, în toiul iernii copiii se îmbăiau în râuri, iar secerişul a avut loc cu două luni mai devreme!

Primele inundaţii despre care avem cunoştinţă s-au produs în bazinul Dunării, în anii 1234/35 şi 1267/68, când între Crăciun şi Bobotează, în sectorul mijlociu al fluviului, apele au ieşit din matcă. Un fenomen însă mai teribil l-a constituit în acea epocă invazia tătară din 1241-1242. Călugărul Rogerius din Oradea a notat că în iarna năvălirii tătare a căzut zăpadă multă şi a fost un ger cumplit, la Crăciun (1241) Dunărea fiind îngheţată. Frigul s-a extins şi în sudul Europei, încât Padul a îngheţat, lucru neobişnuit pentru italieni. Iarna geroasă a fost urmată de o recoltă slabă în Transilvania, ceea ce a dus, la rândul ei, la foamete, sporită şi din pricina prădăciunilor îngrozitoare ale tătarilor. Din calamitate naturală s-a născut catastrofa, deoarece, în urma impactului microbian asupra organismelor debilitate, a izbucnit o mare epidemie, probabil de ciumă, cauzând numeroase victime.

Foametea şi molima s-au prelungit până în 1245 sub efectul conjugat al impactului ecologic şi al invaziei tătare, având efecte şi la sud de Carpaţi. Cu acest prilej s-a înregistrat şi prima ştire de acest fel referitoare la Ţara Românească: se consemnează că în 1245, din pricina foametei mari, „Cumania“ ar fi rămas aproape fără locuitori, dar echilibrul a fost restabilit de valahi, „din care vreme ţara s-a numit Valachia“. Indiferent de interpretarea ce i s-ar putea da, informaţia este deosebit de interesantă, subliniind ponderea deţinută de autohtoni în perioada vremelnicei lor conviețuiri cu cumanii.

Secolul XIV n-a adus cu sine schimbări substanţiale în calitatea informaţiilor privitoare la fenomenele climatice şi calamităţile petrecute. Ca de obicei, au prioritate anomaliile climatice (iernile grele sau blânde). În acest secol nu am găsit menţionată decât o singură dată o calamitate de ordin entomo-zoologic şi anume în 1340, când, după cronica lui Gheorghe Brancovici, „mulţimea lăcustelor au fost în Ţara Ungurească în trei ani, care lăcuste multă pagubă au făcut şi mari lipse întru toate rodurile pământului“. Ştirea este confirmată şi de izvoarele transilvănene, care menţionează că în 1338 a fost o invazie de lăcuste ce s-a întins din Ţara Bârsei până în ţinutul Lipovei, insectele devorând totul în calea lor, provocând foamete. Ploile de vară le-au mai alungat, silindu-le să se îndepărteze spre apus. Peste câţiva ani, în 1363, a fost din nou secetă, recoltă slabă şi foametea a afectat din nou Câmpia de Vest, încât regele ungar Ludovic I de Anjou a poruncit dregătorilor săi să meargă din casă în casă spre a înregistra necesarul de grâne ale locuitorilor, iar surplusul să fie vândut pe piaţă.

În 1317, după mari inundaţii, s-a înregistrat o epidemie de ciumă care s-a extins în întreaga Europă. Nu cunoaştem însă amănunte privitoare la impactul ecologic asupra acestui cumplit flagel rămas în istorie sub numele de „ciuma neagră“ şi care a pustiit întregul continent între anii 1348-1350, extinzându-se şi asupra ţărilor române. Scăderea demografică în această perioadă a fost însă accentuată, deoarece un izvor de epocă — *Cronicon Dubnicense* — scris pe la 1358, atestă că în „Tartaria“ (cum erau denumite pe atunci regiunile locuite de români şi vremelnic ocupate de tătari) pierderile de vieţi omeneşti s-ar fi ridicat chiar la cifra de 300 000. După unele calcule, aceste pierderi s-ar fi recuperat prin sporul natural al populaţiei dar şi prin masive colonizări de elemente balcanice sud-dunărene refugiate din calea otomanilor, încât, la sfârşitul sec. XIV, populaţia celor trei ţări româneşti s-ar fi ridicat la 1,8-1,9 milioane locuitori, dintre care 500 000 ar fi trăit în Ţara Românească în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân.

Nici în sec. XV nu se produce diversificarea şi analiza mai atentă a datelor eco-climatice în izvoare şi nici menţionarea mai detaliată a urmărilor acestora pe plan de-

mo-socio-economic, înregistrându-se doar o sporire a lor, precum și o extindere a acestor calamități și asupra Moldovei.

De pildă, în ciclul anomaliilor climatice, care nu au provocat însă calamități, amintim din nou iernile geroase din 1407-1408, când a înghețat Dunărea până la Marea Neagră, gerurile și înghețurile din anii 1440/41, 1441/42 și 1443/44, care au influențat evident și campaniile întreprinse de Iancu de Hunedoara în Balcani, acesta fiind nevoit să se retragă în două rânduri de la sud de Dunăre, datorită asprimii vremii. Ierni foarte grele s-au mai înregistrat în anii 1457/58 și în 1463, tot în bazinul Dunării, atunci când, cum plastic se exprimă un cronicar musulman, „crocodilul gerului a înghițit căldura aerului și Dunărea a înghețat și pe drumuri zăpada ajungea până la brâul cailor". Și tot în aceeași zonă a fost o iarnă grea în 1491, încât mulți oameni au murit de frig. În acest veac, o singură dată, în 1420, în Transilvania este menționată o iarnă foarte blândă, încât livezile au înflorit de două ori, obținându-se două recolte de fructe.

De la „prea frig" la „ploi cu sânge"

În Țara Românească, în afara iernilor aspre din intervalul 1441-1444, care au afectat întreg spațiul balcanic, izvoarele menționează și pe aceea „crâncenă" din 1473/74, când „a răposat Radul, voievodul românilor" (e vorba despre Radu cel Frumos), iar Ștefan cel Mare, venit din nou în principatul muntean în sprijinul protejatului său, Basarab Laiotă, a fost nevoit să se retragă la 14 martie 1474, fiind „prea frig, încât el nu a putut rămâne cu oastea și s-a întors iarăși acasă".

În privința verilor anormale, consemnate tot în surse transilvane, amintim mai întâi pe cele călduroase și secetoase, înregistrate în bazinul dunărean în anii 1460, în 1463 și 1473, cu invazii de lăcuste, pe aceea din 1474, când au secat izvoarele bogate în ape, și apoi pe acelea din anii 1478, 1479 și 1480, când multe râuri puteau fi trecute cu piciorul, iar din pricina uscăciunii s-au aprins pădurile și au secat fântânile. În același an 1480, Țara Bârsei a fost pustiită și de o ciumă groaznică. Doi ani — 1493 și 1494 — a domnit o secetă cumplită în Transilvania, încât au pierit și multe animale sălbatice.

Tot în Transilvania au fost înregistrate veri deosebit de reci, precum cele din 1449, când la Mediaș a căzut brumă foarte groasă, înghețând vițe și livezile, sau în 1462, când a nins în septembrie la Sibiu, zăpada ajungând până la glezne; cea mai rece vară a fost însă în 1488, când la Sighișoara, în intervalul 6-9 iunie, a nins și a fost un ger cumplit, că nici soarele nu s-a mai văzut. Acest eveniment climatic cu totul ieșit din comun i-a impresionat profund pe contemporani, încât l-au consemnat într-o inscripție pe care au montat-o pe peretele Bisericii din Deal, a cărei restaurare se terminase chiar în zilele cu pricina.

Ca fenomene hidrologice mai deosebite, sursele transilvane din sec. XV menți-

În p. 49: o năvălire tătară în Transilvania

Ciuma de la Tournai din jurul anului 1349 (sicrie în drum spre cimitir)

nează două revărsări ale Dunării, cea din 1433, când la intrarea în ţara noastră fluviul ajunsese să aibă o lăţime de 12 mile, şi cea de a doua din 1490, în ianuarie. În schimb, în Moldova, *Cronica moldo-germană* înregistrează, pentru 11 august 1484, la Roman, un fenomen cu totul ieşit din comun: ploaia „cu sânge". Explicaţia ştiinţifică e următoarea: după căderea unor meteoriţi, stropii au antrenat în cădere acumulări dense de pulberi conţinând oxizi de fier coloraţi în roşu. Faptul a avut o urmare cu totul neaşteptată: Ştefan cel Mare, care începuse acolo cu trei luni mai devreme, la 3 iunie, construirea unei cetăţi, a sistat orice lucrare, interpretând evenimentul ca nefast şi un „semn al mâniei dumnezeieşti" împotriva răutăţii şi necredinţei oamenilor din acele locuri.

Dacă fenomenele amintite până acum au avut mai mult semnificaţia unor anomalii climatice, în schimb, în anumite cazuri, s-a ajuns şi la transformarea lor în dezastre, atunci când au fost însoţite de izbucnirea unor epidemii de ciumă. În astfel de situaţii s-a ajuns la afectarea echilibrului demic al populaţiei. Indicele ridicat al mortalităţii în rândul copiilor şi tinerilor a diminuat mult media de viaţă, aceasta oscilând pentru ţara noastră, în decursul sec. XIV-XVII, între 23 şi 29 de ani. Durata destul de scurtă sugerează, la rândul ei, că vârsta medie la căsătorii era şi ea în general mai coborâtă — de circa 13-14 ani — vârsta la căsătorie determinând numărul copiilor în societăţile în care nu se intervine pentru limitarea naşterilor. De altfel, ceea ce constituie o caracteristică demografică esenţială în cazurile unei mortalităţi infantile ridicate este fertilitatea crescută ca efect compensator, fapt frecvent întâlnit în societăţile agrare subdezvoltate.

În sec. XV, în Ţara Românească întâlnim o evoluţie demografică regresivă. După o mărturie contemporană — tipărită un secol mai târziu —, pe la mijlocul veacului XV populaţia contribuabilă se ridica la 60 000 unităţi fiscale, ceea ce, după estimări recente prin aplicarea coeficientului multiplicator de 13-14, s-a ajuns la cifra de 780 000-840 000 de suflete. Cifra concordă cu un alt interesant izvor fiscal de epocă străin. În 1475 însă, cifra unităţilor fiscale a scăzut cu o treime (40 000 unităţi) ceea ce, conform aceluiaşi calcul, de un total de circa 520-560 000 de suflete. Acelaşi izvor străin atestă pentru interiorul regatului maghiar — incluzând deci şi Transilvania cu Banatul — un total de 25 000 gospodării ţărăneşti, plus 1 700 familii nobiliare, deci un raport de 4,16/1, faţă de Ţara Românească la mijlocul secolului amintit (250 000/60 000 unităţi fiscale) şi de 6,21/1 la 1476 (250 000/40 000 unităţi fiscale).

Ecologia contribuie şi ea la explicarea acestui fenomen de regres demografic al Ţării Româneşti după 1450, în afara cauzelor clasice de depopulare a principatului prin înrobiri masive, decese sau emigrări forţate, în special în anii campaniei pustiitoare a oştilor otomane conduse de sultanul Mehmed II împotriva lui Vlad Ţepeş şi ai războaielor din intervalul 1473-1476.

Astfel, pentru anul 1456, izvoarele menţionează o mare foamete, iar iarna lui 1463 a fost deosebit de geroasă, după afirmaţiile unui cronicar musulman, iar recoltele succesive slabe, datorate conjugării factorilor climatici nefavorabili cu pustiirile otomane, care au provocat din nou foamete (atestată documentar în 1470). În acest an, regele ungar Matias Corvin a interzis (8 februarie) exportul de grâu, mei, ovăz şi orz din Transilvania în Ţara Românească, motivând că prin aceasta s-ar produce scumpete, chiar foamete în provincia de peste Carpaţi.

Flagelul secetei şi al foametei, sau cel puţin al subalimentării, a continuat şi în 1474. La aceasta s-a adăugat şi marea epidemie de ciumă din 1476, răspândită de oştile otomane atât în Moldova cât şi în Ţara Românească. Epidemia a izbucnit din pricina lipsurilor îndurate de oastea lui Mehmed II în timpul campaniei din Moldova.

Deşi nu avem suficiente date pentru a ne face o idee mai exactă privitoare la efectele calamităţilor naturale asupra fondului demic al Moldovei în sec. XV, şi aici se înregistrează o scădere a populaţiei, pricinuită, ca şi în cazul Ţării Româneşti, tot datorită conjugării factorilor climatici nefavorabili cu efectele deselor campanii militare din timpul domniei lui Ştefan cel Mare şi soldate cu pierderi grele de vieţi omeneşti. Un calcul efectuat după efectivele recrutate în oştirea lui Ştefan (60 000), care ar putea reprezenta aproximativ a 10-a parte din populaţie, ar însemna că numărul locuitorilor acestei provincii în sec. XV s-ar fi ridicat la circa 600 000 de suflete.

În Transilvania, foametea din 1493-94 conjugată cu ciuma din 1495 a provocat un mare număr de victime, în special în regiunea Braşovului şi a Ţării Bârsei; indicele de creştere a populaţiei Braşovului, de 0,72% între 1250 şi 1480, a sistat după această dată, nemaiînregistrându-se nici o creştere notabilă a populaţiei de la sfârşitul veacului XV şi în tot cursul secolului următor, numărul locuitorilor stabilizându-se în jurul cifrei de 10-11 000 de persoane. În schimb, pe ansamblul Transilvaniei, după unele calcule, numărul locuitorilor a ajuns la circa 1 809 300 persoane, cu o densitate medie de circa 17 suflete pe km pătrat.

Dar să ne oprim aici. În numărul viitor ne vom ocupa de secolul XVI. O epocă extrem de frământată în întreaga Europă. Războaie şi năvăliri, dar şi serioase mutaţii în ceea ce priveşte clima. Ce efecte a avut această schimbare a climei asupra vieţii oamenilor va forma subiectul dezbătut în fragmentul următor. ■

(Va urma)

„Ciudată concluzia la care ajungi la amurgul vieții: ai trăit o viață întreagă în Rusia, dar ce fel de țară este aceasta și ce fel de popor o populează noi nu știm cu precizie; mai exact spus, știm, dar cumva fragmentar și mai degrabă anapoda".

(Viaceslav Pieţuh, **Literaturnaia gazeta,** nr. 4/1993)

Dicţionar istoric

FEDERAŢIA RUSĂ

VASILE ŞANDRU

În numărul 2/1992, revista noastră a inaugurat un Dicţionar istoric **al fostelor republici din spaţiul ex-sovietic, actualmente state suverane, independente, dintre care 12 au constituit Comunitatea Statelor Independente (C.S.I.). Am publicat până acum fişe istorice ale Letoniei, Lituaniei, Estoniei şi Ucrainei, iar în paginile de faţă continuăm să prezentăm cea mai mare dintre republicile ex-sovietice: Rusia.**

Valul mongolo-tătar

Invazia tătară a început în 1223, când prima pătrundere a mongolilor în teritoriul kievean s-a soldat cu o înfrângere dezastruoasă a oastei unite ruso-cumane pe râul Kalca. Cucerit de tătari la 1240, Kievul a fost ruinat. Novgorodul, aflat în afara razei de acţiune a tătarilor, şi-a putut continua activitatea comercială cu vecinii nordici. Galiţia a devenit obiect de dispută între Polonia şi Ungaria. Rusia de Nord-Est (cnezatele Vladimir, Suzdal) nu a putut rezista oştirilor tătare bine organizate şi antrenate. Stăpânirea tătară s-a extins, începând din Asia, pe un spaţiu imens în stepele Europei de Est, mergând în sud până la Marea Neagră, inclusiv Crimeea, şi la vest până la Dunăre, stabilindu-şi capitala mai întâi la Itil şi apoi, pe la 1260, la Noul Sarai (în apropiere de actualul Volgograd), devenit centrul Hoardei de Aur. Stăpânirea tătaro-mongolă a avut o importanţă excepţională în istoria Rusiei. Istoricul rus Gheorghi Vernadski subliniază, printre altele, că „supunându-se domnitorilor din casa Genghis-Han, pământul rusesc a fost inclus, din punct de vedere politic, într-o imensă lume istorică, ce se întindea de la Oceanul Pacific până la Marea Mediterană... Detaşamente militare ruse au participat în oştirile lui Kubilai la cucerirea Chinei de Sud în a doua jumătate a sec. XIII. Valul mongolo-tătar a susţinut pe creasta sa apărarea poporului rus împotriva Occidentului latin".

Începând din secolul XIV, odată cu descompunerea treptată a sistemelor de organizare social-politică a cnezatelor, se conturează tendinţa de unire, mai exact, de „adunare" a acestora sub influenţa şi cu sprijinul stăpânirii tătare. Hanul Hoardei de Aur, care se considera stăpân absolut al Rusiei, urmărind simplificarea controlului asupra acesteia, însărcina cu strângerea birurilor din toate cnezatele pe unul dintre cneji care devenea direct responsabil în faţa hanului. Cu timpul, acestui cneaz i-a fost delegată şi puterea judecătorească asupra celorlalţi cneji, facilitând astfel procesul de unificare a relaţiilor social-politice din societatea rusă. Raporturile care s-au stabilit între Hoarda de Aur şi formaţiunile ruseşti au permis, în special, cnejilor Moscovei (mai ferită de incursiunile directe), să realizeze, în decursul sec. XIV, cu sprijinul hanilor, prosperitatea şi ascensiunea care i-au asigurat supremaţia în rândul cnezatelor ruseşti. Procesul se desfăşura însă în condiţiile unei lupte acerbe între cneji pentru dobândirea sprijinului hanului. Astfel, Ivan Kalita, cneaz al Moscovei, a condus, la ordinul hanului, o oaste tătărească într-o sângeroasă expediţie de pedepsire a oraşelor Tver, Novgorod şi Riazan, care au încercat să nu se supună dregătorilor hanului. În urma acestei acţiuni hanul i-a acordat titlul de mare cneaz.

Nepotul său Dmitri

(1363-1389) s-a distins prin numeroase fapte de arme în războaiele duse atât împotriva altor cnezate ruse, cât şi cu Lituania, dar mai ales prin încercarea de a scutura jugul Hoardei de Aur. Obţinând, în 1380, o victorie strălucită asupra hanului Mamai la Kulikovo, pe Don (care i-a adus supranumele „Donskoi"), Dmitri este totuşi învins, doi ani mai târziu, de Tohtamâş. Moscova este din nou devastată şi obligată să plătească bir.

Karamzin despre Ştefan cel Mare

Urmaşii lui Dmitri Donskoi, fiul Vasili I (1389-1425) şi nepotul Vasili II (1425-1462), au continuat „adunarea pământurilor ruseşti", rămânând subordonaţi hanului Hoardei de Aur. Ivan (Ioann) III (1462-1505), urmând la tron după moartea tatălui său Vasili II, a inaugurat un nou capitol în istoria Rusiei: Rusia Moscovită. El a lichidat cnezatele separate din interiorul Marelui Cnezat al Moscovei şi a extins prin luptă teritoriul acestuia, încorporând cvasitotalitatea cnezatelor: Novgorod (1478), Tver (1485), Vereisk şi o mare parte din Riazan. În afara stăpânirii sale rămâneau numai Pskov şi o parte din Riazan.

Contemporan cu Ştefan cel Mare şi Sfânt şi confruntat cu aceiaşi duşmani — regatul Poloniei, ce căuta să se extindă spre sud şi spre est şi Imperiul otoman, în plină expansiune — Ivan III încheie în 1490 un tratat de alianţă cu marele voievod moldovean împotriva Poloniei, consfinţind această alianţă prin căsătoria fiului său mai mare, Dmitri, cu fiica lui Ştefan, Elena.

Iată cum explică istoricul N.M. Karamzin această opţiune a lui Ivan: „În această vreme a apărut o nouă ilustră Putere, în vecinătatea Lituaniei şi a devenit obiect al politicii lui Ioann. Noi am vorbit despre începuturile Principatului Moldovei condus de voievozi ale căror nume abia dacă ne sunt cunoscute până la Ştefan IV sau cel Mare, care a cutezat să ridice sabia împotriva groaznicului Mohamed II şi, prin victoriile glorioase obţinute asupra numeroaselor oştiri turceşti, şi-a înscris numele în Istoria Eroilor cei rari: curajos în primejdii, hotărât la necazuri, modest în fericire, pe care o atribuia numai lui Dumnezeu, ocrotitor al virtuţii, el a uimit pe suverani şi popoarele lor, făurind, cu mijloace modeste, o mare operă. Credinţa grecească [ortodoxă], asemănarea obiceiurilor, folosirea aceleiaşi limbi în slujba religioasă şi în treburile statului, inteligenţa neobişnuită a celor doi suverani, rus şi moldovean, concordanţa avantajelor şi a regulilor lor au servit drept legătură firească între ei".

Ivan III a reuşit să scuture definitiv jugul tătar, care s-a prelungit 257 ani (1223-1480). S-a căsătorit cu Sofia Paleolog, fiica împăratului bizantin, şi, considerându-se urmaş al acestuia, a preluat stema Bizanţului — vulturul bicefal — şi şi-a atribuit titlul de *ţar*.

Urmaşul său, Vasili III (1505-1533) a obţinut tronul — cuvenit de drept lui Dmitri (nepotul lui Ştefan cel Mare), pe care ţarul îl desemnase iniţial ca succesor — datorită intrigilor Sofiei, care l-a convins pe Ivan să-şi schimbe decizia. Întrucât Dmitri se bucura de sprijinul majorităţii boierilor, Sofia Paleolog şi Vasili III l-au închis pe Dmitri şi pe mama sa Elena într-o mănăstire-închisoare (unde au şi murit) şi au dezlănţuit teroarea împotriva boierilor, declanşând astfel un proces de exterminare a boierimii de viţă, ce va fi continuat de succesorii la tron. Vasili III a adus sub sceptrul Moscovei şi ultimele cnezate — Pskov şi ceea ce rămăsese din Riazan. A fost supranumit „ultimul adunător al pământurilor ruseşti".

Decedat în 1533, Vasili III a lăsat tronul fiului său Ioann IV, care atunci era în vârstă de numai trei ani. Până în 1538 a guvernat mama sa, Elena Glinskaia, „o femeie inteligentă şi cu un caracter hotărât", care a reuşit să înăbuşe încercările unor boieri şi ale fraţilor lui Vasili III de a uzurpa tronul. După moartea ei (1538), timp de zece ani, până la majoratul lui Ivan, ţara a fost guvernată de Duma boierilor. A fost o perioadă de lupte pentru putere şi de deteriorare rapidă a situaţiei ţărănimii.

Ţarul care îşi ucide fiul

Intrat în istorie cu numele de Ivan cel Groaznic, Ioann IV era o fire excesiv de nervoasă, iute la mânie, de o cruzime sălbatică, bolnăvicioasă, care s-a manifestat încă din anii adolescenţei. Pe de altă parte, poseda o memorie ieşită din comun şi o mare pasiune pentru citit. La vârsta de 16 ani s-a încoronat în cadrul unei ceremonii deosebit de pompoase şi s-a autointitulat „ţar autocrat", fiind primul cu această titulatură. S-a căsătorit cu Anastasia din familia Romanovilor (prima din cele şase soţii), înrudind astfel dinastia Ruricilor cu familia care avea să devină viitoarea dinastie a Rusiei.

În timpul lui Ioann IV teroarea guvernamentală a dobândit caracterul de exterminare a boierimii de viţă. Pământurile şi întregul patrimoniu al boierilor erau devastate şi trecute în posesiunile curţii imperiale, în aşa-numita *opricina* — patrimoniu administrat de guvern la dispoziţia exclusivă a ţarului. Detaşamente speciale de *opricinici* semănau teroarea în rândurile vechii boierimi, care a fost lichidată şi înlocuită cu o nouă clasă de boieri proveniţi din demnitarii şi cinovnicii aparatului represiv de stat.

Ivan cel Groaznic a dus numeroase războaie, în urma cărora graniţele Rusiei au fost substanţial lărgite. În 1552 a cucerit capitala hanatului tătar Kazan, iar în 1556 oraşul Astrahan, un alt important centru tătar. Aceste cuceriri de teritorii care nu

Arta Rusiei a surprins cu mare fidelitate momente și personaje remarcabile din istoria țării: Ivan cel Groaznic și fiul său Ivan *(tablou de Repin); Boris Godunov în interpretarea lui Feodor Șaliapin (în p.53)*

erau locuite de ruși marchează, potrivit unor istorici ruși, începutul formării imperiului rus în numele promovării religiei creștine ortodoxe. Statul rus depășea astfel limitele propriei etnii, încorporând popoare de etnii, religii și culturi diferite.

Încercările lui Ivan cel Groaznic de a supune Livonia au suferit un eșec, în ciuda războiului de 24 de ani (1558-1582), pe care l-a purtat în acest scop. În schimb detașamentele de cazaci trimise de țar sub conducerea lui Ermak Timofeevici au anexat la Rusia, în 1582, vaste întinderi din Siberia până la bazinul fluviului Obi.

În 1581, țarul și-a ucis fiul cel mare, Ivan, astfel încât singurul urmaș legitim la tron a rămas cel de-al doilea fiu, Feodor, un om slab la minte, bolnăvicios, incapabil să conducă statul. El a lăsat dirijarea treburilor de stat în seama cumnatului său Boris Godunov, un om cult, inteligent și viclean, provenit dintr-o familie de tătari creștinați, ceea ce a stârnit mari nemulțumiri în mai multe tabere boierești, îndeosebi în cele cu tradiție (Șuiski, Golițân, Mstslavski ș.a.) care au recurs, dar fără succes, la intrigi și comploturi.

Sub conducerea lui Godunov au continuat războaiele cu Suedia, în urma cărora au fost anexate câteva orașe mai mici, a fost respins un atac al tătarilor din Crimeea (1591), și au fost consolidate cuceririle teritoriale din Siberia. În 1589, a fost înființată patriarhia Rusiei, fiind ridicat la acest rang un om apropiat lui Godunov, mitropolitul Iov. Printr-o dispoziție a lui Godunov s-a instituit legarea țăranilor de pământ, interzicerea deplasării lor de pe moșiile pe care s-au aflat în momentul emiterii acestei dispoziții.

La moartea lui Fiodor (1598), întrucât unicul său fiu, țareviciul Dmitri, fusese ucis, a luat sfârșit dinastia Ruricilor. Tronul a fost ocupat de Boris Godunov. Supus unor puternice presiuni și amenințări din partea boierimii mari și bănuit că ar fi fost autorul moral al uciderii țareviciului, Boris Godunov a încercat să imprime o tentă democratică monarhiei, căutând să-și apropie păturile de oameni simpli, săraci și, pe de altă parte, intensificând teroarea împotriva boierimii. El a reușit să respingă încercarea de a fi adus pe tron, cu ajutorul Poloniei, „falsul țarevici Dmitri" (un călugăr impostor care pretindea a fi țareviciul Dmitri și care se refugiase la curtea polonează). Falsul Dmitri a venit protejat de o armată polonează. Lupta care s-a dat în apropiere de Moscova a fost câștigată de Godunov, dar la scurt timp el a murit subit (1605). ■

• Pentru extratereştri, Gorbaciov era liderul lumii • În ultima clipă, precum cavaleria nordistă • Europa, una şi liberă, noua misiune a NATO • Lumea a aşteptat destul • Pactul diavolului • Nu cumva să o apuce republicile pe propriul drum • Bush îl prefera pe Jaruzelski lui Walesa • Cum a aflat Şevardnadze despre Malta • Doamna Lena Steinhoff a fost singura persoană care a obiectat • S.U.A. nu vor „să lezeze interesele legitime ale U.R.S.S." • James Baker nu avea nimic împotrivă ca sovieticii să intervină în România

UN POSIBIL RĂSPUNS AMERICAN LA ÎNTREBAREA: CUM S-A PRĂBUŞIT COMUNISMUL?

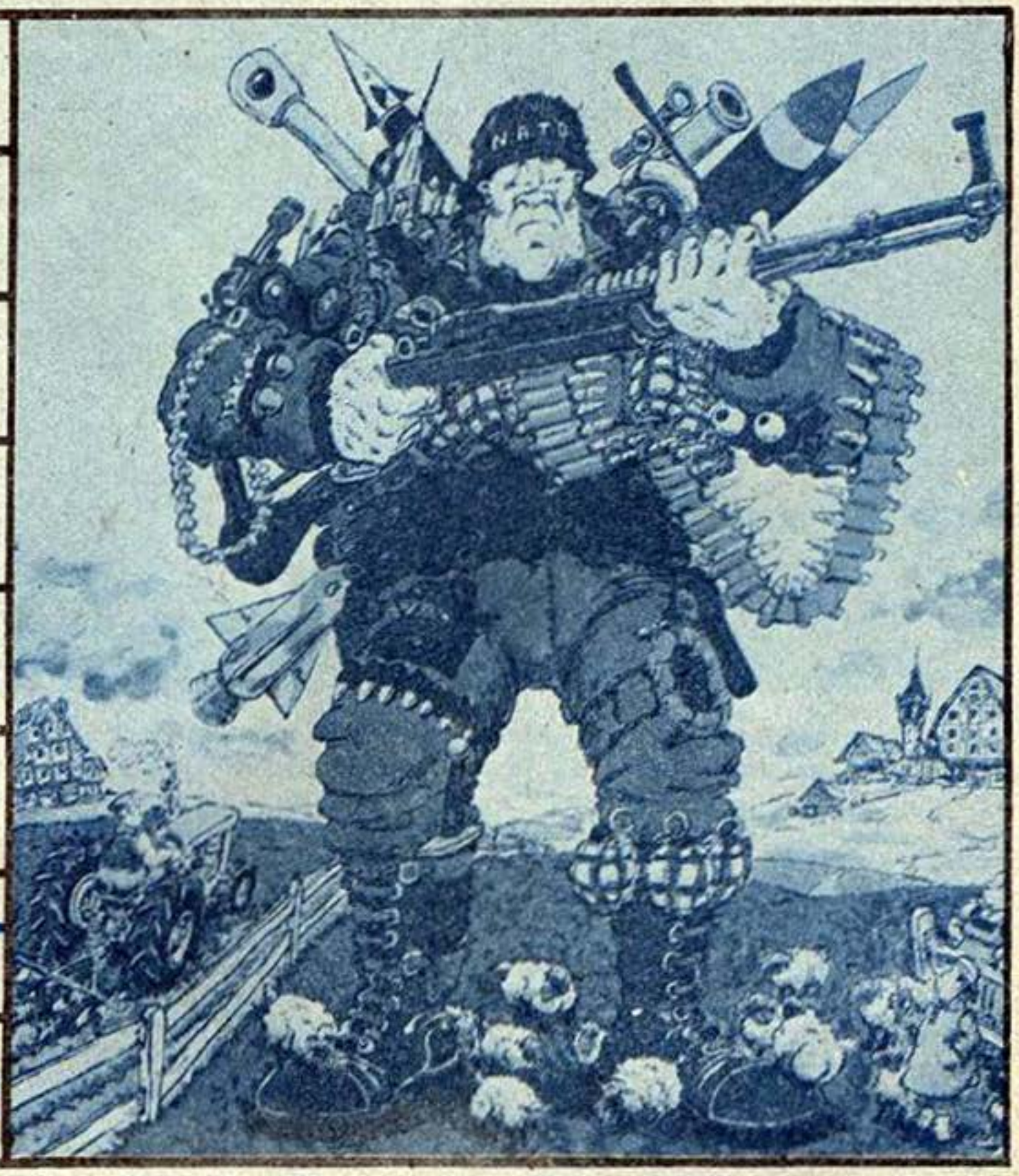

Dialogul dintre preşedintele american Bush şi liderul sovietic Gorbaciov — pe care primul l-l propusese încă de când era doar vicepreşedintele Statelor Unite — s-a „legat" cu dificultate, aşa cum am văzut în episodul anterior. Prezentând în primul rând cartea lui Michael R. Beschloss şi Strobe Talbott, At the Highest Levels. The Inside Story of the End of the Cold War **(La cele mai înalte niveluri. Povestea sfârşitului războiului rece, văzută din interior), cât şi utilizând multe studii apărute în presă în acea perioadă, să vedem ce s-a mai întâmplat, din momentul când James Baker, secretarul de stat, părăsea, scrâşnind din dinţi, Moscova şi până la sfârşitul anului 1989.**

„Imaginaţi-vă că o navă spaţială de pe altă planetă s-ar apropia de pământ şi ar trimite următorul mesaj: «Duceţi-mă la liderul vostru». Cine ar fi acesta? Fără îndoială, Mihail Sergheevici Gorbaciov". Frazele acestea, apărute într-un editorial publicat de *New York Times*, sintetizau opinia presei americane despre lipsa de iniţiativă manifestată de Administraţia americană în relaţiile cu U.R.S.S.

Domeniul pe care l-a ales preşedintele american pentru a marca puncte în competiţia cu secretarul general al P.C.U.S. pentru locul întâi în cadrul concursului „Cine aduce pacea în lume" a fost cel al reducerii

trupelor și armamentelor de care dispuneau cele două blocuri militare: NATO și Tratatul de la Varșovia. Americanii considerau de multă vreme că aliații lor vest-europeni ar fi trebuit să își asume în mai mare măsură responsabilitatea (mai ales financiară), pentru apărarea Europei. În plus, cortina de fier se sprijinea în principal pe trupele americane și pe cele sovietice. Iată de ce Scowcroft, consilierul pentru afiații NATO că între cele două superputeri aveau loc negocieri peste capul lor. Baker susținea punctul de vedere al lui Scowcroft, avansând chiar o reducere de până la 25%. În final, militarii au acceptat o reducere cu 20%.

La sfârșitul lunii mai 1989, a avut loc la Bruxelles reuniunea la nivel înalt a Consiliului NATO. Bush se temea de reacția președintelui Franței, François Mitterrand. Asistența a dintele american. *The Guardian* a ținut chiar să precizeze că el sosise „ca un salvator, în ultimul minut precum proverbiala cavalerie nordistă" (admiratorii filmelor western înțeleg mai ușor afirmația). Cert este că el ieșise din expectativă și ochise foarte bine, într-un punct sensibil pentru Gorbaciov. Mai ales termenele pe care le propuneau americanii pentru retragerea soldaților

Sovieticii erau cu mult mai îngrijorați. Mai ales militarii, ale căror efective urmau să fie sensibil reduse

Problematica dezarmării și a reducerii numărului de trupe staționate în Europa au fost domeniile alese de președintele american pentru a marca puncte în fața liderului sovietic. În vreme ce vest-europenii tratau (și) cu umor problema, asemenea revistei The Economist, *de pe a cărei copertă (din aprilie 1990) reproducem imaginea...* (p. 56)

problemele securității naționale al președintelui a insistat ca propunerea americană să se refere concret la reduceri ale efectivelor trupelor S.U.A. și ale U.R.S.S. desfășurate în Europa și nu în general, la cele ale NATO și ale Tratatului de la Varșovia. I s-a opus președintele comitetului reunit al șefilor de stat major, amiralul William Crowe, care se temea că o asemenea propunere ar fi agravat teama mai veche a fost înmărmurită, atunci când acesta a cerut cuvântul. Era o tradiție, din momentul în care Charles de Gaulle retrăsese Franța din structurile militare, ca președinții acestei țări să se abțină să ia cuvântul. Cu pauze studiate, în stilul său cunoscut, Mitterrand și-a exprimat deplinul acord cu propunerea americană, felicitându-l pe George Bush. Din ziua aceea, presa europeană a schimbat tonul față de președau produs o reacție negativă în rândul militarilor sovietici. Mareșalul Mihail Moiseev nici nu vroia să se gândească la numărul de ofițeri care semnaseră un angajament pe viață și ar fi trebuit, acum, să se reîntoarcă la îndeletniciri civile. În schimb, Șevardnadze i-a spus lui Gorbaciov: „Am avut dreptate să ne păstrăm răbdarea. Acum putem începe de-adevăratelea".

A doua mutare a lui Bush a constituit-o discursul pe care l-a ţinut în oraşul german Mainz. „Să lăsăm Europa să fie una şi liberă... Acum 40 ani, acesta a fost un «vis îndepărtat». Acum, el devine noua misiune a NATO... Iumea a aşteptat destul". Arătând că guvernul reformist al Ungariei a început să demonteze gardul de sârmă ghimpată de la frontiera cu Austria, a exclamat: „Berlinul să fie următorul! Berlinul să fie următorul!" Dar a avut grijă să adauge: „Obiectivul nostru nu este să subminăm interesele lor [ale sovieticilor] legitime de securitate". Însă nu putea exista „o casă comună a Europei" - ideea lansată de Gorbaciov - atâta vreme cât „toţi cei ce o locuiesc nu sunt liberi să se mute dintr-o cameră în alta". Cu experienţa celor patru ani scurşi de când s-au deschis frontierele, am putea comenta mai mult această frază a preşedintelui de atunci al S.U.A., mai ales privind dinspre est cum se închid cele din vest sau mai exact cât de greu se deschid ele. Dar nu este mai puţin adevărat, nimeni nu pretinde că s-ar fi creat deja acea „casă comună a Europei". Semnificativă este însă grija cu care responsabilii politicii americane au subliniat - şi subliniază de altfel - grija lor ca nu cumva Moscova să se simtă lezată în „interesele sale *legitime* [s.n.] de securitate". Evident, nici nouă, nici altora din Europa de Est sau din Asia nu ne-a cerut cineva părerea cât de legitime le considerăm. „Competiţia" pentru intrarea în NATO ne arată foarte clar unde ne aflăm pe mult invocatul nostru „drum către Europa".

Cei doi autori americani citaţi ne oferă mai multe exemple de momente în care responsabilii americani au dat de înţeles sau au spus explicit celor sovietici că S.U.A. respectă „interesele legitime" ale Moscovei. Astfel, în timpul întrevederii dintre Şevardnadze şi Baker, desfăşurată la Paris, în iulie 1989, ministrul de externe sovietic i s-a plâns omologului său de pericolul unor tulburări în U.R.S.S., provocate nu numai de minorităţi, ci chiar şi în rândul populaţiei ruse. Consultându-şi notiţele, Baker i-a răspuns, într-un limbaj ales cu mare grijă, că ar fi fost tragic dacă progresul guvernelor lor spre o nouă ordine internaţională ar fi fost zădărnicite de un lanţ vicios de tulburări urmate de represiunea autorităţilor sovietice. Totuşi, a adăugat el, guvernul Statelor Unite făcea o distincţie între „păstrarea legii şi a ordinii" şi „împiedicarea liberei expresii". El ar fi înţeles dacă cei de la Kremlin nu aveau încotro şi foloseau forţa pentru a rezolva „vărsări de sânge iraţionale şi conflicte naţionale". Dar nu ar fi putut înţelege reprimarea prin forţă a grevelor sau a altor forme de activitate politică. Gamsahurdia, primul preşedinte liber ales al Georgiei - şi debarcat rapid, apoi decedat în condiţii neclare - i-a acuzat, de altfel, pe americani că au încheiat un pact al diavolului cu sovieticii: în schimbul unor concesii din partea Kremlinului, americanii urmau să se uite în partea cealaltă atunci când aveau să fie reprimate revoltele din republici.

Aceeaşi grijă au manifestat-o autorităţile americane şi după declaraţia făcută de Alexandr Iakovlev, la 18 august 1989, care condamna pactul Ribbentrop-Molotov, din august 1939. Dar numai în ceea ce privea anexarea ţărilor baltice, evident. Oficial, Statele Unite nu recunoscuseră niciodată actul ca atare. Dar, în frunte cu preşedintele, responsabilii politicii externe americane erau extrem de atenţi ca separatismul să nu aducă un val de violenţe, chiar un război civil, în urma căruia părţi din U.R.S.S. s-ar fi putut desprinde, lăsând arme nucleare sub un control nesigur. Bush, Baker şi Scowcroft sperau că liderii din ţările baltice nu îl vor presa pe Gorbaciov pentru a obţine recunoaşterea independenţei, cel puţin în acel moment. „Nu este neapărat în interesul Statelor Unite - credeau ei - să încurajeze destrămarea Uniunii Sovietice".

La 21 septembrie, acelaşi an, Eduard Şevardnadze sosea la Casa Albă. El l-a asigurat pe preşedintele american că Mihail Gorbaciov păstra un control deplin la Moscova, în ciuda problemelor tot mai numeroase cu care se confrunta. Ulterior, când Bush a analizat împreună cu Scowcroft întrevederea cu ministrul de externe sovietic, şi-a reafirmat clar ataşamentul lui la ideea menţinerii statu-quo-ului în Europa de Est. I-a spus lui Scowcroft că ar fi „cel mai stupid" lucru din partea Statelor Unite să facă declaraţii sau să ducă o politică menite să grăbească dezintegrarea tratatului de la Varşovia sau să încurajeze forţele centrifuge care ar putea dezagrega Uniunea Sovietică. Scowcroft era de acord: „Este în interesul nostru ca agitaţia naţionalistă să fie temperată. Poate că un soi de federaţie ar fi mai potrivită, decât să o ia toate republicile astea care încotro, pe propriul drum". Chiar dacă unele republici se desprindeau, Statele Unite tot aveau în faţa lor o Rusie profund ostilă Occidentului, înarmată cu 25 000 arme nucleare. În linii mari, situaţia se prezintă la fel şi astăzi, după aproape cinci ani.

Moscova a primit, încă de la început, cu multă uşurare, asigurările americanilor. Chiar a doua zi după discursul lui Bush ţinut la Mainz, Gheorghi Şahnazarov, consilierul şef al lui Gorbaciov pentru problemele Europei de Est, comenta, mulţumit, că spusele preşedintelui erau „extrem de importante şi pozitive". Din punctul de vedere al lui Şahnazarov; polonii şi ungurii puteau „face ce vor". Singura excepţie era Germania. Şi cu toate că în acel moment erau puţine semne vizibile că în R.D.G. ar fi existat posibilitatea izbucnirii vreunei revolte, aşa cum ştim, şi Germania a făcut, până la urmă, ce a vrut.

Într-adevăr, în Polonia generalul Jaruzelski aflase deja că nu mai putea conta pe sprijin sovietic pentru a împiedica Solidaritatea să ajungă la putere. La 4 iunie 1989, în Polonia s-au ţinut alegeri generale. În primul tur, Solidaritatea a câştigat 92 din cele 100 locuri ale Senatului şi 160 din cele 161 ale camerei inferioare; alte 299

locuri, în aceasta din urmă, fuseseră rezervate pentru comuniști și aliații lor. Dar doar cinci candidați ai partidului comunist au întrunit suficiente voturi pentru a fi aleși. Primul ministru desemnat de Jaruzelski a eșuat și i s-a încredințat sarcina lui Tadeusz Mazowiecki, pentru a forma un guvern de coaliție. A fost nevoie ca, la 22 august, Gorbaciov personal să îi telefoneze liderului partidului comunist, Rakowski, pentru a-l convinge să colaboreze cu Solidaritatea în procesul de alcătuire a primului guvern care nu era condus de comuniști, din Europa de Est.

La jumătatea lunii iulie, George Bush efectuase o vizită în Polonia și Ungaria. Rapiditatea transformărilor petrecute în prima țară îi crea președintelui american o stare de neliniște. Așa cum Gorbaciov nu reușea să priceapă cum funcționează capitalismul - i-a declarat lui Bush, în cursul unei întrevederi, că în S.U.A. nu exista, de fapt, o proprietate privată, din moment ce mai mulți oameni dețineau acțiunile unei întreprinderi, deci era tot o proprietate colectivă -, la fel Bush nu înțelegea prea bine procesele revoluționare, de transformare, care se petreceau în Europa de Est. Președintele american avea o părere foarte proastă despre Walesa încă din 1987. Atunci, aflându-se la Varșovia, îl întrebase pe liderul Solidarității când vedea el posibilă legalizarea sindicatului. Walesa i-a răspuns că nu credea să se întâmple vreodată, dar că oricum nu era de dorit, căci ei ar fi fost atunci blamați pentru dificultățile economice ale Poloniei. De altfel, spre deosebire de predecesorii săi, Bush avea puține lecturi de istorie universală. Unui om în vocabularul căruia adjective precum *solid*, *dovedit* și *sigur* jucau un rol important, era firesc să-i fie mai simpatic generalul Jaruzelski decât revoluționarul Walesa. Se pare chiar că în urma întrevederii cu președintele american s-a hotărât Jaruzelski să participe la alegerile prezidențiale, deși anterior luase hotărârea să nu o facă.

În timpul vizitei la Budapesta, liderii unguri - Grosz, Nyers, Nemeth și Pozsgay - i-au spus cam tot ceea ce știau ei că o să îi facă plăcere oaspetelui american. Totuși, ultimul dintre ei l-a deconcertat atunci când i-a declarat între patru ochi că, după părerea lui, comuniștii pierduseră deja partida și că în urma unor alegeri libere aveau să piardă și puterea. Bush nu își dădea seama de unde îi venea lui Pozsgay siguranța că trecerea de la comunism la capitalism avea să se facă fără tulburări. Dar o impresie și mai proastă i-au produs liderii opoziției. După întâlnirea cu ei, le-a spus colaboratorilor: „În mod sigur, tipii ăștia nu sunt cei potriviți

Mareșalul Serghei Ahromeev, fost mulți ani șeful Marelui stat major al armatei sovietice, devenise consilierul pentru probleme militare al lui Gorbaciov. Pe el l-a ales George Bush pentru a-i transmite omologului său sovietic invitația pentru întâlnirea din Malta

să conducă aici. Cel puțin nu deocamdată. Încă nu sunt pregătiți".

Vizita în cele două țări est-europene l-a convins pe președintele american că lucrurile începuseră, într-adevăr, să se miște și că era bine ca să aibă, cât mai curând posibil, o întrevedere cu Mihail Sergheevici Gorbaciov. De fapt, primul care a pus în mod deschis problema a fost James Baker. Într-un moment de relaxare pe care cei doi prieteni - se cunoșteau de 32 ani - îl petreceau în grădina Ambasadei americane din Paris, în timpul întâlnirii Grupului celor șapte lideri ai țărilor cele mai industrializate, secretarul de stat i-a spus că a sosit momentul. Era de dorit ca Bush și Gorbaciov să se întâlnească până la sfârșitul anului 1989, într-un loc retras, fără tam-tamul unei întâlniri la vârf protocolare. Fost director al C.I.A., George Bush avea o pasiune pentru secret. Așa că a cerut ca foarte puțini oameni să fie puși în temă. Mai mult, a evitat canalele diplomatice pentru a-i trimite invitația omologului său sovietic. A așteptat vizita pe care a făcut-o generalul Ahromeev (consilierul pentru probleme militare al lui Gorbaciov) la Casa Albă și i-a înmânat lui mesajul. Este interesant de subliniat că nici Gorbaciov nu a găsit nimerit să îl informeze pe ministrul său de externe, Eduard Șevardnadze. Acesta a aflat mai târziu, de la Baker, și a făcut apoi o adevărată criză de nervi. Așa cum am văzut, relațiile dintre ministrul de externe sovietic și militari erau tensionate. Șevardnadze luase obiceiul să discute o serie de proiecte mai întâi cu americanii și după ce ajungea la un acord cu ei, le prezenta lui Gorbaciov. Obținând aprobarea lui, îi punea de fapt pe militari în fața faptului împlinit. De data asta, lucrurile se petrecuseră oarecum invers. Oricum, Baker i-a promis că altă dată nu îl vor mai scurtcircuita.

Locul ales pentru întâlnire a fost Malta. Ideea i-a aparținut fratelui președintelui Bush, care - așa cum s-a scris și în presa noastră - avea, se pare, oarecare interese financiare în zonă. Ele n-au putut fi însă dovedite. Lui Gorbaciov i-a convenit locul pentru că avea deja aranjată o vizită în Italia pentru începutul lunii decembrie și Malta reprezenta un teritoriu neutru, astfel că nu ar fi apărut ca un suplicant, care mergea pentru a treia oară la americani acasă. O singură persoană a rămas surprinsă când a aflat locul și data întâlnirii: doamna Lena Steinhoff. Dânsa ocupa o funcție modestă, secretară în cadrul Consiliului securității naționale, dar era singura dintre cei implicați într-un fel sau altul care fusese în Malta, cu ani în urmă, ca

funcționară la Ambasada S.U.A. Ea le-a spus colegilor: „Drace, ce chestie, și mai ales să o faci pe vapoare. Vremea poate fi într-adevăr oribilă acolo în acel anotimp". Era prea târziu însă ca să se mai modifice ceva. Și oricum, nimeni nu a luat-o în seamă pe doamna Steinhoff.

George Bush a dorit ca anunțarea întâlnirii sale cu Mihail Gorbaciov să se facă simultan, la Washington și Moscova, până atunci interzicându-le colaboratorilor să facă vreo referire la subiect. Data aleasă era 31 octombrie. In seara zilei de 30 octombrie, Condoleezza Rice, experta lui Scowcroft în problemele sovietice, a primit un telefon din partea lui Roman Popadiuk, purtătorul de cuvânt al Consiliului securității naționale, care a informat-o că l-a sunat David Hoffman, de la *Washington Post*, care l-a întrebat când urma să aibă loc întâlnirea din Malta.

A doua zi dimineața, când ambasadorul Dubinin a sosit la Casa Albă, Scowcroft era de-a dreptul jenat din cauza scurgerii de informații. Dubinin i-a răspuns însă: „Nu vă faceți probleme. Oricum, am fost foarte surprinși că ați reușit să păstrați secretul atâta vreme". Cu aceeași bună dispoziție și-a început și Eduard Șevardnadze anunțarea întâlnirii ce urma să aibă loc în Malta: „Ceea ce vă voi spune nu va constitui o surpriză pentru cei care primesc *Washington Post*". Să mai notăm, în trecere, faptul că și pentru cei doi autori americani, Beschloss și Talbott, împărțirea Europei s-a făcut la Ialta, în februarie 1945 („În februarie 1945, Roosevelt și Churchill s-au întâlnit în Malta, în drumul lor spre întâlnirea cu Stalin, la Ialta, unde cei trei lideri vor împărți Europa" - scriu ei într-o notă de subsol, la pagina 129) și nu la Moscova, în octombrie 1944 (vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1990). Să fie doar din cauză că Europa nu se putea împărți doar între englezi și sovietici?

Datele întâlnirii din Malta au fost sensibil modificate de evenimentele petrecute în Germania (și de care ne-am propus să ne ocupăm într-un alt episod). Am văzut că una dintre preocupările principale ale Administrației americane era menținerea statu-quo-ului în domeniul sferelor de influență pe bătrânul continent. O spunea - atât de clar cât poate să o facă un diplomat de carieră - și adjunctul secretarului de stat Lawrence Eagleburger, într-o conferință ținută la jumătatea lunii septembrie, la Georgetown University: „Cu toate riscurile și nesiguranțele sale, Războiul rece a fost caracterizat printr-un remarcabil și previzibil set de relații stabilite între marile puteri". Punându-li-se brutal sfârșit, se puteau produce dezordini, care să atragă represalii din partea guvernelor respective, restabilirea unor dictaturi, chiar război. Bun cunoscător al realităților din Balcani - lucrase ca diplomat la ambasada din Belgrad, ca și Scowcroft, cu care de altfel discuta adesea în sârbo-croată - Eagleburger era foarte sensibil la pericolele pe care le putea crea butoiul cu pulbere al Europei. Reacția lui George Bush la aflarea veștii dărâmării zidului Berlinului a fost atât de lipsită de entuziasm, încât el s-a grăbit să o dreagă spunând: „Nu sunt genul emotiv". Dar nu a păcălit pe nimeni.

În documentele de analiză care i-au fost oferite președintelui american în vederea pregătirii reuniunii din Malta, s-au conturat două păreri. Prima era optimistă și aparținea Consiliului securității naționale: Gorbaciov va avea de înfruntat, în 1990-1991, punctul culminant al dificultăților economice, dar avea să le depășească; el merita să fie sprijinit de americani. Cea de a doua venea dinspre CIA și aprecia că fie Gorbaciov va fi strivit de propriile-i reforme, fie, în disperare de cauză, va reveni la, cel puțin, o parte din vechea manieră de rezolvare a problemelor. Momentul adevărului era considerat cel al reacției sale în clipa declanșării unei confruntări cu țările baltice, care devenise tot mai evidentă. Până la urmă, americanii au convenit asupra unui punct de vedere comun: interesul lor era să nu îi provoace lui Gorbaciov dificultăți suplimentare. Bush nu trebuia să facă sau să spună ceva ce ar fi putut da apă la moară conservatorilor ca să pretindă că americanii exploatau greutățile U.R.S.S. În octombrie, Bush încă mai spunea că Malta urma să fie doar o întâlnire de acomodare. După data de 9 noiembrie, președintele american devenise însă conștient că întâlnirea trebuia să se soldeze cu rezultate concrete.

În partea cealaltă, la Moscova, sovieticii s-au străduit să evite noi propuneri care să-i prindă pe americani pe picior greșit. Principala lor preocupare era să-i asigure pe americani de succesele obținute de perestroika și de șansele de supraviețuire pe care le avea Gorbaciov. În timpul vizitei făcute în Italia, el a afirmat că Războiul rece lua sfârșit „nu pentru că existau învingători și învinși, ci tocmai pentru că nu existau".

Doi autori cu experiența lui Michael Beschloss și Strobe Talbott, care au avut acces, încă din 1989, la cele mai secrete documente ale Administrației americane, ne spun că în timpul primei întrevederi dintre cei doi lideri, problemele abordate au fost: statutul de observator al U.R.S.S. în cadrul GATT; rachetele intercontinentale; schimbul de informații militare (Bush i-a înmânat un teanc de documente lui Gorbaciov, subliniind însă că în calitatea sa de fost director al CIA ar fi dezamăgit dacă liderul sovietic nu le-ar avea deja de la K.G.B.); retragerea asistenței acordate de cubanezi sandiniștilor din Nicaragua și problema schimbărilor din Europa de Est. Punctul de vedere al lui George Bush a fost că ele trebuiau să se petreacă într-o manieră cât mai ordonată și care să nu amenințe „interesele legitime de securitate ale cuiva". La un moment dat, cei doi au rămas singuri, doar cu interpreții. Potrivit relatării autorilor, discuția s-a axat pe dreptul unei

(Continuare în p. 62)

Concursul Magazin istoric, ediția 1993-1994

20 PENTRU 200 000

Seria a treia de întrebări

Răspunzând celor 20 de întrebări ale noului nostru concurs, început în nr. 12/1993, puteți fi câștigătorul unuia dintre următoarele premii:

- **Premiul I — 200 000 lei**
- **Premiul II — 150 000 lei**
- **Premiul III — 100 000 lei**
- **Premiul IV — 75 000 lei**
- **Premiul V — 50 000 lei**

• Regulamentul concursului a fost publicat în nr. 12/1993.

• Fiecărei serii de întrebări îi corespunde un talon nr. 1, 2, 3, 4, publicate în nr. 12/1993, 1, 2, 3/1994, odată cu întrebările.

• Expediind, împreună cu răspunsurile la toate cele 20 de întrebări, mai multe seturi de taloane, 1, 2, 3, 4, vă sporiți șansele de a fi câștigătorii unuia dintre premiile concursului.

Și acum, iată cele 5 întrebări din a treia serie a concursului.

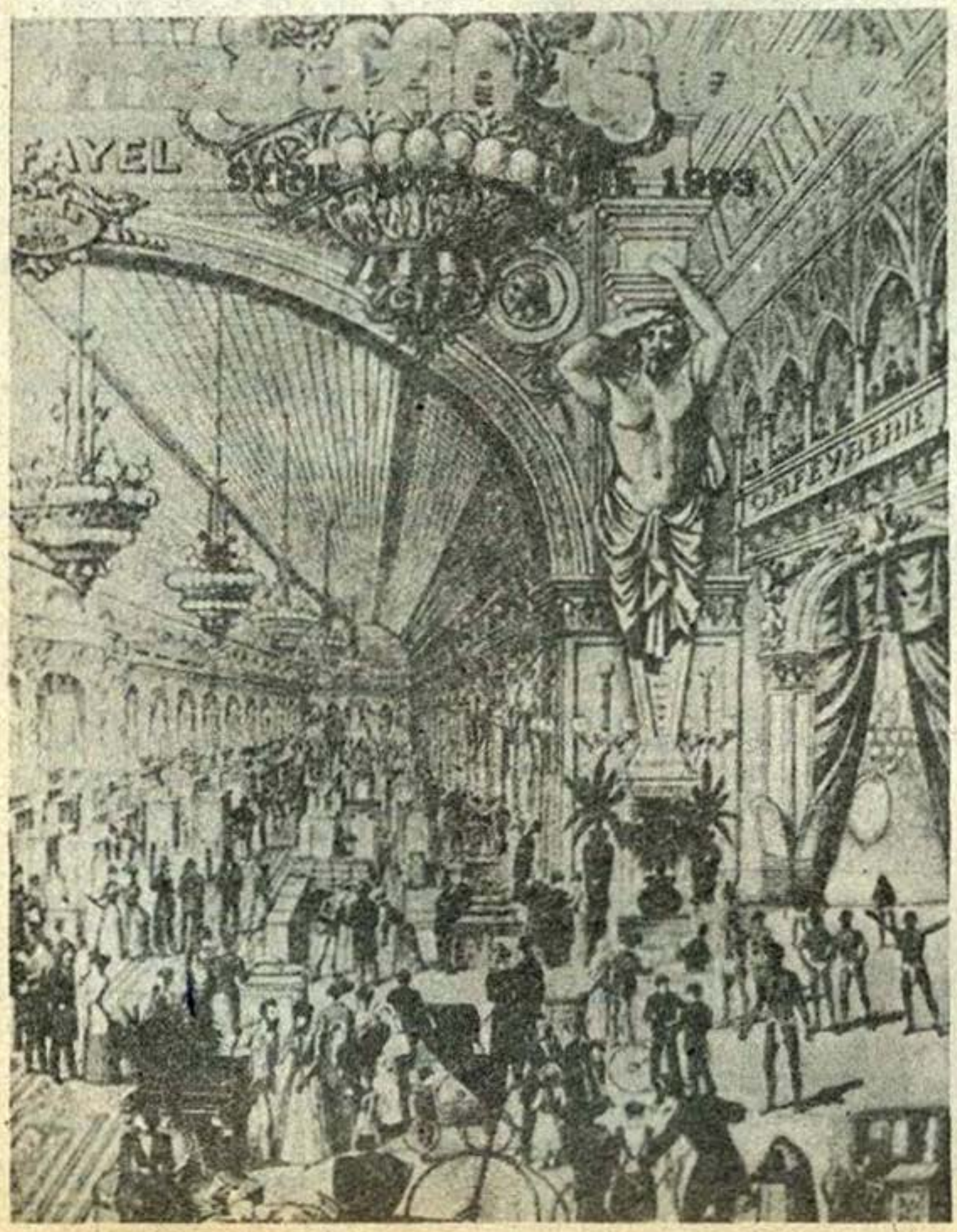

1. Într-un mare magazin parizian din anii '80 ai veacului trecut, s-au rătăcit și câțiva vizitatori dintr-un străvechi oraș antic.

Cunoașteți numele localității?

2. În timpul primului război mondial a fost transportat la Moscova tezaurul României, care, conform protocolului semnat la 6 august 1917 de guvernare rus, era în valoare de 9 416 417 177,93 lei aur, reprezentând aur, titluri și bunuri de preț.

20
PENTRU
200 000

În câte casete a fost depozitat acest tezaur?

3. În această celebră formulare s-au strecurat câteva greșeli.

„Cine stăpânește uscatul stăpânește pământul, cine stăpânește pământul stăpânește toate frumusețile continentelor și deci însuși mapamondul".

Știți câte?

4. „Întregul neam românesc pierde în aceste zile grele pe un om care era printre acele puține indiscutabile glorii ale lui", scria Nicolae Iorga, la stingerea din viață a unui mare scriitor român.

Precizați numele lui.

a. B. Șt. Delavrancea
b. Al. Vlahuță
c. G. Coșbuc

5. Le Corbusier, „cel mai mare arhitect din lume", cum îl numea Malraux, este creatorul unui etalon de măsură pentru dimensiunile construcțiilor sale, similar cu „Secțiunea de aur" a lui Leonardo da Vinci.

Cum se numea acest etalon?

a. Principiul modular
b. Piciorul modern
c. Măsura universală

TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE

UN POSIBIL RĂSPUNS...

(Urmare din p. 60)

mari puteri de a interveni într-o țară, cu sau fără solicitarea guvernului țării respective.

În cursul celei de a doua întâlniri, Gorbaciov s-a plâns de modul cum era prezentată evoluția din Europa de Est în Occident. El găsea extrem de deranjante formule de genul: „colapsul sistemului socialist". Și nu înțelegea nici de ce Bush trebuia să repete mereu că fenomenele care aveau loc în Europa de Est reprezentau un „triumf al valorilor occidentale". Baker, avocat de meserie, a găsit soluția salvatoare: „Ce ar fi să le spunem valori democratice?" „De acord – i-a răspuns Gorbaciov. Valori democratice. Asta este!"

La întoarcerea sa la Moscova, liderul sovietic a declarat, în ziarul *Pravda*, că Malta a demonstrat „importanța contactelor la nivel înalt".

Era bucuros și de faptul că Bush nu părea dornic să facă presiuni pentru grăbirea reunificării Germaniei. Peste doi ani, Bessmertnîh – cel ce i-a succedat lui Eduard Șevardnadze în funcția de ministru de externe – spunea însă: „Dacă nu ar fi fost Malta, Uniunea Sovietică nu ar fi predat atât de ușor controlul său asupra Europei de Est și țărilor baltice".

Nu rezultă din cartea celor doi autori dacă în Malta s-a discutat și despre România. O indicație ar putea fi însă și faptul că relatarea evenimentelor petrecute în decembrie 1989 încheie capitolul respectiv. Spațiul acordat este de o pagină și un sfert, din totalul de 474 pagini (fără indice și bibliografie) cât are cartea. Aflăm că Ceaușescu și soția sa au fost ciuruiți de gloanțe în cursul celei mai sângeroase revoluții din Europa de Est, că după moartea dictatorului, forțele de securitate și-au continuat tărăboiul, că unii români și-au îndreptat armele asupra etnicilor unguri care locuiau în partea de vest a țării. Lawrence Eagleburger l-a avertizat pe James Baker – nu este clar când – că războiul civil și violențele etnice se puteau întinde până departe dincolo de frontierele României.

Ni se mai spune și că unii dintre cei care l-au răsturnat pe Ceaușescu au mers până acolo încât i-au cerut lui Gorbaciov să trimită trupe pentru a pune capăt încercărilor poliției secrete a lui Ceaușescu de a menține dictatura. La 24 decembrie, James Baker a declarat la emisiunea canalului NBC „Întâlnire cu presa" că Statele Unite nu vor obiecta „dacă Tratatul de la Varșovia simțea nevoia să intervină" în România. Michael Beschloss și Strobe Talbott sesizează ironia momentului: la zece ani de la invazia sovietică în Afganistan și numai câteva săptămâni după ce Gorbaciov renunțase la „doctrina Brejnev", un secretar de stat american exprima atitudinea favorabilă a S.U.A. față de o intervenție sovietică într-o țară din Europa de Est. Sigur, s-ar fi creat o contrapondere favorabilă la intervenția ce avea loc aproximativ tot atunci în Nicaragua, unde forțele americane îl vânau pe fostul agent CIA, generalul Manuel Noriega. Baker a trimis chiar o telegramă ambasadorului S.U.A. la Moscova, Matlock, cerându-i să sondeze atitudinea sovieticilor în problema intervenției în România. Tot potrivit celor doi autori citați, Matlock a fost întâmpinat cu stupoare și neîncredere, atât la C.C. al P.C.U.S., cât și la Ministerul de externe al U.R.S.S., fiind întrebat dacă nu cumva americanii vor să le întindă o capcană. Șevardnadze, mai puțin suspicios, i-a declarat lui Matlock că el consideră propunerea lui Baker nu sinistră, ci stupidă. Orice intervenție din partea sovieticilor „ar fi făcut un martir din Ceaușescu". Vorbea, probabil, georgianul din el. Iar Ivan Aboimov, unul dintre adjuncții lui Șevardnadze, i-a spus lui Matlock, cu nedisimulată amărăciune: „Se pare că v-am predat vouă doctrina Brejnev". ■

(Va urma)

Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

La începutul secolului XX aventurieri din Statele Unite au rătăcit deseori prin America Centrală căutând pericolul, profituri — deseori din contrabanda cu arme — şi făurind ameţitoare planuri de putere. Romancierul Richard Harding Davis a scris despre ei o carte, intitulată Aventurierii. **Washingtonul le-a încuviinţat pe tăcute eforturile sau le-a furnizat proprii agenţi.**

Aceşti întreprinzători erau numiţi flibustieri. **Termenul se poate aplica fără îndoială unui om care la jumătatea sec. XIX a terorizat cinci naţiuni. Numele lui era William Walker. Portretul acestui aventurier: înălţime — aproximativ 1,70 m; greutate — cu puţin mai mult de 54 kg; păr — blond în şuviţe; voce — ascuţită, tremurătoare; ochii — cenuşii, fără viaţă; o înclinaţie către combinarea ridicolă, nepotrivită a hainelor. Walker era indiferent la soarta celor ce luptau sub conducerea lui. Avea puţine principii şi ele se schimbau pe neaşteptate. Încrederea în destinul propriu nu s-a clătinat niciodată. Până într-o dimineaţă a anului 1860, când gloanţele unui pluton de execuţie l-au secerat într-un port îndepărtat al Americii Centrale[1].**

Aventurierul care a terorizat cinci naţiuni

1855.

UN FLIBUSTIER ÎN NICARAGUA

ROBERT T. COCHRAN

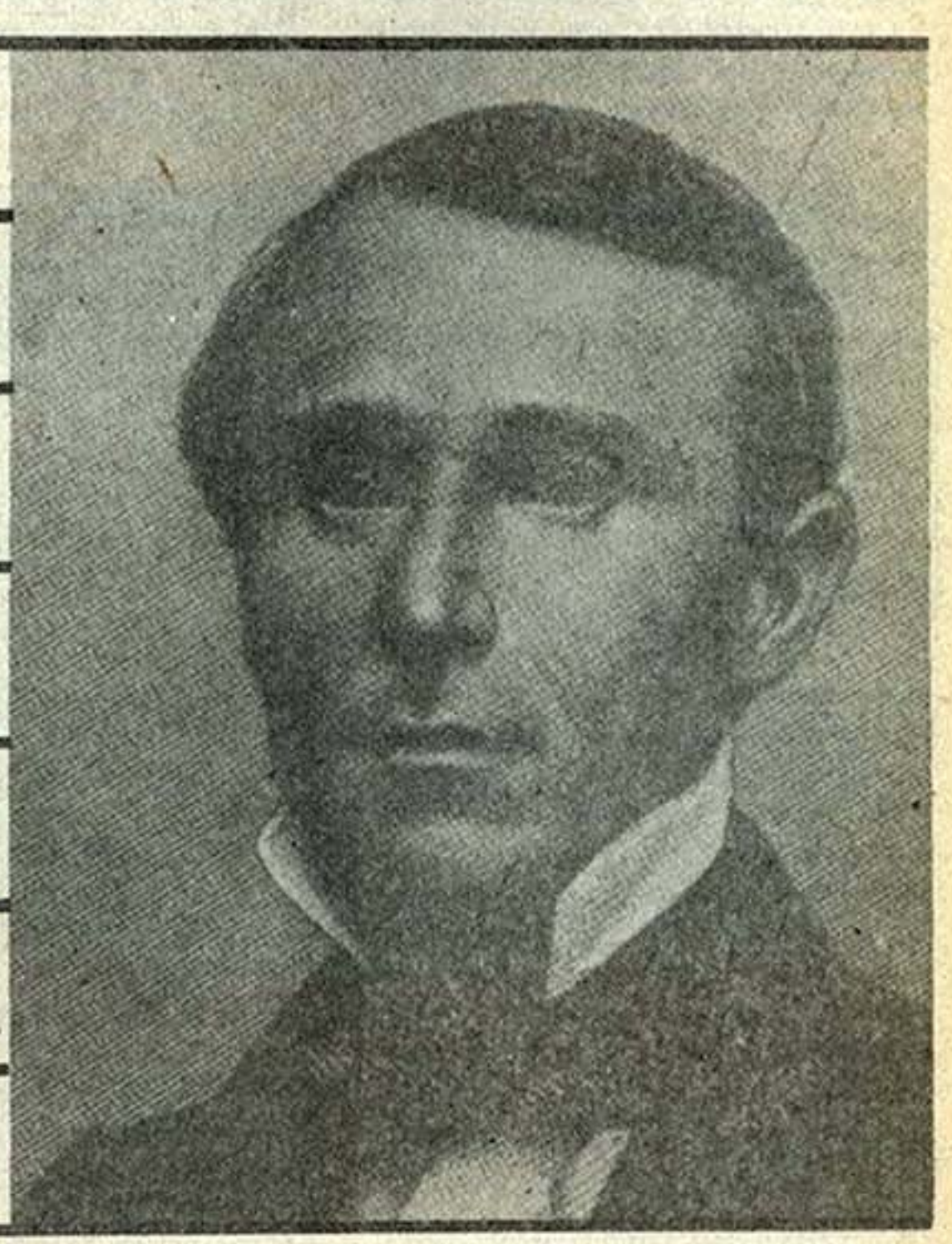

Walker s-a născut la 8 mai 1824, la Nashville, Tennessee. După ce a obţinut o diplomă de medic la Universitatea din Pennsylvania, a studiat medicina în Europa. Revenit în S.U.A., la New Orleans, s-a consacrat avocaturii. În iunie 1850 a sosit la San Francisco. Oraşul zgomotos şi plin de farmec l-a atras imediat. Escroci, antreprenori dubioşi şi aventurieri temerari din toată lumea se adunau acolo pentru a se îmbogăţi.

„Colonişti", nu „luptători"

În 1853, Walker a recrutat o trupă de 45 oameni cu care şi-a propus să cucerească partea de nord a Mexicului. Prima sa încercare a prefigurat aventurile ulterioare. Curând, foamea, atacurile rapide ale conducătorilor locali şi boala i-au transformat ceata într-o bandă de muribunzi care abia se târau. El nu s-a lăsat impresionat şi, printr-o proclamaţie bombastică, a întemeiat California de Sud, republică cu drapel, constituţie şi el ca preşedinte, plus un cabinet format din diverşi membri ai expediţiei. Băştinaşi răzleţi, înfricoşaţi, au fost obligaţi să depună jurământ în calitate

[1] Reproducem acest articol — cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre — din revista americană *Smithsonian*.

de cetățeni ai noului stat.

Întors în Statele Unite, Walker a fost pus sub acuzație pentru violarea legilor neutralității și judecat la San Francisco, unde a fost primit ca un erou. Un juriu înțelegător și aproape lingușitor l-a achitat repede, pe motiv că a încercat să îi civilizeze pe mexicani.

Înfrângerea l-a stimulat. Un prieten i-a sugerat să își îndrepte gândurile spre Nicaragua. Statele Unite aveau pe atunci mare nevoie de o legătură mai bună între cele două țărmuri, care să fie mai scurtă decât lunga și dificila călătorie pe uscat sau voiajul nesfârșit pe mare, cu ocolirea Capului Horn. Inițial, pasagerii erau transportați în Panama și acolo treceau dintr-o parte în cealaltă a istmului, cu diligența. Mai târziu, Cornelius Vanderbilt a negociat cu Nicaragua un contract pentru realizarea unui drum. Pentru că guvernele nicaraguane se schimbau des și erau toate în căutare de bani, se găseau întotdeauna doritori care să vândă tot ce ar fi putut oferi țara lor vlăguită celui ce promitea să plătească regulat în aur.

Începând din 1851, Compania lui Vanderbilt a inaugurat o linie de vapoare spre America Centrală. În loc să își croiască drum prin statul Panama, stăpânit de febră, pasagerii călătoreau confortabil cu vaporul din Caraibe în susul râului San Juan și apoi traversau lacul Nicaragua. Spre vest, numai câteva mile îi despărțeau de Pacific. Puternicele diligențe ale companiei îi transportau pe un drum neted, printr-un peisaj plăcut.

Curând după ce compania a început să funcționeze, doi parteneri lipsiți de scrupule l-au înlăturat pe Vanderbilt. Linia a început să producă bani mulți, mai ales că la început nu plătea nimic statului Nicaragua.

Walker își îndreptase privirile către Nicaragua cam în același timp, invadând țara sub auspicii ceva mai favorabile. Două facțiuni, democrații (liberali) și legitimiștii (conservatori) se războiau pentru controlul asupra țării. Democrații l-au angajat pe Walker să aducă trupe care să lupte pentru cauza lor. Walker știa că ar fi intrat în conflict cu legile neutralității, astfel că a modificat contractul specificând „coloniști" și nu „luptători". A evitat astfel opoziția autorităților americane.

Provocarea la luptă

A reușit să adune doar o trupă de 58 inși. La 16 iunie 1855, a apărut în largul coastei de est a statului Nicaragua, controlată încă de democrați. A debarcat și în scurt timp a reușit să câștige o serie de victorii surprinzătoare. În patru luni și jumătate era stăpânul întregii țări și comandant șef al armatei, operând, pentru legitimitate, sub un președinte marionetă.

„Armatele" din America Centrală aveau un efectiv redus și erau formate din țărani pașnici, recrutați împotriva voinței lor. Ei nu aveau aproape deloc antrenament și dispuneau numai de macete drept arme. Dacă întâlneau trupe ostile în teren deschis, se împrăștiau adesea, transformând lupta într-o curioasă întâlnire ce nu avusese loc. Din acest motiv, mulți comandanți preferau să se retragă în orașe și să îi oblige pe rivali să încerce a-i scoate afară cu forța. Orașele erau construite în jurul unei piețe, dominată de o biserică cu ziduri groase din chirpici și un turn. Din turn, muschetele țineau sub foc străzile. Detașamentele asediatorilor acționau pe cont propriu, fără coordonare. Ofițerii și soldații erau deseori bolnavi și înfometați; dormeau sau se îmbătau ori de câte ori era posibil. Detașamente de armistițiu făceau naveta între asediați și asediatori, oferind condiții sau transmițând amenințări. Dacă un atac asupra unui oraș reușea, supraviețuitorii (mai ales ofițe-

Martie 1856. Debarcarea în Golful Virginia, pe lacul Nicaragua

Mercenarii se odihnesc după luptă, în

rii) erau de obicei măcelăriți metodic, mai întâi cei bolnavi sau răniți, pentru că opuneau cea mai mică rezistență.

Walker conducea o armată complet diferită. Mulți dintre oamenii lui erau veterani ai războiului mexican, înarmați cu puști Mississippi sau Minié, cu un revolver Colt pe fiecare șold și cuțite lungi de vânătoare. Înainte de luptă se îmbătau pentru a-și spori curajul.

Prima campanie a lui Walker a culminat cu capturarea fortăreței Granada, acțiune descrisă mai târziu astfel: „Atunci, americanii, observând din aerul uimit al populației mahalalelor că legitimiștii fuseseră luați prin surprindere, și-au aruncat vestoanele și păturile și au alergat zbierând pentru a cuceri primele baricade. Un strigăt din față anunță că Plaza a fost ocupată și ultimele câteva focuri au fost trase din balconul primăriei, în timp ce Walker pătrundea în piață". Manevre iscusite, puterea de foc devastatoare, un inamic înspăimântat și dezorganizat, iată cauzele primelor victorii de necrezut ale lui Walker. După obținerea puterii, Walker a instituit un guvern civil eficace, format în parte din americani și a trimis echipe de observatori pentru descoperirea posibilităților de dezvoltare și colonizare, deși nici una nu s-a materializat.

Lupta s-a potolit pentru scurt timp la sfârșitul anului 1855, odată cu venirea la putere a democraților. Walker a fost ales președinte în 1856 cu o majoritate covârșitoare și, după cât se pare, nemăsluită.

Vești despre succesele lui Walker erau difuzate în ziarele din Statele Unite, ademenind tineri neliniștiți și înflăcărându-i să meargă în Nicaragua și să fie părtași la aventuri și glorie. În San Francisco și orașele sudice Walker avea agenți care înscriau noi partizani. El își alegea recruții și dintre pasagerii ce călătoreau cu Compania de tranzit din și spre California. Efectivul maxim apt de luptă de care dispunea Walker în orice moment era de circa 1 200. În timpul primei sale incursiuni în Nicaragua au luptat 2 288 soldați (în ciuda caracterului său confuz, Walker a ținut însemnări remarcabil de exacte). Dintre aceștia, un procent incredibil de ridicat au fost uciși, răniți, au murit din cauza bolilor sau au dezertat. Membrii unei companii comandate de un ofițer numit Turley s-au înrolat toți o dată și au insistat să rămână împreună. Walker a aflat în curând de ce. Au dezertat la fel cum se înrolaseră, împreună, și au început să jefuiască satele. Un grup de francezi dintr-un sat amenințat (erau surprinzător de mulți străini în America Centrală) s-au organizat pentru a-i opri pe oamenii lui Turley, i-au înconjurat și când s-au predat, i-au împușcat.

Permis pentru... plutonul de execuție

Nu toți cei din armata lui Walker erau americani. Exista pe atunci o populație în continuă mișcare de aventurieri ce luptau oriunde găseau un război care să le convină. Unul dintre cei mai valoroși ofițeri ai lui Walker era un englez numit Charles Frederick Henningsen care își începuse cariera luptându-se în Spania, la vârsta de 19 ani. S-a alăturat lui Walker în 1856, devenind general de brigadă. Walker avea companii, batalioane și regimente, comandate de o abundență uimitoare de generali, colonei, maiori, căpitani și locotenenți. Conducătorul însuși era înconjurat de ofițeri de stat major de rang înalt și protejat de o gardă pretoriană de 50 mercenari. Existau companii de cavaleriști, de pușcași, de artileriști și unități de geniști, sanitari și intendenți. Surse contemporane indică faptul că multe dintre aceste unități cu nume falnic erau compuse în fapt

mănăstirea San Francisco din Granada

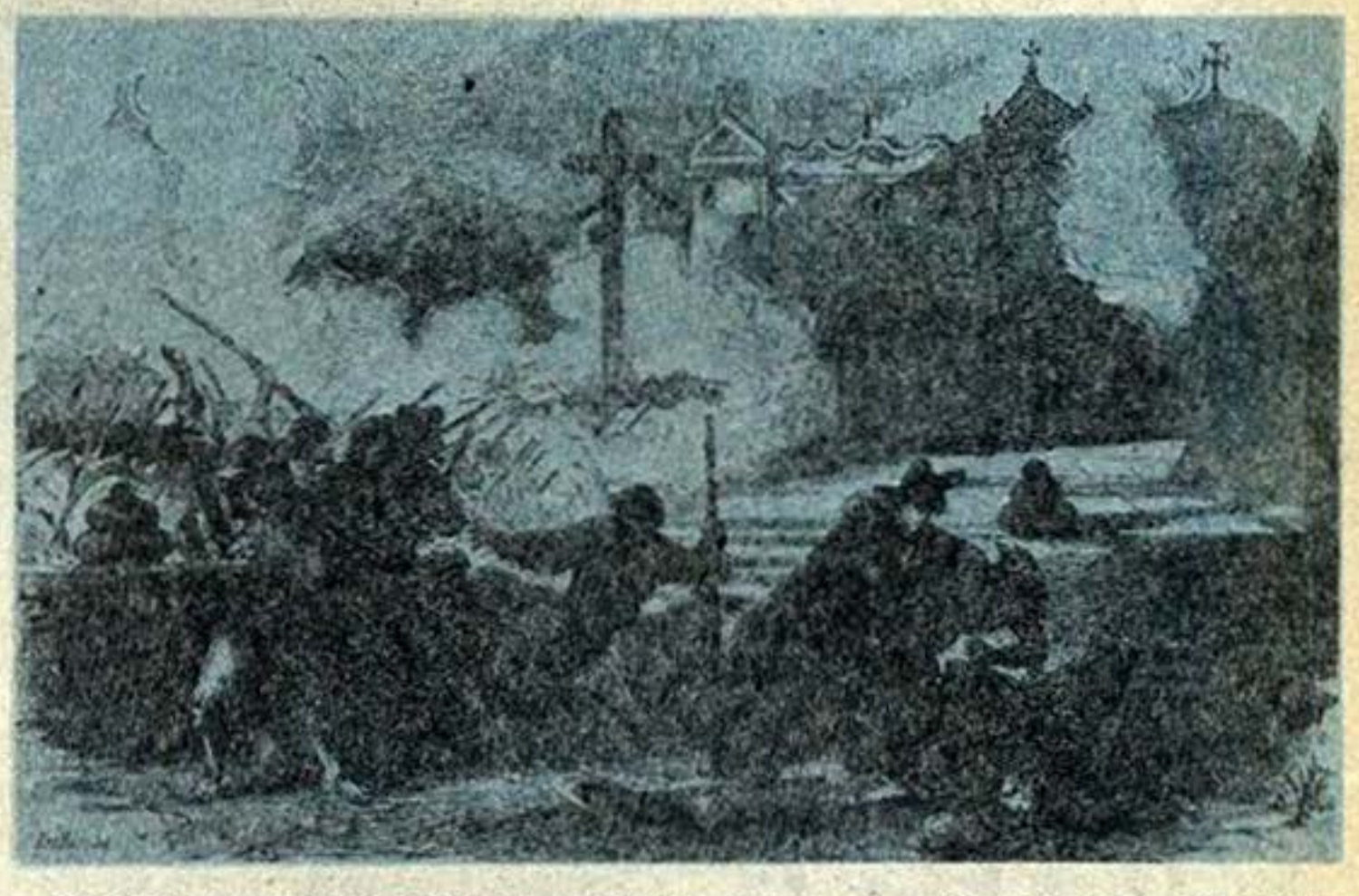

Oamenii lui Walker aleargă „zbierând pentru a cuceri primele baricade"

din câțiva oameni. Walker era de o demnitate distantă și dur. Lucra de la șase dimineața până la zece seara, fără a-și lăsa timp pentru distracții. Era ocupat cu amăgirea asociaților nicaraguani și transmiterea de ordine către trupele sale dispersate.

Walker avea puțini sprijinitori. Franklin Pierce, pe atunci președinte al Statelor Unite, recunoștea regimul lui Walker doar în silă, pentru a avertiza Marea Britanie să nu ajute alte țări din America Centrală să îl distrugă, lucru pe care acestea l-au reușit oricum. Secretarul de stat al lui Pierce, William Marcy, îl disprețuia pe Walker și i se opunea cu hotărâre. În Statele Unite, puternicele facțiuni democrate din nord și est dezaprobau evenimentele din Nicaragua, dar își înăbușeau dezacordul din cauza sprijinului acordat lui Walker de statele din sud. Controversele ar fi putut dezbina partidul.

Walker nu avea, aparent, păreri personale ferme în privința sclaviei. Cu toate acestea, într-un apel pentru sprijin sudist, Walker vorbea deseori aprobator despre sclavie și intenția lui era să o reintroducă în Nicaragua (unde fusese abolită în 1820) și să reînvie comerțul cu sclavi. Dar nu și-a pus vreodată planul în aplicare.

Cornelius Vanderbilt, vocea puternică a comunității financiare, îl ura nu numai pentru controlul asupra valoroasei căi de tranzit, ci și pentru că negociase și de fapt ajutase pe partenerii necinstiți care îl înlăturaseră de la controlul asupra Companiei. În decembrie 1856, Vanderbilt, din nou la cârmă, a închis tranzitul pentru a forța mâna lui Walker și foștilor săi parteneri. A complotat chiar cu guvernul din Costa Rica pentru instaurarea unui regim nicaraguan doritor să negocieze un nou contract cu el.

Costa Rica și alte națiuni din America Centrală nu aveau nevoie de încurajări pentru a lupta cu Walker. Odată ales președinte în Nicaragua, el a devenit personificarea pericolului yankeu și statele din zonă s-au unit repede pentru a-l înlătura. Armata aliată care a invadat Nicaragua nu era puternică. Contingentele din diferite țări erau la fel de ostile unele față de altele, ca și față de Walker și uneori a trebuit să fie izolate pentru a nu se înfrunta între ele.

În final, un total de circa 18 000 soldați aliați au acționat contra celor 1 200 ai lui Walker. Acesta și-a concentrat forțele în orașul Rivas, unde dezertările, atacurile aliate istovitoare și rațiile pe sfârșite l-au convins că lupta pentru o cauză fără speranță. Navele de război americane și engleze au contribuit la strângerea lutului. La 1 mai 1857 el s-a predat comandantului Charles Davis de pe goeleta de război americană *St. Mary*, care i-a garantat libera trecere spre Statele Unite. America Centrală, Marea Britanie și Statele Unite exultau. În sfârșit, periculosul aventurier fusese eliminat. Fusese oare?

Înapoiat în țară, Walker a adunat imediat o altă armată. Spre sfârșitul anului 1857 era din nou pe drumul spre Nicaragua, dar administrația Buchanan a scurtat un alt capitol în saga lui Walker. După el a reușit să părăsească New Orleans, el a fost interceptat pe când debarca în Nicaragua de către o navă de război americană și readus în țară.

În vara anului 1860 a invadat Honduras. Încercuit de forțe autohtone, el s-a predat comandantului Salmon de pe nava majestății sale *Icarus* și încă o dată i s-a promis permis de liberă trecere către casă. Salmon l-a predat însă Hondurasului. Walker a fost împușcat de un pluton de execuție în dimineața zilei de 12 septembrie. A pierit la vârsta de 36 ani. Moartea lui a trecut aproape neobservată în Statele Unite, care se pregăteau atunci pentru un război propriu[1]. ■

Tràducere de
Victor ANGHELESCU

[1] Războiul de secesiune (1861-1865), care a opus statele americane din sud — adepte ale menținerii sclaviei — celor din nord.

NU UITAȚI!

LA CONCURSUL 20 pentru 200 000

SE ACORDĂ

PREMII ÎN VALOARE DE PESTE O JUMĂTATE MILION DE LEI!

- **Întrebările au fost publicate în nr. 12/1993, 1, 2, /1994**
- **Ultimul termen de expediere a scrisorilor cu răspunsuri exacte este** 15 aprilie 1994

ÎN CURÂND

Un nou concurs Magazin istoric
ASIGURAȚI-VĂ DIN TIMP COLECȚIA 1994

După fiul lui Malaxa,

fiul lui Auşnit în România

Fiul lui Nicolae Malaxa, domnul inginer Constantin Malaxa, ne-a vizitat ţara in anul 1991 şi ne-a acordat in exclusivitate un interviu (Magazin istoric, **nr. 3/1992). Iată că acum, reintors in ţară după 54 ani, domnul Steven Auşnit a acceptat să acorde un interviu pentru** Magazin istoric. **Tatăl său, Max Auşnit, este un personaj pe care cititorii noştri l-au intâlnit, in mai multe rânduri, in paginile revistei. De aceea, nu vom face decât o foarte scurtă rememorare: mare industriaş şi om cu intinse relaţii in viaţa politică românească din perioada interbelică, a fost administrator delegat al uzinelor Reşiţa şi Titan-Nădrag-Călan; era printre altele vicepreşedinte al Uniunii generale a industriaşilor din România şi vicepreşedinte al Companiei St.E.G., din Viena.**

Cum era şi firesc, prima intrebare a privit amintirile pe care le-a păstrat despre România de dinainte de război.

STEVEN AUŞNIT:

„AVEŢI TOATE RESURSELE PENTRU A REUŞI"

— Vedeţi, atunci când am plecat din ţară, în 1939, aveam doar 16 ani. Mergeam la Harvard în S.U.A., la studii. Mi-aduc totuşi aminte că viaţa în România de atunci era foarte frumoasă. Era altă atmosferă. Forţat de împrejurări, am rămas în Statele Unite. După intrarea S.U.A. în război, am fost mobilizat la geniu. Apoi am trecut, pentru o scurtă perioadă, la O.S.S.[1], dar a venit sfârşitul războiului şi am fost demobilizat. Nu m-am mai putut întoarce în ţară. M-am căsătorit acolo, am două fete (una ziaristă, cealaltă specialistă în computere) şi trei nepoţi.

— Spuneţi-mi, vă rog, atunci în 1944-1947, aţi ştiut sau aţi bănuit măcar care era situaţia rezervată României?

— Nu pot să spun că am ştiut. Dar era destul de evident, în Statele Unite, că România nu era plasată în centrul de interes al politicii americane. Se vorbea foarte puţin, ca să nu spun deloc, despre România în mass-media. Iar când tatăl meu a părăsit, pentru a doua oară, România în 1946, îmi era destul de clar că reîntoarcerea mea nu avea să se producă în curând.

— În ce condiţii a părăsit tatăl dumneavoastră România prima oară?

— Nici prima oară, nici a doua oară tatăl meu nu a plecat de bunăvoie. Mai mult chiar, în ciuda sfaturilor primite, a rugăminţilor prietenilor săi, a amânat hotărârea decisivă până în ultima clipă. După cum probabil ştiţi, în 1940 tatăl meu a fost acuzat de fraudă fiscală şi arestat. Condamnat, a fost trimis la închisoare. După abdicarea lui Carol II şi venirea la conducerea statului a lui Ion Antonescu, a fost lăsat să meargă într-un sanatoriu, unde avea condiţii mai bune. Acolo l-a prins rebeliunea din ianuarie 1941. O echipă legionară a ajuns şi în sanatoriu. Tatăl meu s-a ascuns într-o debara cu rufe murdare şi profitând şi de colaborarea personalului medical, a reuşit să scape. Imediat ce au plecat legionarii, au sosit doi prieteni, care l-au evacuat cu o ambulanţă. A avut mare noroc, pentru că legionarii au revenit, aflând între timp că tatăl meu se afla în mod sigur în sanatoriu, dar nu l-au mai găsit. A avut apoi arest la domiciliu, de unde îşi conducea afacerile.[1] Repet, în ciuda tuturor sfaturilor, a rămas în continuare în ţară. Abia în vara anului 1944, când nemţii se pregăteau de retragere şi trupele sovietice se apropiau de România, a

[1] Precursorul CIA.

acceptat să plece. Matei Ghica, un prieten de al său apropiat, urma să îl scoată din țară. Cu ajutorul altui prieten care îi semăna, a înșelat vigilența celor doi polițiști ce îl păzeau într-o mașină aflată în fața casei, fugind cu un alt automobil. Urma să se întâlnească cu Matei Ghica la o proprietate a sa din afara orașului. Mașina a pătruns pe poartă proprietății, dar a trebuit să o părăsească rapid pentru că acolo se instalase un comandament german. Aveau fixat dinainte și un al doilea punct de întâlnire unde au reușit joncțiunea. De acolo, Matei Ghica l-a luat cu un avion și l-a dus la Cairo.

După 23 august 1944, a revenit în țară. Iubea foarte mult România. Dar jocurile erau făcute și a trebuit să plece din nou, în 1946. Am mers și l-am întâmpinat în Franța. A mai locuit și în S.U.A. și, pentru puțin timp, în Anglia. Am continuat să facem afaceri cu uzinele din România. Aduceam bare de oțel din S.U.A., aici le transformam în tablă, pe care o vindeam în Argentina, de unde cumpăram lemn pentru S.U.A. După 1948, afacerile noastre au încetat. Tatăl meu a continuat să se gândească la România, căci sufletul îi rămăsese aici.

— Ce impresie v-a făcut țara după o jumătate de secol și cum apreciați șansele ei de dezvoltare în continuare?

— În S.U.A. multă lume mi-a prezentat în negru situația de aici. Acum, după ce am văzut cu ochii mei țara, vreau să revin. Din păcate, România are o foarte proastă presă în străinătate. Este adevărat, s-au petrecut aici o serie de lucruri care au contribuit la aceasta, între care și venirea minerilor la București. Apoi, deși este o țară foarte frumoasă, serviciile de turism sunt foarte proaste. Dacă v-ar vizita mai mulți turiști, imaginea țării ar fi mult mai bună, pentru că ei ar vedea cu ochii lor situația de aici și nu ar mai crede ce scriu ziarele sau ce spune televiziunea. În rest, nu trebuie să vă faceți probleme suplimentare. Nicăieri în Est nu au fost dați afară peste noapte foștii comuniști, deși la acest capitol României i se atribuie o imagine mai negativă decât celorlalte țări foste comuniste.

Este clar că România a avut mult de suferit din cauza megalomaniei lui Ceaușescu. Banii băgați în Casa Poporului puteau fi investiți mult mai bine pentru țară. La fel, anumite ramuri industriale au fost dezvoltate fără măsură, cum este industria oțelului...

— Iertați-mă că vă întrerup, dar România a avut o industrie siderurgică puternică și înainte de 1948. Chiar tatăl dumneavoastră era proprietarul unor puternice capacități industriale.

— Este adevărat, dar nu trebuie să uitați că atunci oțelul era principala materie primă pentru industria constructoare, în vreme ce acum el a pierdut acest loc în favoarea maselor plastice și a ceramicilor speciale. Astăzi, în toată lumea, industria siderurgică are probleme. Peste tot se închid întreprinderi. Iar marea dramă a României este că alte ramuri industriale nu au capacitatea de a absorbi marea masă de oameni care ar fi disponibilizați prin închiderea colosilor industriali creați de Ceaușescu.

O altă dramă o constituie distrugerea clasei de mijloc foarte bună pe care o avea România și care constituia baza societății românești, îi dădea o stabilitate. Există astăzi pericolul ca să apară câțiva oameni foarte bogați și restul să rămână foarte săraci.

Aveți toate resursele necesare pentru a reuși. Țara este bogată, populația este educată. Sigur, trecerea de la economia controlată la una de piață nu se face peste noapte. Lipsesc încă oamenii cu cunoștințe pentru economia de piață liberă. Salariile sunt mici și prețurile foarte mari. Există pericolul ca tinerii să își piardă încrederea în viitor. Aveți deja tendința ca fiecare să lupte doar pentru el. Pe de altă parte, guvernul nu trebuie să își propună să rezolve totul. El trebuie doar să dea direcția.

O altă problemă: atragerea investitorilor străini. Aveți o forță de muncă bine pregătită. Dar ca să vină capital străin, acesta trebuie să se bucure de mult mai multă libertate, să aibă siguranța că se poate mișca liber. Sigur, o economie liberă nu înseamnă că fiecare poate să facă ce vrea. Trebuie să existe un cadru legal, o structură.

— Știți, s-a vorbit uneori la noi sau în lume despre o echivalență Ialta-Malta, care ar explica reticența Occidentului față de România.

— Nu, nu cred în așa ceva. Avalanșa s-a pornit și sistemul comunist s-a prăbușit. Sigur, interesul politic joacă un mare rol. România nu dispune de rachete nucleare și atunci și sprijinul financiar vine mai greu ca în altă parte. Dar din clipa în care capitalul străin va sosi în proporție mai mare, situația economîcă se va îmbunătăți, pentru că se vor crea întreprinderi noi. Trebuie însă mai multă unitate, nu duse la extrem interesele individuale. Țara va ieși cu timpul din dificultăți, dar trebuie să apară concurența, oamenii să aibă posibilitatea să aleagă.

Pe termen lung, eu am o viziune optimistă, mai ales acum, după ce am văzut cu ochii mei situația din țară. Trebuie voință și multă muncă. Tineretul trebuie să capete speranța că se poate duce o viață decentă.

În sfârșit, repet că față de ceea ce mi s-a spus că voi găsi, situația este cu totul alta. Iar eu personal am fost foarte bine primit, cu multă amabilitate și simpatie.

Interviu realizat de
Dorin MATEI

DOI HATMANI MOLDOVENI:

MELENTIE ŞI ISAC BALICA

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

„Acela loc, Cornul lui Sas, este cotit Prutul, însă cotul este din partea despre răsăritu, iară din partea aciastalaltă, unde era tabăra leşască, este eşită apa Prutului pieptu la câmpu. Într-acela loc au făcut oştile lui Ştefan vodă şi tătarăi la leşi năvală. Şi n-au ţinutu războiu leşii nimică, cât în cela războiu, aşa de sirgu s-au spăimatu şi s-au amestecatu leşii, cât nice tunurile odată n-au apucat să sloboază. Sângur Potoţchii pentru să i să tăinuiască numele, au datu între carăle haiducilor, ce apoi l-au vădit haiducii. Pre Alexandru vodă încă l-au prinsu moldovenii. iară Constantin vodă au cădzut pre mâna unui tătar, carele înţelegându cine este, vrându să-ş facă cinste la hanul, ferindu-se de Cantemir, depreună cu neşte cetaşi ce avea tătarul, au fugit cu Constantin vodă ... Şi cându au sosit la Daşău, ferindu-se iarăş şi acolo de turci, să nu-l ia pre Constantin vodă, au găsit o luntre mică şi s-au băgatu să treacă singuri tătarâi. Trecând apa Niprului, s-au scornit vântu şi s-au implutu luntrea de apă şi acolea s-au înecat Constantin vodă în Nipru ... Iară Alexandru vodă au cădzut la legea turciască, în care au şi murit ... Perit-au şi boerii toţi, câţi s-au prilejit de venise cu oaste, tot oameni de casa Ieremiei vodă: Vasilie Stroici logofătul, Balica hatmanul, **Chiriţă postelnicul, Miron stolnicul ... Şi aşa au fostu stângerea casei lui Ieremie vodă. Fost-au acesta războiu la Cornul lui Sas, vleato 7120 (1612)".**

Un moldovean văr cu fraţii Buzeşti

Aceste fraze, pline de culoare, desprinse din letopiseţul lui Miron Costin, ne ajută să reconstituim, destul de fidel, una din cele mai mari şi mai sângeroase bătălii din veacul XVII, a cărei amintire a rămas în memoria oamenilor multe decenii după aceea. Au mai fost în istoria noastră şi alte lupte, la fel de crâncene, dar puţine s-au bucurat de atenţia contemporanilor şi a urmaşilor ca aceea de la Cornul lui Sas. Este greu de dat o explicaţie acestui fapt, dar probabil că „stingerea casei lui Ieremia vodă", cel căruia, printr-un acord polono-otoman (4 august 1598) îi fusese recunoscută domnia ereditară în Moldova, a marcat profund conştiinţele vremii. Atunci, în cumplita încleştare de la Prut, care a pus faţă în faţă oştile lui Constantin Movilă, fiul Ieremiei, şi ale lui Ştefan Tomşa II, s-au risipit nu numai urmaşii de sânge ai Movileştilor, ci şi marii boieri, devotaţi dinastiei: printre ei,

un anume: *Isac Balica hatmanul*. Cunoscut mai ales prin faptul că a murit în bătălia din 1612, dar și ca „stingător de ocini", Isac Balica nu este un personaj prea familiar istoricilor și, cu atât mai puțin, marelui public. Faptele sale, ca și cele ale tatălui său, atât cât pot fi cunoscute astăzi, incită la creionarea unor portrete ale acestor mari dregători ai Moldovei.

Participarea lui Isac Balica la lupta clanului Movileștilor pentru câștigarea tronului nu era întâmplătoare; ea este justificată, pe de o parte, de atașamentul față de dinastie și, pe de alta, de înclinațiile războinice ale neamului din care făcea parte. Căci Isac Balica era, prin tatăl său, coborâtor din familia Buzeștilor munteni, aceeași care i-a dat pe Radu, Stroe și Preda Buzescu, binecunoscuții căpitani ai lui Mihai Viteazul.

Documentele vremii atestă că Isac Balica era fiul lui Melentie (Leontie) Balica și al Anei-Șcheauca, sora lui Ieremia și Simion Movilă. Când va fi trecut bătrânul Balica în Moldova, nu știm cu certitudine, dar o ipoteză se poate avansa. Că venise din cealaltă țară este sigur: actele muntenești îl arată văr de-al doilea cu frații Buzești, iar un document moldovenesc târziu spune că „au fost din Țara Muntenească venit aice acela Leontie". Balica tatăl va fi fost adus în Moldova de Petru Șchiopul, la 1574. În primii ani nu a ocupat dregătorii de vază, nefiind, prin urmare, nici membru al sfatului, dar la 1576 îl găsim ceașnic. În această perioadă trebuie să fi avut loc și căsătoria lui cu Ana-Șcheauca Movilă, strategie matrimonială care i-a asigurat intrarea în cel mai influent clan boieresc din Moldova. De aici nu mai era decât un pas până la dobândirea celor mai importante dregătorii. Și roadele căsătoriei nu au întârziat să apară: contrar obiceiului curții, în 1579, Melentie Balica va accede direct, fără alte funcții intermediare, la marea hătmănie a țării. Atestat pentru prima oară în 1541, hatmanul Moldovei cumula atribuțiile avute în trecut de portarul Sucevei și altele precum: judecarea militarilor de sub conducerea sa, semnarea unor documente de cancelarie în lipsa logofătului și, mai ales, rezolvarea pricinilor cauzate de stăpânirea robilor. Miron Costin înregistrează această dregătorie pe locul al patrulea ca importanță, după marele logofăt și cei doi vornici, ai Țării de Jos și Țării de Sus. Comandant al întregii oștiri a țării, marele hatman era un fel de ministru de război din zilele noastre. Cu această funcție de mare răspundere a fost, așadar, investit Melentie Balica de către Petru Șchiopul. Numai că, la scurt timp după aceea, o dată cu înlăturarea lui Petru voievod și venirea la tron a lui Iancu Sasul (noiembrie 1579), clanul Movileștilor se va retrage în Polonia. „Exilul" a fost, însă, de scurtă durată, pentru că familia s-a reîntors în Moldova iar Balica și-a recăpătat dregătoria. Apoi, în toamna lui 1582, când Petru Șchiopul a redevenit domn, lucrurile păreau că încep să-și reintre în matcă pentru clanul Movileștilor.

Balica a rămas hatman. Dar nici nu se așezase bine noua domnie, nici nu se întorseseră jupânesele boierilor din Polonia, când Moldova a fost trecută prin foc și sabie de cetele prădalnice ale cazacilor. Le-a ieșit în cale hatmanul Balica și oastea țării, dar comandantul însuși a fost rănit și, în lipsa Șcheucăi, îngrijit de o mătușă mai îndepărtată. Chinuitoare și îndelungată i-a fost suferința, căci rana — se pare — nu i s-a mai închis și, după patru ani, i-a provocat moartea. Decesul s-a produs în februarie 1586, dovadă fiind faptul că documentele emise între 20 februarie și 11 martie nu menționează nici un nume în dreptul dregătoriei pe care o deținuse Balica. În amintirea lui, jupâneasa văduvă va reface celebrul evangheliar al lui Teoctist, distrus de relele timpului și ale timpurilor, „pentru sufletul și iertarea păcatelor bărbatului ei, Melentie Balica, fost hatman". A fost, mai mult ca sigur, înmormântat în ctitoria sa, mănăstirea cu hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavril din Iași, numită și mănăstirea Balica.

Complotul dejucat

Fiul lui Melentie și al Anei-Șcheauca, Isac, se va fi născut în jurul anului 1580, poate în Polonia. A rămas, oricum, orfan de tată la o vârstă fragedă, fiind crescut în casa Movileștilor și bucurându-se, după cât se pare, de afecțiunea bunicii sale materne, cneaghina Maria, presupusa fiică a lui Petru vodă Rareș. Născut într-o familie cu largă deschidere spre cultură (unchiul său, Ieremia Movilă, îl citise pe Cicero) și petrecându-și copilăria în Polonia, într-un mediu cultural eflorescent la vremea aceea, Isac Balica a fost dat, cu siguranță, la învățătură. Că știa carte o dovedesc, mai târziu, documente semnate și chiar scrise de el. Dar nu numai atât: vorbind de Vasile Lozonschi, fratele doamnei Elisabeta Movilă — soția lui Ieremia —, hatmanul îl privea cu un ochi disprețuitor, fiindcă „în anii tinereții n-a fost nicăieri la învățătură". Or, o asemenea acuzație nu putea veni decât din partea uneia care stătuse cândva printre cărți.

Obiceiul vremii era ca fiii de boieri să slujească — asemenea pajilor din feudalismul apusean — pe lângă un mare dregător, de la care să deprindă cunoștințe și experiență. Nu este exclus ca această slujbă din tinerețe Isac Balica s-o fi îndeplinit pe lângă Nestor Ureche (tatăl cronicarului), marele vornic al Țării de Jos, cel de-al cărui sfat și sprijin se va bucura și mai târziu, devenindu-i chiar ginere.

Ascensiunea lui Balica în scara dregătoriilor Moldovei a început în vremea lui Constantin Movilă, pentru că, spune domnul, a slujit „mai întâi părintelui domniei mele, răposatului Io Eremia voievod și țării noastre și apoi și

domniei mele, când a mers domnia mea la scaunul domniei mele la Iași din cetatea Hotinului". A fost învestit, de la început, cu o funcție foarte importantă în stat, care necesita deplina credință a dregătorului și totala încredere a domnului: marea vistierie a țării.

Dar, încă înainte de a deveni mare dregător, în vara lui 1607, Isac Balica primise indigenat polon. Diploma îi acorda calitatea de cetățean și nobil polonez, împreună cu toate drepturile care decurgeau din aceasta.

Legătura de sânge cu Movileștii, posibila întâlnire dintre Melentie Balica și Nestor Ureche în Țara Românească ca și probabila slujbă din tinerețe pe lângă marele vornic al Țării de Jos, vor fi favorizat căsătoria lui Isac Balica, în această perioadă, cu Nastasia, fiica lui Ureche și sora cronicarului. Rudenia cu Movileștii și, desigur, această căsătorie îl vor ajuta pe fiul bătrânului hatman Balica să calce pe urmele tatălui și, în anul 1609, să devină el însuși hatman și portar de Suceava. Apoi, cu un socru ca Nestor Ureche nu era foarte greu să ajungi un personaj bogat și influent, mai ales când sprijin și garant erau, în orice moment, verii aflați pe tronul Moldovei. Documentele lasă să se înțeleagă că hatmanul nu i-a fost deloc indiferent lui Nestor vornicul, care l-a ținut aproape, deprinzându-l nu numai cu încâlcitele fire ale politicii, ci și cu meșteșugul de a-și încropi un domeniu întins, uneori mergând până la abuzul de putere.

Situația privilegiată a celor doi — socru și ginere — a stârnit, însă, invidii chiar printre rude. Un exemplu îl constituie acțiunea de la 1611 a lui Vasile Lozonschi care le-a făcut mult sânge rău și le-a pricinuit amărăciune, pentru că jalba și acuzațiile false au ajuns până la regele Poloniei, Sigismund III. Aflând, Nestor Ureche și Isac Balica au trimis o scrisoare craiului, din fericire păstrată până astăzi. „Vasile Lozonschi — scriu ei — fiul pârcălabului Hotinului, fratele măriei sale doamna, mama domnului, stăpânului nostru, Constantin, din anii tinereții sale n-a fost nicăieri la învățătură, ci a stat numai pe lângă părinții săi în alintare, din care pricină n-a avut înaintea ochilor frică de Dumnezeu, nici pe părinții săi nu i-a respectat, și fără a sluji nimănui a trăit după voia sa". Acest personaj, cu o figură atât de tragi-comică neobișnuită în izvoarele noastre, s-a răzvrătit împotriva semenilor, jefuind și prădând, adunând în jurul său ca la 700 de oameni — un soi de briganzi autohtoni — cu care „a năvălit asupra caselor boierești, luând fete, soții străine, smulgând averi". Boierii cei vechi și credincioși casei lui Ieremia Movilă au cerut în sfat pedepsirea lui Lozonschi și a „tâlharilor" lui, numai că fratele doamnei s-a adresat cazacilor zaporojeni, împreună cu care dorea să năvălească asupra țării. Dar scrisoarea trimisă de Lozonschi cazacilor, „iscălită cu mâna sa", a ajuns „cu mare cheltuială" în posesia lui Nestor Ureche. Marele vornic, împreună cu ginerele său, Isac Balica, a trimis-o regelui Poloniei, „pentru o mai mare crezare" și pentru a se dezvinovăți de „falsa acuzare" prin care Lozonschi „a căutat nu numai ca noi să ne pierdem cinstea și bunurile noastre, ci și-a pus în gând să ne lipsească și de viață". Cu tact, conflictul a fost aplanat și Vasile Lozonschi i-a lăsat în pace pe cei doi mari dregători.

În p. 69: *Ieremia Movilă și familia sa (tabloul votiv de la Mănăstirea Sucevița)*

Finalul scrisorii adresate de Isac Balica răzeșilor din Boțești

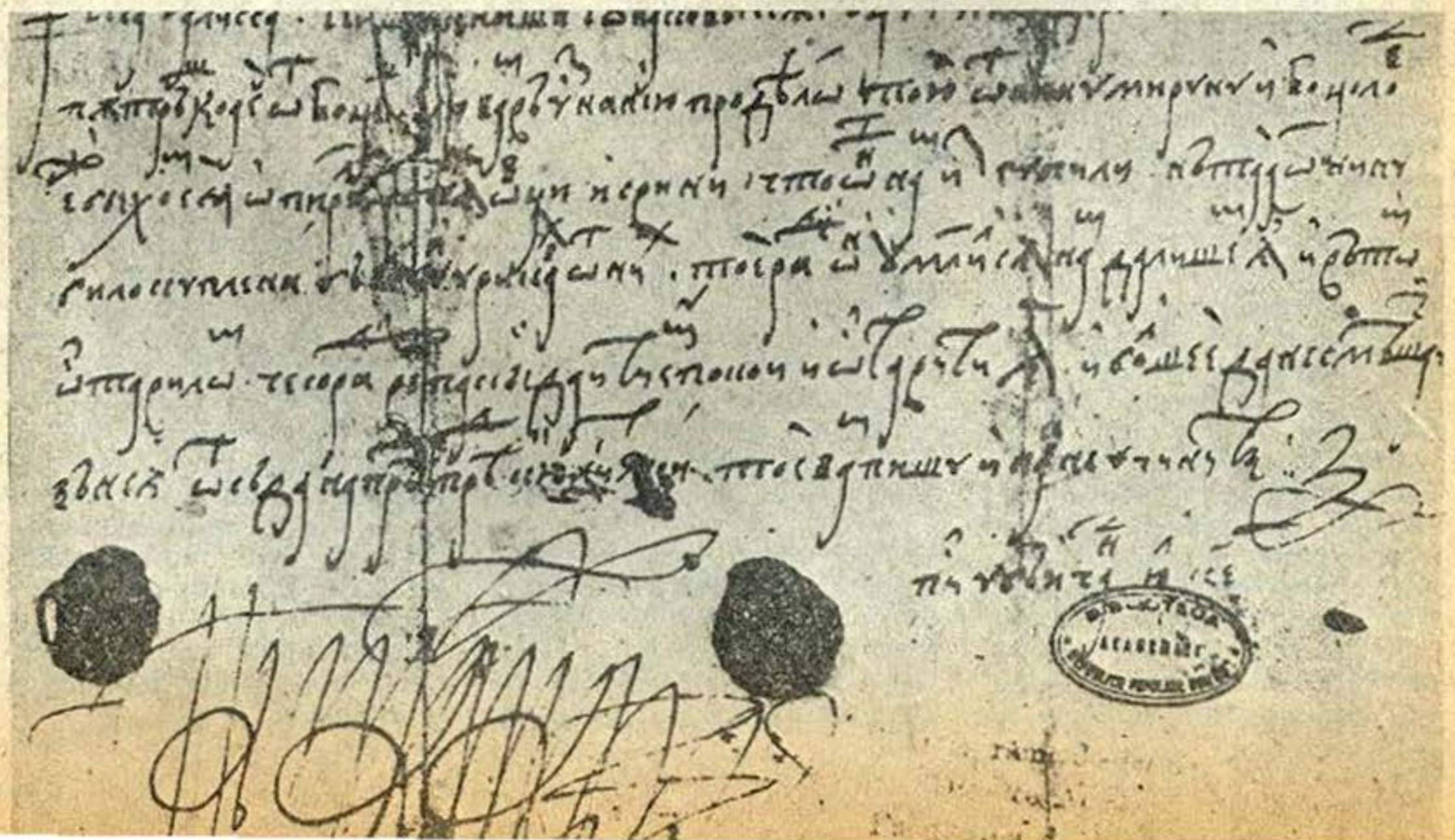

Stigmatul hicleniei

Dacă scrisoarea trimisă lui Sigismund III, amintită mai înainte, a fost redactată, foarte probabil, de Nestor Ureche, ginerele său punându-şi numai semnătura, avem, în schimb, un alt act care consemnează cuvinte ale hatmanului însuşi. Este vorba tot despre o scrisoare, adresată, de astă dată, răzeşilor din satul Boţeşti: „Vă dau de ştire pentru pricina acelei ocini a lui Miron şi a lui Botul, pe care am oprit-o pentru acele oi şi porci, ce ei ni le-au pierdut. Dar acea ocină o cumpărase de la ei Băseanul uricar. Pentru aceea, el ne-a rugat să o lăsăm şi într-acesta am lăsat-o. Pentru aceasta, şi voi, de asemenea, să-i daţi pace şi să o lăsaţi şi mai mult să nu vă amestecaţi în ea, de acum înainte, înaintea acestei cărţi a mele. Aceasta vă scriu, altfel să nu faceţi". Aprig om, peste al cărui cuvânt nu se putea trece!

Dar Isac Balica nu a fost numai un mare dregător, ci şi unul dintre cei mai bogaţi oameni ai vremii sale. Chipul în care Balica cel tânăr şi-a constituit vastul domeniu este copiat, întru totul, după cel al socrului său. Abia după moartea lui, vor ieşi la iveală toate nedreptăţile şi silniciile. „În zilele lui Constantin voievod, spune un document, s-a sculat Balica hatmanul şi i-a luat acea jumătate din satul Paşcani ..., cu sila şi cu mare asuprire şi i-a lepădat 80 de taleri, însă fără voia lui". Asemenea mărturii sunt multe, abuzurile mergând până la scoaterea unui sat de sub stăpânirea domnească. Dar mărirea domeniului s-a făcut şi pe căi drepte, prin cumpărări, schimburi şi danii de la uchiul şi verii săi, domnii Moldovei.

Bogat, puternic şi influent, Isac Balica ar fi avut toate şansele să trăiască nestingherit, până la adânci bătrâneţe, într-o înaltă dregătorie. Dar Istoria a vrut să fie altfel.

În toamna lui 1611, după ce Radu Şerban a fost scos din domnia Ţării Româneşti, sultanul l-a mazilit şi pe Constantin Movilă, înlocuindu-l cu Ştefan Tomşa II. Spune letopiseţul lui Miron Costin: „Nu i-au folosit lui Constantin vodă uricile ce avea de la împărăţie, date tătâne-său de domnie vecinică, lui şi ficiorilor lui şi nepoţilor lui, că turcul cu vreme dă, cu vreme ia, precum este vremea aşa lasă, blându cându iaste vreme de blândeţe, sămeţu şi ager, cându este vremea de sămeţie". Constantin Movilă şi curtea sa (din care făcea parte şi Isac Balica) s-au retras în cetatea Hotinului şi de acolo, în Polonia, continuând să urzească planuri şi să strângă oaste pentru alungarea lui Tomşa. Mai prudent şi înţelept, Nestor Ureche îndemna a se mai lăsa să se „vechiască domniia lui Ştefan vodă, că acmu fiindu domniia noaă, moldovenii sintu den hire pururе la domnia noaă lacomi", dar boierii din casa Movileştilor, nerăbdători să se întoarcă în ţară, s-au alăturat lui Ştefan Potocki, însărcinat cu strângerea armatei, şi au intrat în Moldova. Printre ei, şi Isac Balica, pe care un document contemporan îl considera cel mai important şi cu autoritate dintre cei 32 de boieri care l-au însoţit pe Constantin Movilă („Il principale era Balich, di grande autorità"). A urmat dezastrul de la Cornul lui Sas şi moartea hatmanului. Dispariţia lui, urmată, la doi ani, de a Nastasiei, a declanşat un şir de acţiuni având în centru uriaşul domeniu latifundiar.

Mai întâi, au fost confiscările lui Ştefan Tomşa: „Şi a pierdut Balica acel sat în hiclenie, când a venit cu acei boieri pribegi din Ţara Leşască, cu Constantin voievod, cu multe oşti leşeşti, cu mare răutate asupra Ţării Moldovei", grăiesc documentele. Cele mai multe din aceste sate au fost donate mănăstirii Solca, ctitoria lui Tomşa, sau boierilor lui credincioşi. În vremea lui Miron Barnovschi, domn cu sângele Movileştilor în vine, o parte din satele lui Isac Balica au fost recuperate în virtutea înrudirii (Barnovschi numindu-l pe fostul hatman unchi al său) şi dăruite mănăstirii Balica sau Dragomirnei, ca să-i fie de pomenire lui Isac Balica şi părinţilor săi. Apoi, după tragica moarte a lui Miron Barnovschi, tăiat la Constantinopol, satele stăpânite cândva de hatmanul Moldovei vor fi revendicate de boieri care se declarau „nepoţii Balicăi", datorită înrudirii prin strămoşul lor, Ion Prăjescu, mare vameş la Suceava. Aceştia vor reconstitui, în linii generale, impresionantul domeniu şi îl vor stăpâni până spre sfârşitul domniei lui Vasile Lupu. Atunci, Miron Costin, întors din Polonia, se va căsători cu Ileana, nepoata de fiu a lui Simion Movilă şi va deschide un proces în urma căruia soţia lui va intra în posesia satelor, în calitatea de cea mai apropiată rudă cu hatmanul Balica (nepoată de văr primar).

În acest fel, imaginea lui Melentie şi a lui Isac Balica s-au şters încet-încet din amintirea oamenilor. Urmaşi care să le ducă numele mai departe, n-au avut, ctitoria tatălui s-a ruinat, moşiile adunate cu atâtea stăruinţi de fiu, s-au împrăştiat, iar acţiunile politice şi faptele de arme ale acestuia s-au întors ca un blestem împotriva lui, căci stigmatul pe care îl poartă Isac Balica în istoria noastră este acela de hiclean. Toate lucrurile şi faptele care ar fi putut spune ceva despre cei doi hatmani Balica au dispărut, rând pe rând. Este şi aceasta o dovadă a felului capricios în care acţionează Istoria asupra oamenilor. Trecând, însă, peste toate patimile şi micimile omeneşti care s-ar putea imputa acestor dregători, o restituire se impunea. Fie şi numai pentru faptul că aceste personaje făceau parte din „casa" lui Neagoe Basarab, prin neamul Buzeştilor şi, pe această cale, probabil, din marea dinastie a Ţării Româneşti şi din „casa" Movileştilor şi, pe această filieră, din nou probabil, din familia domnitoare a Moldovei. ■

VITICULTURA ÎN PAGINI DE CARTE VECHE ROMÂNEASCĂ

Dr. ALEXANDRU LIGOR

Despre cultivarea viței de vie s-a scris relativ mult. Au fost publicate lucrări de sinteză, monografii pe zone viticole sau podgorii mari (Odobești, Cotnari, Panciu, Huși, Moldova Veche-Banat), precum și studii mai mici, unele apărute și în paginile revistei Magazin istoric **(nr. 2/1980 și 4/1981). Toate acestea se bizuie precumpănitor pe surse din cele mai diverse — arheologice, izvoare narative (lucrările lui Strabon, Ovidiu ș.a.), hrisoave și zapise sau relatări ale unor călători străini.**

Fără a fi un izvor fundamental (excepție făcând Descrierea Moldovei **a lui Dimitrie Cantemir,** Pravila **lui Vasile Lupu și alte câteva opere mai cunoscute, la care ne vom referi și noi), cartea veche românească — tipărită sau manuscrisă — nu poate fi considerată totuși o sursă minoră în cunoașterea acestei îndeletniciri.**

Obradovici, Molnar sau Șincai?

Facem chiar distincție între cartea manuscrisă și cea tipărită și procedăm așa deoarece unele lucrări elaborate în perioada de până la 1830 (dată convențională stabilită pentru vechea bibliografie românească de către Ioan Bianu și Nerva Hodoș) au rămas multă vreme în manuscris, unele aflându-se și azi în această stare. Printre acestea din urmă se află, de pildă, și cunoscutul *Tetraevanghel* moldovenesc din 1607, atribuit lui Anastasie Crimca, niciodată editat, dar deseori comentat. Câteva scene — redate în miniatură pe pergament în cuprinsul acestui manuscris — ne reținem în mod deosebit atenția. Una dintre ele înfățișează un grup de lucrători la vie, cu unelte specifice acestei îndeletniciri: sapă, hârleț, cuțit. Autorul miniaturii — autohton, fără îndoială — s-a inspirat din realitatea imediată. În ciuda faptului că personajele n-au fost diferențiate în privința chipului și a veșmintelor, acestea sunt surprinse în atitudini din cele mai diverse, ceea ce dă dinamism și viață scenei, miniatura reflectând un crâmpei din activitatea viticultorilor din zona de nord a Țării Moldovei. Ea este cu atât mai valoroasă — și documentar și artistic — cu cât scene de acest fel se întâlnesc foarte rar în iconografia acelei epoci, sărăcia reprezentărilor activității viticole contrastând cu realitatea însăși.

Rămânând în domeniul reprezentărilor artistice ale creșterii viței de vie, menționăm una din cele mai importante creații medievale, de data aceasta din domeniul gravurii de carte românească. Este vorba despre cunoscutul *Octoih* de la Buzău, opera episcopului Mitrofan — cărturar cu mari merite în traducerea și tipărirea atâtor importante lucrări și întemeietor al tipografiei buzoiene. În chenarul foii de titlu a amintitului *Octoih* — una dintre cele mai frumoase din câte se cunosc în istoria vechiului tipar românesc — distingem vrejurile viței de vie, cu rod, prinse de cele două coloane laterale.

Dar cea dintâi carte tipărită în limba română dedicată exclusiv cultivării viței de vie, fabricării vinului, vinarsului și oțetului (nu însă și istoriei acestor îndeletniciri specifice) datează din 1813. Nu intrăm în detalii cu privire la conținutul ei, ci zăbovim o clipă asupra autorului și traducătorului ei și o facem în dorința de a aduce un spor de claritate. Ioan Bianu și Nerva Hodoș, iar după dânșii și alți cercetători, îl consideră ca autor al acestei cărți pe Ludwig Mitterpacher. Dar chiar titlul cărții, așa cum a fost el tipărit în atelierul Universității din Buda, ne îndreptățește o cu totul altă opinie, sau o nuanță, alta decât cea în genere acceptată. Dar iată cum sună titlul: *Învățătură despre agonisirea viței de vie și despre măiestria de a face vin, vinars și oțet. Întocmită de autorii Șantal, Rozier, Parmentier și Dussieux și întru acest chip scurtată de abatul Ludovicu Mitterpaher. Iar acum prefăcută în limba românească.* Așadar, Mitterpacher a preluat, se și spune, *selectiv,* scrierile amintiților autori, prezentându-ne, de fapt, un compendiu și nu o lucrare originală. Este el autor? Da, dar numai în acest sens, de persoană care a selectat și prescurtat materia celor patru autori și a reunit-o într-o singură carte.

Dar cine „a prefăcut-o" în limba românească?

Cartea fiind imprimată în tipografia Universității din Buda, acolo unde și-au imprimat lucrările lor reprezentanții Școlii Ardelene, nu excludem ipoteza ca autorul traducerii să fie un cărturar ardelean. Poate Grigore Obradovici (o altă traducere a sa — de astă dată certă — *Carte... pentru economie...*,

vedea lumina tiparului în anul 1807), poate Ioan Molnar (cunoscut și prin studiile sale în domeniul creșterii albinelor) și de ce nu chiar Gheorghe Șincai (considerat autor al lucrării *Povățuire către economia de câmp,* 1806), toți trei, așadar, preocupați și de problematica vieții economice.

Mult timp (chiar până în plină epocă modernă) operele cronicarilor și cărturarilor noștri din vechime au rămas în manuscris. Atrași cu deosebire de faptele politico-militare petrecute în vremea lor, ei au neglijat — unii, e drept, nu cu totul — aspectele legate de viața economico-socială. Informațiile lor despre viticultură nu sunt prea consistente și cel mai adesea accidentale și disparate. Atâtea câte sunt nu pot fi trecute însă cu vederea. Miron Costin, atât în *Letopiseț,* cât și în *De neamul moldovenilor,* are referiri interesante, dar și o opinie potrivit căreia în Țara de Jos a Moldovei „sașii... împreună cu ungurii ridicaseră viile", părere ce nu poate rezista în totalitate, deoarece alte izvoare amintesc zone întinse ale Moldovei unde aceștia nu locuiau, dar în care se cultiva vița de vie.

Surprinzător în *Letopisețul* lui Grigore Ureche nu găsim nici o știre în privința cultivării viței de vie. Referiri la unele din obligațiile proprietarilor de vii, ca și la dregătorii desemnați cu strângerea dărilor specifice domeniului viticol face însă interpolatorul cronicii lui Ureche, anume Misail Călugărul. În Țara Românească, Radu Popescu vornicul scrie în *Istoriile domnilor Țării Românești:* „Și nu numai la această mânăstire [Văcărești] au arătat Măria Sa [Nicolae Mavrocordat] milă, ci și la alte mânăstiri și biserici, precum au făcut și Mitropoliei, că văzând-o Măria Sa, slabă din venituri și mai vârtos că cele mai multe și mai bune moșii cu venituri au rămas peste Olt, mai ales Oreaviță, de unde avea și *vii bune și avea de lua și vinăriciu*" (subl. ns.). Câteva notații interesante aflăm și în *Letopisețul* lui Ion Neculce. Referindu-se la cea de a doua domnie a lui Constantin Vodă Neculai la anul 1741, Neculce preciza: „adeverit-au că, i-a ași samă bună, să poată rădica poroncile împărătești, a rădica boierilor mazili și mănăstirilor destina și vădrăritul".

„Mai nobil decât toate vinurile din Europa"

Știri mai consistente aflăm însă în scrierile a doi mari cărturari — Johannes Honterus și Dimitrie Cantemir. În lucrarea *Rudimenta cosmographica,* tipărită la Brașov în 1542, umanistul transilvan vorbea despre „vița de vie, încinsă în vreji, ca și vinjul de viță", de „vița cățărătoare", apoi despre podgoreni, uneltele și instalațiile specifice viticulturii, printre care „leasa-mpletită și misticul teasc al lui Bachus", despre vin și oțet: „iar la ospețe plăcute s-amestecă des băutura,/ Miedul și vin îndulcit, ca și berea, nectarul, oțetul,/ Apa cea limpede, zeama de orz ca și sucul măslinei,/ Vinul curat, uneori diluat, tulburelul și mustul" etc.

Mai importante, desigur, sunt informațiile cuprinse în *Descrierea Moldovei* (manuscrisul latin al lucrării datează, se pare, din 1716), editată în limba germană la Frankfurt și Leipzig, în 1771, iar în română, mai târziu, la Neamț, în 1825. În capitolul *Despre ținuturile și târgurile Moldovei,* Cantemir face o descriere succintă a Cotnarilor, notând, între altele: „Cotnarul este un târg renumit înainte de toate prin vii de soi care întrece lesne pe toate celelalte"; apoi, dezvoltând ideea, în capitolul *Despre câmpiile și pădurile Moldovei:* „Dar pe toate celelalte daruri ale pământului le întrec cu mult viile minunate care se întind pe o mare lungime între Cotnar și Dunăre, atât de roditoare încât un singur pogon, care este o suprafață de 24 de orgii, dă cel mai deseori 400 până la 500 măsuri de 40 de livre de vin. Cel mai nobil vin se face la Cotnari... Străinilor le este necunoscut căci, fiind transportat fără grija cuvenită fie pe mare, fie pe uscat, el își pierde puterea, dar eu aș îndrăzni să afirm că este cel mai de soi și mai nobil decât toate vinurile din Europa, socotind printre ele chiar și pe cel de Tökai. Într-adevăr, dacă este păstrat într-un beci adânc de piatră, așa cum se face la noi, în al patrulea an capătă atâta tărie încât ia foc ca rachiul ars. Omul cel mai rezistent la vin de-abia poate duce la trei pahare de vin și se cufundă pe loc într-o beție pe care n-o însoțesc totuși nici un fel de dureri de cap. Vinul are o culoare ciudată, neîntâlnită la alte vinuri, anume verzuie, și cu cât este mai vechi, cu atât este mai verzui". Și mai departe: „De aici încolo spre miază-noapte nu se mai găsesc vii care pot produce un vin nobil. În așa măsură încât chiar în partea de miază-noapte a dealurilor Cotnarilor nicicând vreo viță n-a putut ajunge să se coacă, cu toate că s-au făcut încercări de mai multe ori. Astfel natura, luând celorlalte regiuni învecinate din miază-noapte roada îmbelșugată a vinului, se pare că a vrut să-și arate într-acest singur loc puterile... Al doilea după el [Cotnari] este socotit vinul care se face la Huși, în ținutul Fălciului, al treilea cel de Odobești, în regiunea Putnei pe râul Milcov, al patrulea cel de Nicorești, în regiunea Tecuciului pe Siret, al cincilea la Greci, în ținutul Tutovei pe apa Berheci, al șaselea, în sfârșit, este cel pe care-l produc într-același ținut câmpiile de la Costești, ca să las la o parte nenumărate alte locuri cu vii mai proaste. Aceste vii nu slujesc numai locuitorilor, ci ieftinătatea prețului atrage chiar negustători străini: ruși, poloni, cazaci, transilvăneni, ba și unguri, astfel încât în fiecare an aduc în țara lor o mare cantitate de vin, deși nu din cel mai bun".

În ceea ce privește Basarabia, autorul arăta că, atunci

când „era sub stăpânirea moldovenilor, avea vii destul de bune, dar ele au decăzut, după ce turcii, care nu se ating de vin, au început să stăpânească acea regiune. Cu toate acestea creştinii care locuiesc în ţinutul Chiliei şi al Ismailului păstrează până astăzi câteva vii, dar scot din ele de-abia atât cât să facă trebuinţele lor".

„Să i se taie mânule"

O categorie importantă de izvoare privitoare la viticultură o reprezintă literatura veche juridică. Unul din aceste izvoare extrem de preţioase este *Cartea românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de alte giudeţe* (traducător şi prefaţator Eustratie Logofătul), Iaşi, 1646. Este cea dintâi lucrare de acest gen tipărită în Europa într-o limbă naţională şi una din cele mai de seamă opere juridice. Pravila cuprinde numeroase articole cu referire directă sau tangenţială la creşterea viţei de vie. Nu-i lipsit de interes să recitim conţinutul unora dintre articole: „De să va tocmi vreun lucrător şi de va lua asupra sa să lucredze o vie, şi va lua şi arvonă de la stăpân şi va începe a lucra, şi dup-acea să va căi ce-au făcut şi o va părăsi de-a lucrarea, dăm învăţătură: unul ca acesta să plătească stăpânului cât va fi fost preţul viei şi viia tot să fie a stăpânu-său cumu s-au fost" (I, 12, p. 55) sau: „De va fi luat cineva vreun lucrător vreo vie de la vren om sărac ca să o lucreadze şi să împartă vinul în doaă şi acesta de nu să va nevoi să lucredze toate lucrurile la vremea lor, ce o va numai înghina sau de o va lăsa dezgrădită, acesta să-şi piardă munca şi să nu ia nemică den roada viei" (I, 24, p. 57). În legătură cu unele pagube: „De va sta un pom într-o margine de vie a unui om şi ramurile lui va face umbră altei vii, ce-i lângă a lui, ce să dzice vii vecinu-său: dăm învăţătură, stăpânul cela cu pomul să-şi tae crăngile pomului cealui ce fac sminteală vecinului" (VII, 70, p. 62). „Când va avea neştine pără cu altul pentru niscare tufe de vie sau pentru vreun pom şi cunoscând el cumu-i vine giudeţul, ce să va scula singur de mintea sa, fără puteare de la giudeţ şi va tăia aceale tufe sau alt pom, ce va fi: acestuia, dăm învăţătură, ca să i se taie mânule sau să plătească preţul aceii pagube" (VII, 71, p. 62); „Acela ce va tăia vie roditoare sau şi puişori: acestuia să-i tae mânule şi să plătească şi paguba, ca să dzice preţul cât va face" (VII, 72, p. 62) sau: „Ceia ce vor tăia pomii şi mai vârtos viia: aceştia să se certe ca neşte tălhari" (VII, 72, p. 62). În privinţa unor terenuri pentru care există neînţelegeri: „Când vor avea doi oameni pără pentru vreo vie sau pentru vreun pământ, şi până a se pârî unul dentrânşii va merge de va secera pământul sau va culege viia, fără de voia giudeţului, acesta-ş piiarde tot venitul ce i s-ar cădea pre direptate şi încă să plătească pre cât va fi preţul aceii vii sau acelui pământ" (XV, 195, p. 75).

Este evidentă, aşadar, protecţia deosebită ce se acorda prin lege culturii viţei de vie, ca şi grija pentru reglementarea relaţiilor dintre stăpânii de pământ, de vii şi lucrători. Pedepsele erau foarte aspre, mergându-se până la tăierea mâinilor. Câtă deosebire între măsurile preconizate în vremea lui Deceneu şi cele de la mijlocul veacului XVII!

Cărţile tipărite în primele decenii ale veacului XIX conţin şi ele numeroase referiri la cultivarea viţei de vie, la prelucrarea strugurilor pentru obţinerea vinului, oţetului, ca şi la utilizarea în plan medical a frunzelor de viţă, a rădăcinilor acesteia în combinaţie cu alte plante. Amintim în acest sens doar o singură carte, azi aproape uitată, deşi cuprinsul ei ar trebui privit cu mai multă atenţie. Lucrarea, al cărei loc de tipărire se presupune a fi Bucureştii, a cunoscut în primele decenii ale secolului trecut două ediţii (1806 şi 1826) şi are un titlu foarte lung, ceea ce ne determină să-l indicăm într-o formă prescurtată: *Cărticică care cuprinde multe lucruri spre folosul a toată obştea...* Este o traducere din limba polonă a lui Gavriil Vinetchi. Perioada când a fost tipărită corespunde cu aceea în care au fost elaborate şi editate numeroase alte lucrări având tematică economică (lucrul câmpului, apicultura, meşteşugurile etc.) sau medicală.

Deşi nu ne-am oprit decât asupra câtorva titluri de cărţi româneşti, tipărite sau în manuscris, referirile cuprinse în acestea cu privire la cultivarea viţei de vie permit specialiştilor o întregire a imaginii despre această străveche îndeletnicire a românilor. ■

FILOSOFICĂ

(Monoverb reflexiv: 6-10)

A C Di

Radu STOIANOV

ISTORIE LA OCNELE MARI

A fi la ocnă, a fi ocnaș era, multă vreme, sinonim cu a fi condamnat la o grea detenție, de obicei pe viață. De ce aceasta?

În trecutul țărilor române, sarea a reprezentat una dintre principalele bogății naturale, fiind cunoscută și valorificată din cele mai vechi timpuri.

Exploatarea ei se făcea în condiții deosebit de grele, necesitând un efort uriaș de muncă. Comerțul cu sare reprezenta însă o importantă sumă de venituri a țărilor române, ocnele fiind proprietăți domnești.

Astfel, între multe mărturii din vechime privind scoaterea și valorificarea sării, consemnăm pe cea a cavalerului burgund Wallerand de Wawrin (participant la bătălia de la Varna din 1444) și care ne-a lăsat informația că fiecare piatră din cetatea construită de Mircea cel Bătrân la Giurgiu îl costase pe voievodul român un bolovan de sare (*Magazin istoric*, nr. 1/1972, 2/1986).

Printre cele mai vechi exploatări de sare din Țara Românească se află și cele de la Ocnele Mări, jud. Vâlcea, și care au fost folosite, multe secole, și ca loc de pedeapsă și detenție pentru cei cu grele condamnări.

Exploatările de sare de aici datează încă din vremea dacilor, în apropierea localității, pe dealul Cosota, fiind descoperite ruinele Buridavei (*Magazin istoric*, nr. 5,9/1967, 2/1974).

O primă mențiune documentară a minelor de sare de aici este din 13 martie 1373, când comitele de Timișoara primea poruncă să oprească la Orșova importul sării din Muntenia scoasă de la Ocnele Mari.

Alte documente din vremea lui Mircea cel Bătrân atestă faptul că în acei ani lucrătorii în ocnă erau țigani robi ai mănăstirii Cozia, plătiți de către vistieria domnească, aceștia fiind... primii salariați cunoscuți din Țara Românească. Urmașii domnului au stăpânit și ei mina de sare de la Ocnele Mari, mănăstirea Cozia primind o dajdie de pe urma veniturilor realizate. Pe lângă cei care tăiau sarea în adâncul pământului, mai lucrau măglașii, care scoteau bolovanii afară, și ciocănașii, care-i stivuiau.

Secretarul lui Petru Cercel, Francesco Sivori, arăta că în sec. XVI deja majoritatea celor care lucrau în fundul ocnelor de sare o constituiau condamnații. Paul de Alep, la rândul său, nota la mijlocul veacului XVII că „în Țara Românească și în Moldova sunt ocne în munți și mine sub pământ, de unde se taie sarea în bolovani mari. Sarea este ca piatra neagră de Alep, dar zdrobită se face ca zăpada". Vizitând Ocnele Mari, călătorul sirian nota: „Aici am văzut o priveliște care îți rupe inima, căci atunci când acești nenorociți au ieșit din ocnă nu-i puteam privi în această lumină, decât ca niște strigoi, care se sculau din morți. Dumnezeu să-i ajute în nenorocirea lor".

Primele informații cunoscute despre deținuții de la Ocnele Mari sunt din martie 1669. Antonie vodă din Popești (1669-1672), venit pe tronul țării în urma mazilirii lui Radu Leon, „au prins pe doi boieri greci — notează cronica — pe Sofialul și pe Balasche. Și pă Sofialul l-au spânzurat la Ocnă". Trei ani mai târziu, în 1672, Grigore Ghica (1672-1673), venit la domnie, a închis și el mai mulți boieri, „iar pe Gheorghe vornicul l-a trimis la Ocnă și Ghețea clucerul și mai era și Stoica logofăt Lucescu".

Alte informații privind deținuții de la Ocnele Mari sunt din vremea lui Șerban Cantacuzino (1678-1688) care, consemnează cronicarul, „în al doilea an [de domnie] a trimis și pe Radul vistierul Ocnariul de l-au spânzurat în târgul Ocnii, în poarta casei lui și au trimis pă feciorul Drosului sărdarul, tânăr săracul, la Ocnă și legat l-au slobozit într-o casă pustie".

Tot la Ocnele Mari erau trimiși să-și ispășească pedepsele haiducii din sec. XVII-XIX.

Din istoria — mai puțin cunoscută marelui public — a unei astfel de tem-

niţe, cum a fost cea de la Ocnele Mari, mai consemnăm faptul că, în 1853, s-a construit o cazarmă pentru detaşamentul de pază, pe o coastă de deal din apropierea Ocnei. Aici a fost detaşat „un batalion de infanterie, cu patru corpuri şi ofiţerii trebuincioşi", consemnează un document de epocă. La 22 iunie 1859, când Alexandru Ioan Cuza — recent ales pe tronurile unite ale celor două ţări române — a vizitat, în cadrul călătoriei sale prin Muntenia, şi Ocnele Mari, aici se aflau 123 de ocnaşi.

Amenajări succesive din 1868 şi 1874 au avut menirea de a mai îmbunătăţi condiţiile de detenţie ale ocnaşilor. Un fapt semnificativ este înregistrat în 1877 când, la chemarea ţării (*Magazin istoric*, nr. 5/1977) şi cei 125 deţinuţi de la Ocnele Mari contribuie cu bani pentru ajutorarea ostaşilor români care luptau pe fronturile independenţei. Obolul lor, 90 lei aur (sumă importantă, având în vedere că contribuţia locuitorilor comunei Ocnele Mari a fost de 23 lei) era motivat astfel: „Suntem respinşi din sânul societăţii pentru faptele noastre, ne ispăşim greşelile noastre în greaua mină a salinelor, dar cu toate acestea n-am uitat că suntem români".

În anii 1889-1891 s-a construit o clădire modernă pentru închisoare, care a fost folosită (cu îmbunătăţirile aduse ulterior) până în 1964, când penitenciarul a fost desfiinţat.

Condiţiile de detenţie erau deosebit de grele. Noaptea, deţinuţii, de exemplu, erau vârâţi „în gros": un butuc de stejar, fixat la marginea patului, cu o scobitură în care le era prins câte un picior şi apoi închis cu un lacăt. După ce a fost desfiinţat „grosul" li s-au aplicat lanţuri la picioare.

Condamnaţii de drept comun lucrau, alternativ, o lună în saline şi alta afară. Programul începea la 7 dimineaţa, când se coborau în salină, la 120 m, unde erau ţinuţi până la cinci d.m. Norma era de 400 kg de sare pe zi, iar cel care depăşea această cantitate primea o sumă de bani la eliberare sau aceşti bani erau trimişi familiei.

Când nu lucrau în mină, deţinuţii executau diferite obiecte de uz casnic sau de artă, comercializate în bazarul ocnei, vizitat îndeosebi de cei aflaţi în vilegiatură la băile din localitate sau de la Jiblea, Ocniţa, Govora, Călimăneşti, Olăneşti etc. Deţinuţii îşi alegeau din rândurile lor un vătaf, care îi ducea la muncă, supraveghea ordinea şi ţinea legătura cu directorul temniţei. În 1882 au fost introduse posturile de gardieni, în raport cu numărul deţinuţilor.

De-a lungul timpului, prin temniţa de la Ocnele Mari s-au perindat deţinuţi de toate categoriile: condamnaţi de drept comun, politici, dezertori etc. În 1920, în penitenciar erau 366 deţinuţi, cu pedepse între cinci ani şi muncă silnică pe viaţă. Printre ei, şi conducătorii grevei generale din 1920, între care Mihail Gheorghiu Bujor, cu 20 de ani de muncă silnică.

Evadările aveau loc destul de des, unele spectaculoase, cum a fost cea din vara anului 1928, pusă la cale de un bandit, Bălan, împreună cu alţi 7-8 deţinuţi.

În timpul celui de-al doilea război mondial, la Ocnele Mari au fost închişi cei cu diferite delicte politice, unii legionari, dezertori. O dată cu instaurarea regimului de dictatură comunistă, temniţele au început să primească un număr tot mai mare de deţinuţi condamnaţi pentru atitudinea lor împotriva dictaturii, a trupelor sovietice de ocupaţie, pentru activitatea din anii interbelici, pentru diverse alte motive, vizând eliminarea din viaţa social-politică a tuturor celor care reprezentau virtuali oponenţi ai comunismului.

Printre cei închişi la Ocnele Mari, atunci, s-a aflat şi fostul ministru de externe român Mihail Manoilescu, cel care semnase dictatul de la Viena, adus în temniţă la 19 decembrie 1948. După doi ani, a fost mutat în închisoarea de la Sighet, unde se aflau închişi majoritatea politicienilor din anii interbelici. Tot la Ocnele Mari a fost închis şi Petre Pandrea, eseist şi publicist, cumnatul lui Lucreţiu Pătrăşcanu (el însuşi arestat, victimă a unei odioase înscenări judiciare; *Magazin istoric*, nr. 7-12/1991, 1-3/1992).

Penitenciarul de la Ocnele Mari a funcţionat până în 1964, când a fost dezafectat, în urma alunecărilor de teren tot mai dese şi mai periculoase. Clădirile au fost demolate, rămânând în urma lor doar amintirea suferinţelor îndurate de cei care, de-a lungul veacurilor, şi-au ispăşit pedepsele aici. ■

Corneliu TAMAŞ

Ocnele Mari în ilustrate de la începutul secolului nostru: vedere generală (în p. 76) *şi salina*

ICOANE DE LUMINĂ

N. PETRAŞCU

„Faptele vieţii mele sunt simple.

M-am născut în oraşul Tecuci, în noaptea de 5 spre 6 decembrie 1859, pe o vreme de viscol cumplit... Părinţii mei erau oameni fără vreo învăţătură, neştiind să vorbească decât româneşte; dar, în mijlocul lor, oameni de seamă, recunoscuţi printr-o moralitate exemplară, cu credinţă în Dumnezeu şi în biserica lui, la care se duceau cu sfinţenie în fiecare duminică.

Pe lângă mine, care am fost întâiul născut, ei au avut şi alţi copii, din care nu le-au rămas decât încă doi băieţi: Vasile, doctor în medicină, şi Gheorghe, pictorul".

Astfel îşi începe un text memorialistic, Biografia mea, datat 5 decembrie 1937, unul dintre scriitorii şi istoricii literari de marcă de la sfârşitul veacului trecut şi din prima jumătate a secolului nostru: Nicolae Petraşcu (1859-1944), fratele cunoscutului pictor Gheorghe Petraşcu (1872-1949).

Într-o îndelungată activitate literară şi publicistică, N. Petraşcu a avut prilejul să cunoască, să colaboreze şi chiar să fie prieten cu mari personalităţi ale vieţii culturale, politice, artistice din peste jumătate de veac de istorie românească, a căror numai simplă înşiruire aici ar însemna, de fapt, evocarea unei întregi secţiuni de enciclopedie românească.

În 1880 a venit în Bucureşti spre a urma cursurile Facultăţii de drept şi, în paralel, ca auditor, pe cele de la litere. Este anul în care îl întâlneşte pe Eminescu şi, prin Vlahuţă (cu care fusese coleg de liceu), pătrunde în lumea „Junimii" maioresciene şi în cercurile literar-artistice. Iată cum consemnează memorialistul întâlnirea sa cu marele poet, stins din viaţă în urmă cu 105 ani. „Era într-un restaurant din strada Câmpineanu, singur la o masă; părea absent, se gândea aiurea. Din când în când, aprindea o ţigară, aruncând privirea la stânga lui, unde erau doi inşi care discutau foarte aprins. Întorcea ochii spre lăutari şi intra în el însuşi... De statură deasupra mijlocie, cu trupul proporţionat şi bine legat, cu trăsăturile feţei regulate şi distinse, părul negru, lucios şi cam lung, fruntea înaltă şi senină, de parcă se cobora din lumea unui vis, susţinută de arcurile regulate a două sprâncene negre; ochii negri, umbriţi şi adânci, pe care arareori ţi-i dădea să-i priveşti, căci vorbea cu ei mai mult plecaţi în jos; în clipa însă în care ţi-i trecea pe dinainte, surprindeai în ei pâlpâitul unei lumini incandescente, ca un scăpărat al focului tainic ce-i ardea sufletul; zâmbetul, mobil, diversificându-se în orice moment; aerul feţei pătruns de inspiraţie". În 1885, prin concurs, a obţinut postul de ataşat de legaţie, un an mai târziu fiind numit la Constantinopol. Din această perioadă datează şi legăturile sale mai apropiate cu Duiliu Zamfirescu, pe care îl va evoca într-un volum tipărit în 1929.

A mai fost secretar de legaţie la Belgrad şi membru în comitetul teatrelor (1888) şi, apoi, secretar de legaţie la Paris (1889), în timpul când şeful misiunii era V. Alecsandri, iar consilier George Bengescu (Măgazin istoric, nr. 4,5/1989). Are prilejul să asiste la întâlnirile dintre cei doi mari prieteni, Ion Ghica (ministrul României la Londra) şi V. Alecsandri. „Când priveai pe aceşti doi bătrâni stând alături — Ghica gârbovit de vârstă, Alecsandri încă drept — aveai impresia că vezi două coloane ale ţării. «Pe moş Ghica îl poţi asemui mai degrabă cu o cariatidă», zicea Alecsandri, râzînd şi devenind, după un moment, serios, simţind parcă în comparaţia sa un adevăr istoric".

A mai fost din nou secretar de legaţie la Constantinopol, şef de cabinet al lui P.P. Carp, consilier de presă al pavilionului românesc la Expoziţia din Paris (1900) etc. În anii premergători împlinirii Marii Uniri din 1918, a activat şi el pentru această izbândă. „Cu mirajul unei Dacii româneşti, rotundă şi frumoasă, pe care o aveam în minte încă din cei dintâi ani de şcoală şi cu dorul meu, mai curând un fel de pasiune, ca şi dragostea de femeie, de a o vedea aievea, îşi poate cineva închipui ce fu pentru mine realizarea unirii celei mai mari a românilor".

Referindu-se la permanenţele idealului naţional, N. Petraşcu scria cu două decenii înainte de actul istoric de la 1 Decembrie 1918: „Conştiinţa naţională trebuie să ne facă să pricepem că idealul naţional al unui popor e singura substanţă vie care circulă

de la om la om, legându-i unul de altul și strângând într-un singur mănunchi întreg poporul".

Între 1933 și 1937 a ținut la Universitatea Radio un ciclu de conferințe, tipărite apoi în culegerea Icoane de lumină (4 volume, 1935-1941). A mai publicat, între altele, volumele: Mihai Eminescu (1892), Figuri literare contimporane (1893), Vasile Alecsandri (1894), Scriitori români contimporani (1898) ș.a., iar sub genericul Generația artistă a închinat un șir de volume „talentelor care m-au onorat cu prietenia lor": N. Grigorescu, I. Mincu, I. Georgescu, D.C. Olănescu, Duiliu Zamfirescu, Anghel Demetriescu. A fondat (25 noiembrie 1896) revista Literatură și artă română (a apărut lunar până în decembrie 1910), una dintre cele mai importante publicații culturale românești de la hotarul dintre veacurile XIX și XX.

La împlinirea a cinci decenii de la stingerea din viață a acestui memorialist, am selectat câteva fragmente din Icoane de lumină, vol. III și IV (neincluse într-o antologie din scrierile sale apărută în 1972 la Editura Minerva, sub îngrijirea lui Dumitru Petrescu), continuând — și prin aceasta — să aducem în atenția cititorilor noștri scrieri și autori uitați, care își așteaptă încă firească lor integrare în circuitul de valori culturale.

Ca și în alte cazuri, selecția operată este marcată prin trei puncte. Am păstrat particularitățile stilistice ale autorului, adoptând însă normele ortografice actuale: intervențiile explicative din paranteze drepte ne aparțin.

Un loc, adică un așezământ, în care puteai observa măsura unei părți alese din fiii țării, era Camera Deputaților din Dealul Mitropoliei, așa zisă țară a legilor. În ea se vedeau atunci reprezentanții iluștri a trei generații dintre anii 1840 și 1880. Pe banca ministerială era Ion C. Brătianu, omul care ducea pe umerii lui un trecut atât de glorios și care conducea un partid atât de mare și de compact, de zecimi de ani. Capul lui impregnat de finețe, un cap într-adevăr inteligent și frumos, cu fruntea lată și adâncă, fața plină de energie, ca a unui sfinx, purtând pe dânsa ștampila caracterului său; ochiul viu și sclipitor, o energie constantă și latentă.

Când lua cuvântul Brătianu, deputații îl ascultau ca pe un oracol. Această simpatie ce o răspândea el se datora considerației sale, activității sale, vieții sale exemplare, simple și oneste, trecutului său imens, deputatului Divanurilor Ad-hoc, animatorului de la 48, parlamentarului de sub Cuza care lua de 5-6 ori pe zi cuvântul, făuritorului în parte al Constituției de la 66, al războiului independenței de la 77, figura istorică cea mai semnificativă a timpului, cu cel mai cald patriotism, patriotism care fusese înăbușit cele două veacuri și izbucnise, începând cu Tudor Vladimirescu, devenind o religie a generației lui Brătianu.

Acum el lua cuvântul mai rar, vorbea cu glasul cam stins, așa că toată Camera venea din bănci în fața băncii ministeriale ca să-l asculte cu un respect ce părea o evlavie.

În capul celei dintâi bănci a deputaților din dreapta, era Mihail Kogălniceanu, care ca și Brătianu ducea pe umerii lui un trecut

Pe Calea Victoriei la finele veacului trecut; în p. 78: *autorul Icoanelor de lumină*

ilustru enorm. Ca om politic el înfățișa momentele cele mai măreț din istoria parlamentarismului nostru. Prin covârșitoarea lui inteligență, prin exuberanța temperamentului său, prin puterea sa de muncă, prin vioiciunea impresiilor sale, el alcătuia un tip aparte, putându-se asemăna cu o plantă rară în mijlocul florei din epoca și țara sa. Dânsul fusese sufletul mișcării de la 48 din Moldova, sufletul Unirii celor două Principate, iubitorul și colecționarul de artă clasică, unicul poate până astăzi în gradul lui, omul care a împroprietărit pe țărani, omul lui 2 mai [*Magazin istoric*, nr. 1,2/1990]. El a publicat pentru întâia oară Letopisețele Moldovei și a fundat și scris interesanta și valoroasa gazetă *Steaua Dunării*.

Cu figura plină, impetrioasă, cu fața și capul radiind scântei, cu atitudinea dreaptă și bărbătească, cu elocvența lui extraordinară, el avea o acțiune magică.

Discursurile lui în Divanul Ad-hoc, celebrul lui discurs la alegerea lui Cuza, acea capodoperă de elocvență și de cugetare, discursul lui funebru de la înmormântarea lui Cuza în fața Elenei Doamna și a miilor de țărani îngenunchiați, sunt bucăți oratorice vrednice de a figura în antologiile universale [*Magazin istoric*, nr. 5/1993]...

O altă figură a acelei generații era președintele Camerei, bătrânul C.A. Rosetti, fondatorul gazetei *Românul* în '57, luptătorul neobosit pentru întregirea patriei, apostolul propovăduitor al egalității și înfrățirii, nestrămutatul apărător a tot ce era bun, drept și priincios mersului nostru înainte, patriotul democrat care luase parte și el alături de Brătianu la mișcarea de la 1848 ca și la actul Unirii Principatelor, admiratorul frumosului, care inaugură critica dramatică.

Dispozițiile lui testamentare se terminau cu fraza: „Am luptat cu putere pentru naționalitate și libertate, dar fără nici un pic de ură pentru oricine. Rog pe cei pe cari i-am combătut, să mă ierte că nu ura ci iubirea m-a făcut să-i combat". El recomandă după aceea fiilor săi: „de a iubi poporul și pe țărani și de a lucra pentru fericirea tuturora"...

Mai toți acești fruntași ai politicii românești aveau riposta promptă și spirituală, când erau întrerupți fără rost în cuvântările lor. Kogălniceanu întrerupt odată de cineva din majoritate, care-i strigă:

— Ai făcut pe 2 mai.

— Ba bine că era să-l faci d-ta, rispostă el, și întorcându-se către banca ministerială:

— Văd că dacă în partidul d-voastră boii n-au limbă, viteii fac destul zgomot.

Carp întrerupt de Triandafil, care îi zise:

— Când vei deveni conservator sincer, îmi voi pleca capul.

— N-am ce face cu capul d-tale, răspunse Carp.

Delavrancea, întrerupt de Beizadea Grigore, care observa că e prea lung discursul lui, să vie la concluzii:

— Mă supui dinaintea perilor albi ai d-lui Sturza, ripostă el, în râsul Camerei, fiindcă Beizadea Grigore avea părul oxigenat.

Și așa și alții.

Iată falanga oamenilor ale căror talente și caractere ar fi putut ilustra paginile istoriei oricărei țări apusene.

Personalitățile celor mai mulți dintre ei, Brătienii, Kogălniceanu, Rosetti, Lahovary, Take Ionescu, au revenit după moarte în mijlocul nostru în statui de bronz nepieritor, iar ecoul numelui fiecăruia va răsuna în decursul vremii, ca o legendă frumoasă a trecutului.

La colțul Căii Victoriei cu strada Regală, sub Hotel Broft, postau Lionii Bucureștilor, tineri Don Juani, care, cu mâna la mustăți, sorbeau cu ochii frumusețile trecătoare.

Tot pe Calea Victoriei, spre ora amurgului, în zilele de lucru, vedeai din distanță în distanță, trăsuri cu deputații ce se întorceau din Dealul Mitropoliei, uneori câte doi, trei: Eugen Stănescu, singur, învelit în tartan vară și iarnă, Nicu Filipescu, vorbind agitat tovarășului din trăsură, Dincă Schileru, în costum național, Carp, în fundul trăsurii, cu coșul ridicat, căruia nu-i vedeai decât dunga de la pălăria înaltă și monoclul. Brătianu însă nu. El venea pe jos prin piața Bibescu și pe la Sf. Gheorghe, însoțit totdeauna de Pană Buescu în redingotă și cravată albă; până acasă, modesta lui casă, simplu parter cu vreo patru ferestre la drum, din strada Colții, în fața cazărmii jandarmilor, prin curtea căreia trecea să se ducă la Ministerul de interne, mai ales când voia să se ferească de cei ce-l importunau cerându-i slujbe. În privința asta, râzând odată, el spunea pe culoarul Camerei cum cineva din stradă l-a urmărit și în curtea jandarmilor:

— Ce vrei d-ta, domnule, îl întrebă Brătianu.

— Vreau o slujbă cât de mică, domnule ministru.

— Ei, ce poți d-ta să ocupi, ce știi, ce poți face?

— Aș putea, domnule prim ministru, să mă țin și eu după o muzică, c-un bețișor în mână, ca cel de la Ateneu!...

De la Ministerul de finanțe înainte, Calea Victoriei lua aspectul unei străzi aristocratice, unde apăreau la distanțe locuințele somptuoase ale celor mai însemnate personalități: Casa Monteoru, refăcută de arhitectul Mincu, cu decorații de pictorul Mirea, Casa Cesianu, cu o grădină imensă, unde astăzi e Academia Română, Casa Aristid Pascal, dispărută, iar cu grădină mare, Casa Vernescu, astăzi Ministerul de industrie și comerț, locuința fostului prim ministru Gh. Vernescu, restaurată de Micu, cu plafonuri de Mirea, ceva mai departe, pe dreapta, Casa generał Manu, fost prim ministru, înconjurată de grădini, Casa Cantacuzino, făcută de arhitectul Berindei, cu plafonuri de Mirea, locuită de fostul prim ministru și șef al conservatorilor, acum sediul

(Continuare în p. 83)

LA CAIRO, ÎN MUZEUL EGIPTEAN

Cairo, Gizeh, Assuan, Kom Ombo, Edfu, Esna, Karnak, Luxor, Valea Regilor...

În iunie 1967 citeam în *Magazin istoric* un reportaj despre Valea Regilor. Aveam 19 ani, şovăiam pe o potecă de viaţă şi printre multele fascinaţii ale vârstei mele de atunci erau şi cele ale Egiptului faraonic. Nu-mi imaginam, însă că voi ajunge cândva să lucrez în redacţia *Magazin istoric* şi, cu atât mai mult, că voi păşi vreodată prin Valea Regilor.

Şi totuşi... Această pâlpâire a flăcării noastre pe care o numim Destin a făcut să fie şi astfel: iată-mă, deci, în miezul unei nopţi dintr-un început de noiembrie al anului trecut, ieşind din aeroportul din Cairo şi îndreptându-mă spre autobuzul *Rainbow Tours* care avea să mă poarte, timp de o săptămână, prin ţinuturile faraonilor. Eram în Egipt, corespondent al revistei *Magazin istoric*, în a cărei redacţie lucram, de peste două decenii...

La capătul acestei călătorii documentare - în programul căreia au fost vizitate Piramidele şi Sfinxul de la Gizeh, Assuanul cu vestigiile din Insula Elefantina, Templul din Kom Ombo al zeului Crocodil (Sobek), Templul zeului Horus de la Edfu (cel mai bine conservat templu din întregul Egipt), Templul de la Esna al zeului Hnum, berbecul dătător de viaţă, ansamblu de temple de la Karnak (gigantică împreunare a Pietrei cu Omul şi cu Veşnicia), Luxorul cu Templul „stăpânului zeilor", Amon (dar şi cu Winter Palace, hotelul din filmul *Moarte pe Nil*), Valea Regilor, cu peisajul ei selenar (nu plouă niciodată aici!) - iată-mă în Muzeul egiptean din Cairo, trecând din sală în sală, copleşit de emoţie, dar şi de un adânc sentiment pe care nu-l pot numi altfel decât al *reîntâlnirii*. Am permanent senzaţia că revăd vechi cunoştinţe, prieteni de demult, că negurile viselor de odinioară se întrupează acum, precum, în poveştile din *1001 de nopţi*, duhurile căpătau materialitate la simpla rostire a unor cuvinte.

Mă reîntâlnesc, deci, cu Scribul din Sakkara, cu statueta lui Sesostris I, cu prinţul Rahotep şi soţia sa Nofet, cu „Şeicul el Beled", cu statuile lui Ramses II, Senusret I, Senusret III (şi cu bărcile ce au fost folosite la funeraliile acestuia), cu statuia de diorit a lui Kefren (în a cărui piramidă am intrat, coborând şi urcând pe brânci tunelul spre camera sa mortuară), cu mumia lui Ramses II sau cea a unui câine, cu melancolicele chipuri din Fayum sau cu vestite papirusuri sau cu...

Trec printre sute şi sute, mii şi mii de exponate reunite în sălile şi sub vitrinele acestui Muzeu (clădire construită în 1900), cu senzaţia că mă aflu într-un fascinant bazar - al Istoriei.

În această aglomerare de relicve - de la imense statui faraonice până la neînsemnate accesorii vestimentare sau (chiar!) „tronuri" de toaletă - timpul parcă se dilată, făcând trecutul să ne vină aproape, iar prezentul nostru să se piardă în trecut pe o zare de Orizont himeric: *Ei* încă sunt, iar *Noi* parcă am fost cândva.

Am avut acest sentiment al comuniunii în şi peste timp intrând în sala (modestă încăpere prăfuită, cu miros de motorină, cum ar fi sala de aşteptare a unei autogări dintr-un târg de câmpie) unde se află cele două sicrie şi masca mortuară ale lui Tutankamon.

I-a fost dat acestui, în fond, neînsemnat faraon, mort după nici nouă ani de domnie şi când nu împlinise încă 20 de ani, să aducă până la noi de peste timp cea mai completă imagine a ceea ce însemna un mormânt faraonic. Descoperit în 1922 de către Howard Carter (1873-1939), mormântul lui Tutankamon s-a dovedit a fi singurul care scăpase nejefuit dintre cele câteva zeci de lăcaşuri de veci din Valea Regilor. Comorile sale sunt astăzi admirate în Muzeul din Cairo. Catalogul-ghid al acestui muzeu înregistrează 1 703 exponate provenite din mormântul micului faraon, de la cel de-al treilea sicriu al său (cel în care se afla corpul mumificat) de peste 110 kg aur masiv, tronul său, diferite statuete, obiecte de cult ş.a. până la seminţe de felurite plante.

...În încăperea cu masca funerară şi cele două sicrie antropoide ale lui Tutankamon, ferestrele erau deschise. Zumzetul vizitatorilor se amesteca cu forfota oraşului, cu claxoanele maşinilor gonind pe podul de peste Nil aflat în apropiere, cu strigătele vânzătorilor de pe ulicioarele din preajmă, cu foşnetul palmierilor. În tot acest susur de viaţă, micul faraon, aşa cum îl închisese meşterul din urmă cu peste 3 000 de ani în reprezentarea din sicriul aurit, cu braţele încrucişate pe piept şi în mâini cu semnele regalităţii, zâmbea senin, cu ochii larg deschişi, cu privirea dusă într-o depărtare fără sfârşit.

Am stat şi l-am privit îndelung, am ieşit şi-am revenit de câteva ori în acea sală, vroiam să plec şi mă întorceam, fascinat şi nedumerit, intrigat, dar şi copleşit de linişte.

Micul faraon, cu zâmbetul şi privirea lui pierdute dincolo de Timp, veghea parcă dunga acelui Orizont în care trecutul şi prezentul se contopesc în cursul fără de început şi sfârşit al Istoriei.

Privindu-l, mi se părea că încep să înţeleg cât de depărtat este Osiris şi cât de greu este să rosteşti, la judecata lui, aşa cum cere *Cartea morţilor*: „Sunt pur, sunt pur, sunt pur, sunt pur!" ■

Ioan LĂCUSTĂ

A fost Mata Hari spioană?

ISTORIE ŞI MISTIFICARE

La 16 aprilie 1917, generalul Georges Robert Nivelle, comandant-suprem al armatei franceze, a declanşat ofensiva de la Chemin des Dames — la 100 km de Paris —, în ciuda opoziţiei celei mai mari părţi a ofiţerilor şi, în particular, a generalului Philippe Pétain. Prost pregătită, operaţia a eşuat: s-a soldat cu enorme pierderi umane şi a descurajat moralul trupelor. Destituit la 15 mai, Nivelle a fost înlocuit prin Pétain, care a ştiut să restabilească ordinea şi încrederea în rândurile soldaţilor.

Pentru majoritatea francezilor, catastrofa cu care s-a încheiat ofensiva de primăvară a anului 1917 împotriva germanilor a rămas o enigmă totală. Deturnând atenţia de la erorile comise de militari, presa naţională a propagat o adevărată isterie a spionajului. „Masacrul lui Nivelle" nu şi-a găsit decât o singură explicaţie: trădarea.

Într-adevăr, generalul german Erich von Ludendorff fusese foarte bine informat despre intenţiile lui Nivelle. Dar sursa informaţiilor sale nu fuseseră spionii, ci... Nivelle în persoană, care transmisese toate detaliile operaţiei aflate în pregătire — de fapt, secret de stat —, până la cea mai mică unitate. De pildă, cu puţin timp înainte de ofensivă, germanii au găsit documente importante în buzunarul unui ofiţer ucis, iar chiar în ajunul operaţiei, alte acte — asupra cadavrului unui plutonier-major. De altfel, cam de prin februarie 1917, în toate cafenelele Parisului se vorbea despre o ofensivă iminentă.

Una dintre cele mai cunoscute victime ale spionomaniei a fost dansatoarea olandeză Mata Hari, celebra curtezană a veacului nostru *(Magazin istoric*, nr. 9/1967, 8/1983). Din punctul de vedere al jurisprudenţei contemporane, procesul, judecarea, sentinţa şi execuţia ei, la 15 octombrie 1917, pentru spionaj, reprezintă un asasinat juridic, se afirmă recent în publicaţia *Die Zeit*, ce apare la Hamburg.

Ura nutrită faţă de persoana ei era atât de puternică, încât, după execuţie, superbul ei corp, atât de admirat de mii de oameni, a fost ciopârţit pe o masă de disecţie din Sorbona. Mata Hari a devenit un ţap ispăşitor, un obiect de manevre politice, iar procesul — un fel de „vânătoare de vrăjitoare". Imensa ostilitate abătută asupra ei avea, de fapt, o explicaţie: înainte de război se crease artificial o atmosferă de respingere a străinilor, care condusese automat în Franţa spre excese naţionaliste.

În timpul procesului nu s-a găsit măcar o persoană care să vină în sprijinul acuzatei. Toţi acei bărbaţi care înainte se împăunau a-i fi cunoştinţe apropiate, nici nu au mai vrut să audă de ea, când a fost învinuită de spionaj. Colecţia sa de cărţi de vizită, cu nume de militari, diplomaţi, oameni de afaceri, negustori de arme, miniştri, membri ai caselor regale, s-a transformat într-un adevărat exploziv politic. În acele vremuri grele, în care nu lipsea atmosfera de isterie, nimeni nu s-a gândit să-i condamne, alături de spioană, şi pe posibilii ei informatori, voluntari sau involuntari.

Mata Hari — spioana este o imagine plăsmuită de serviciile secrete — franceze, germane şi engleze. Mata Hari-dansatoarea misterioasă, exotică, este o imagine creată de societatea pariziană. Şi, orice s-a spus despre ea, Mata Hari a contribuit personal, cu voluptate chiar, la mistificarea propriei imagini, prin fiecare interviu

acordat. Personalitatea ei reală se pierde între atâtea plăsmuiri și mituri.

În epocă, nu a fost înțeleasă; era o femeie dornică de independență din punct de vedere economic, pe care relația cu bărbații o interesa din pură plăcere, nu pentru bani. Și, ca orice lucru de neînțeles, a trezit antipatie și teamă. Acuzatorul ei, locotenentul Morne, a declarat la proces: „Este pur și simplu incredibil cât rău a pricinuit această femeie! Ea poartă răspunderea pentru moartea a peste 50 000 soldați francezi". Singura frază rostită în „apărarea" sa a fost aceea că era prea proastă pentru a fi spioană. De fapt, soarta i-a fost marcată de dragostea ei pentru uniforma militară.

Cariera ei de dansatoare a durat numai doi ani. Încă din 1907, a luat sfârșit. Trupa lui Serghei Diaghilev, temperamentul Isadorei Duncan au revoluționat baletul. Pentru Mata Hari era sfârșitul unui vis frumos. Începea cariera de curtezană, de care este legată și activitatea de spioană.

Mata Hari s-a stabilit la Berlin, devenind, la început, iubita unui locotenent, care i-a construit o impunătoare casă, unde avea să primească ulterior conți, pe ginerele Kaiserului Wilhelm, pe fratele lui etc. etc. etc.

În 1914, la începutul războiului, Mata Hari a reușit cu greu să fugă în Olanda, dar, acolo, viața alături de un ofițer i s-a părut plictisitoare. A vrut să revină la Paris, unde locuise înainte de război. În acest moment a intrat în legătură cu un ofițer de informații. Au urmat multe călătorii în diferite orașe europene: Haga, Madrid, Londra și din nou Paris, unde va cădea victimă acuzațiilor, până astăzi puse la îndoială. La 13 februarie 1917, a fost arestată, iar când situația militară a Franței a început să se înrăutățească, Mata Hari a plătit.

F. D.

ICOANE DE LUMINĂ

(Urmare din p. 80)

Consiliului de Miniștri.

Din Piața Victoriei începea Șoseaua, cu Monetăria Statului, pe stânga, în care într-un moment dat se afla Școala de arte frumoase. Mai încolo Casa Beizadelei Mitică Ghica pe dreapta, astăzi sanatoriul Elisabeta; lângă ea, în umbra arborilor, templul grecesc, locuința lui Kogălniceanu, în care era și muzeul lui.

Duminica, odată cu primăvara, începeau cursele de cai, fundate și susținute de Alexandru Marghiloman și unde lumea și îndeosebi cucoanele veneau în toalete elegante, făcute într-adins pentru ocazie. La hipodrom aveau loc încă și ieșirile pe teren, ca duelurile: Fleva-Pherechide, Stănescu-Maiorescu. Către apusul soarelui în lunile calde, plimbarea pe răcoare la șosea, în mirosul îmbătător al florilor de tei, era un curat pelerinaj zilnic al bucureștenilor. Încă din Calea Victoriei se vedeau trăsurile și echipajele luxoase unul după altul, îndreptându-se într-acolo, unde, ajunse, ele mergeau la trap viu, întorcându-se pe partea stângă la pas. Cele mai pompoase și mai bizare erau acele ale lui Mișu Șuțu, cu arnăutu în fustanelă în coada trăsurii, a lui Fănică Bellu, caleașcă mare cu roțile galbene, în care se plimba adesea „Sufletelul Maichii", apoi a lui Fleva, cu troteorii lui de rasă, mânați de el. Printre ele, ținându-se lanț, alte trăsuri de casă, birjele muscalilor cu cai negri ruși cu cozile lungi, trăsurile unor femei galante, docare negustorești, care ieșeau din fundul mahalalelor, câte un muscal călare pe o jucărie cu două roate, lângă coada calului, mânând un troteor ce părea că mănâncă pământ, și pe dreapta cavalcadele.

Băncile erau pline de pietoni, privind defileul echipajelor, ascultând muzica de la Bufet. La spatele lor, pe cărări adumbrite de crengi, idile... Mai în fund câte un visător plimbându-se în farmecul tăcerii. Între Rod-poit și hipodrom era partea de la șosea în care muscalii se întreceau între dânșii în trapul furios al cailor.

Prin lunile mai și iunie erau bătăile cu flori de la Șosea, cele mai frumoase și mai însuflețite sărbători. Vehiculele felurite soseau împodobite cu flori, caii cu hamurile și coamele cu flori, trăsurile de la roți și până la aripi și coșuri, toate într-o profunzie de flori, așa că persoanele din trăsură, cu deosebire femeile, gătite cu rochii colorate de sărbătoare, păreau că stau în niște cuiburi de flori.

Dinaintea fiecăruia în trăsură era un coșuleț plin de flori, armele bătăliei. Doamnele ca și domnii care se întâlneau cu cunoscuți, ba și cu necunoscuți, aruncau cu flori unii în alții râzând zgomotos. Bătaia ținea o oră și mai bine, pe o vreme admirabilă, sub un cer de safir cu raze de purpură; după care tot câmpul luptei, de-a lungul șoselei, rămânea colorat, ca un nesfârșit covor de flori, răspândind în aerul blând al înserării, un parfum suav. Petrecerea avea un caracter de o rară veselie și era semnul unei bune stări a locuitorilor Bucureștiului, care făceau cheltuieli însemnate, întrecându-se în împodobirea trăsurilor lor.

Privind-o, bătaia cu flori avea darul de a te duce cu gândul la timpul fericit, când idealul sublim al păcii va domni între oameni și când o distracție veselă și frățească va putea înlocui ororile războaielor de astăzi.

În același timp prin delicatețea ei și fără știrea celor ce aruncau cu flori în femei, bătaia cu flori amintea gingașa și frumoasa vorbă arabă: „Să nu bați femeia niciodată, decât doar c-o floare". ■

Prezentare și selecție
Ioan LĂCUSTĂ

ION CODRU DRĂGUȘANU
ÎN SLUJBA LIMBII ROMÂNE

NICOLAE CODREA

În toamna anului trecut, la 9 noiembrie și 26 octombrie, s-au împlinit 176 ani de la nașterea și 109 ani de la trecerea în neființă a scriitorului și patriotului Ion Codru Drăgușanu. Cu aceste date în minte, voi evoca un moment mai puțin cunoscut, dar deosebit de semnificativ, din viața lui. Este vorba despre străduințele sale pentru a obține recunoașterea limbii române ca limbă oficială în districtul Făgăraș, în urma schimbării regimului politic al Transilvaniei impusă prin Diploma imperială din 20 octombrie 1860. Această diplomă care marca trecerea de la absolutism la guvernarea constituțională („regimul liberal" din anii 1860-1867), prevedea, între altele: „Pentru întrebuințarea diferitelor limbi ale țării ca limbi oficiale... trebuie să se țină regula ca, atât comunele urbane, cât și cele rurale, de toate naționalitățile și confesiunile marelui Meu Principat Transilvan, le stă în liberă și deplină voie a-și alege limba oficială pentru trebile lor comunale, eclesiastice și școlare. Mai departe, trebuie să rămână în voia fiecăruia ca, în dezbaterile și adunările de comitate, orașe și comune, să se vorbească în oricare limbă îndătinată în țară".

În cunoscuta sa lucrare în opt volume *Cartea de aur*, T.V. Păcățian, comentând conținutul diplomei din octombrie 1860, evidențiа faptul că sintagma „Marele Meu Principat Transilvan" anula de fapt hotărârea din 1848 a Dietei din Cluj, care, împotriva dorinței românilor, hotărâse unirea Transilvaniei cu Ungaria. Iar dispoziția de a „se lua în cuviincioasă socotință națiunile și confesiunile... care mai înainte n-au fost reprezentate nicidecum — continua T.V. Păcățian —, înseamnă scoaterea națiunii române din Ardeal din secularа și vitrega stare de simplă națiune tolerată". Cât privește referirea la limbă, aceasta trebuia interpretată ca „limba însemnând națiunea", iar alegerea limbii române ca limbă oficială în districtele cu populație majoritară românească — multe la număr —, evidențiа caracterul românesc al Ardealului.

În amintita sa lucrare, T.V. Păcățian a făcut numeroase referiri la acțiunile românilor din districtul Făgăraș pentru transpunerea în practică a prevederilor diplomei imperiale cu referire la limba oficială. Astfel, este amintită constituirea unei delegații compusă din Gh. Strâmbu Șincanul — nobil, Ion Codru Drăgușanu — nobil și I. Roman — fiscal districtual, pe care Adunarea generală a districtului a însărcinat-o, în ziua de 18 iulie 1861, cu redactarea unui memoriu („rogare") ce urma a fi depus la „poala Tronului". Memoriul începea prin exprimarea recunoștinței față de împărat pentru bunăvoința de a numi în funcția de căpitan suprem a unei persoane de „sânge român" (Ion Bran de Lehmeny) și condamna reaua credință a conducerii clujene, care „favorizează... numai elementul maghiar din care, spre marea daună a Națiunii noastre române, este compusă aproape exclusiv". Rogarea argumenta apoi pe puncte dreptul românilor din districtul Făgăraș la folosirea limbii proprii. Se aduceau argumente de natură demografică (din 65 de comune, 62 erau românești, iar populația era compusă din 70 000 de români și numai 3 000 de sași și unguri) și economică (terenul agricol aparținea în proporție de 90% românilor și numai 10% neromânilor), iar limba română era vorbită cu preponderență în tot districtul, fiind cunoscută și de ceilalți locuitori. Niciodată maghiara nu fusese limbă oficială, în timpul regimentelor grănicerești limba oficială era cea germană.

După ce enumera șicanele și obstrucțiile autorităților centrale care încercau să impună limba ungară ca limbă oficială, făgărășenii cereau în memoriul lor ca „Maiestatea Sa să ia în considerare dreapta noastră cauză și a demanda expres ca îndată Cancelaria Aulică Transilvană, unde conclusiile noastre se află în pertractare și al cărei șef deja ne dete răspuns negativ, să aștearnă cele concluse Maiestății Tale spre grațioasă întărire, ca să ni se poată împărtăși rezultatul pe care suntem însărcinați a-l aștepta aici în Viena".

Un comunicat al Curții imperiale din 5 august 1861 anunța că „Maiestatea Sa, luând în primire rogarea, a răspuns delegației făgărășene: «Lucrul acesta îmi este cu totul necunoscut, dar voi da ordin să mi se prezinte actele, apoi voi decide în cauza dumneavoastră conform dreptății»". „Lucrul cu totul necunoscut" la care se referea comunicatul imperial era comportamentul abuziv al forurilor conducătoare din Cluj.

Demersul delegației făgărășene a avut un rezultat pozitiv, ilustrat și de faptul că la data de 27 august 1861, Ion Codru Drăgușanu a fost ales în funcția de vice-căpitan (cea mai înaltă funcție de „amploaiat ales", cum preciza *Gazeta de Transilvania*, nr. 2/1872). În același spirit trebuie interpretată și declarația lui I. Codru Drăgușanu din 1864, care aprecia că „de acum, de când districtul Făgărașului s-a restaurat, a căpătat oficiali publici mai toți români și se servește de limbă națională română".

T.V. Păcățian amintește în lucrarea sa și despre adunările publice din 16 aprilie și 3 mai 1861, la care românii „veniseră sub steagul național, pe care era înscris «Limbă» și aveau cocarde la pălărie tot cu inscripția «Limbă». Scandau lozinca: «Nu suferim altă limbă, mai bine murim» și cântau *Deșteaptă-te, române*". O formă de manifestare mai puțin obișnuită în acele vremuri, care fusese sugerată desigur de Ion Codru Drăgușanu, fost comisar de propagandă al guvernului revoluționar din 1848 în Țara Românească. El se bucura de mare popularitate în rândul țăranilor făgărășeni care au și decis alegerea lui în funcția de vice-căpitan, pe care a deținut-o din 1861 până în 1878. Despre modul în care a înțeles să-și îndeplinească misiunea ce-i revenea în această calitate, semnificativă ni se pare declarația făcută în fața sinodului bisericii ortodoxe din Făgăraș (1869): „Este sacra obligațiune ca o corporațiune publică purcească din sânul unei comunități, ca pentru această comunitate ...să lucrăm între marginile putinței, cu toată ardoarea și să punem și noi măcar o piatră mică la noul edificiu ce să va ridica în timpul măririi noastre naționale".■

LUDOVIC I AL BAVARIEI — LOLA MONTEZ

FLORENTINA DOLGHIN

„Se povestea că Sfântul Petru, întredeschizând ușa Raiului, a întrebat: - Cine ești? - Ludovic I, regele Bavariei. Așteaptă o clipă (și întorcându-se înăuntru): E regele Bavariei; ascundeți pe cele unsprezece mii de fecioare!"

(Petru Dumitriu, Nocturnă în München)

— Chiar sunt obligat să acord audiență tuturor dansatoarelor ambulante care trec prin Bavaria?

— Scuze, Sire, a insistat aghiotantul regal, dar aceasta chiar că merită osteneala. A fost bine primită la Curțile surorilor Majestății Voastre, reginele Prusiei și Saxei, la cea a împăratului Rusiei. Vă cere permisiunea să danseze aici, la München.

În acest moment, iritată de indelunga antecameră, solicitanta a intrat intempestiv în sala tronului. Regele a rămas fără glas, iar aghiotantul s-a retras discret, diplomatic. Se pare că audiența a durat mult.

Mai târziu — de fapt, prea târziu — suveranul bavarez avea să-și dea seamă că pasiunea pentru această femeie l-a condus la pierderea tronului, pe care îl stăpânise aproape 25 de ani.

La marginea istoriei mari, mica istorie oferă subiecte de meditație despre influența femeilor și a dragostei asupra evoluției unor state.

Lordul se răzbună

Dar cine era impetuoasa dansatoare? Născută în 1818 (ea afirma în 1824, la Limerick în Irlanda), Maria-Dolores-Eliza Gilbert era fiica unui nobil irlandez și — se pare — al unei descendente dintr-o familie spaniolă nobilă. Când tatăl ei murise, Lola (diminutiv de la Dolores) avea numai 6 ani. Mama ei se recăsătorise — la câteva săptămâni după moartea soțului — cu cel mai bun prieten al acestuia, după care cei doi trimiseseră fetița în Europa, în îngrijirea bunicilor. La 14 ani, Lola a aflat că fusese logodită de mama ei cu Sir Abraham Lumly, judecător la Curtea supremă a Indiei. Era un bărbat de 60 de ani, respingător, dar putred de bogat. Lola nici nu a vrut să audă de el. Cu cele 1 000 livre primite de la tatăl vitreg și cu banii obținuți din vânzarea unor bijuterii, tânăra s-a instalat într-un apartament luxos din Londra, devenit curând unul dintre cele mai frecventate saloane de către tinerii aristocrați bogați ai Capitalei.

La scurt timp, Lola — slujită de un fizic atrăgător și de un caracter ce nu-i dădea voie să capituleze — a început să ia lecții de dans, cu un profesor spaniol. Într-o seară a fost remarcată, pentru frumusețea ei, de un oarecare lord Ranelagh, care s-a oferit să-i „încurajeze" cariera teatrală, evident, în schimbul obișnuitelor manifestări de recunoștință. Dar Lola nu se vindea — și, vom vedea, nu se va vinde niciodată — unui bărbat care îi repugna din punct de vedere fizic. „Aveți dinții prea lungi, sunteți prea bătrân și prea urât", i-a declarat ea fără menajamente nobilului.

Acest curaj avea să o coste însă. Profund vexat, aristocratul a jurat să se răzbune. Și s-a răzbunat. În ziua debutului ei la Teatrul regal din Londra, unde executa un număr de dans spaniol, lojile erau pline de personalități: regele Hanovrei, ducesa de Kent, ducele și ducesa de Cambridge și... lordul Ranelagh. Deși dansul ei a plăcut spectatorilor, lordul a început să fluiere și, după el, încet-încet, toată sala. Cariera Lolei părea compromisă. Dar cu firea ei de luptătoare nu se putea da bătută. A plecat pe continent, unde pentru a se întreține a cântat pe străzile Bruxelles-ului.

Fizicul ei nu a trecut mult timp neobservat. Primul succes l-a înregistrat la Teatrul regal din Dresda, unde l-a cunoscut pe Franz Liszt, pianistul și compozitorul favorit al curții din Saxa. Legătura lor, romantică, nu a durat mult, pentru că tânăra a plecat la Berlin, apoi la Varșovia și, în fine, în Franța în căutarea altor succese și aventuri. A iubit-o Alexandre Dumas, apoi un tânăr ziarist parizian, care a fost ucis în duel, după ce-i lăsase ei prin testament toată averea. Cu acești bani Lola a purces la asaltul Bavariei.

Regele Ludovic I, pe atunci în vârstă de 60 ani, făcuse din țara sa unul din centrele intelectuale și artistice ale Europei, iar din München „Atena de pe Isar", oraș cu importante monumente neoclasice. Recunoscut mecenat al istoriei germane, ambițios, dornic de o politică independentă între Austria și Prusia, filoelen, ceea ce îi adusese neîncrederea lui Metternich și simpatia tineretului, cultivat, el însuși poet, rafinat iubitor de artă, Ludovic I nu era deloc compatibil cu servituțile monarhiei constituționale: începând din 1831 el a guvernat autoritar, fără să țină seama de Dietă, intrând în conflict cu liberalii.

25 septembrie 1846. Este ziua când Lola a așteptat în anticamera regală, prezentându-se atât de puțin protocolar suveranului. Ceruse audiență pentru a se plânge că era persecutată. I se reproșase, fără temei, afirma ea, lipsa formației clasice, vizibilă în maniera de dans. După multe repetiții, Lola a debutat într-un rol episodic pe scena Operei din München, beneficiind — o știa toată audiența — de înalta protecție regală. Publicul, compus în cea mai mare parte din membrii Curții și din personalități de marcă ale societății muncheneze, a înțeles că monarhul „își impunea" dansatoarea, deci și-a mascat cu greu ostilitatea. După spectacol, curtezana, conștientă de fiasco, a fost condusă în trăsura regală la palat, unde s-a aruncat disperată în brațele lui Ludovic I, impresionat de suferința ei.

Regele o iubea. Era un lucru cert. Vroia ca frumusețea ei să fie omagiată. Cum o putea ajuta el? La următoarea reprezentație, Lola va dansa în fața unei audiențe compuse exclusiv din polițiști în civil, cu sarcina de a o ovaționa îndelung. Apoi suveranul i-a oferit un cadou pe măsura frumuseții ei: un superb hotel particular, cu două etaje, construit sub supravegherea Majestății Sale, care asistase personal la amplasarea mobilierului. Coloane de marmură, balcoane de fier forjat, o grădină înfloritoare, somptuoase opere de artă, apartamente regale vor constitui un veritabil „cuib al dragostei", pe care îl vor denumi „Furstenried". Lola Montez avea în sfârșit palatul ei.

Metresa „oficială" a monarhului traversa acum perioada ei de supremă strălucire. Regele nu-i mai putea refuza nimic. Devenise o persoană extrem de influentă la Curte. Curând va ajunge — la insistențele ei — contesă de Landsfeld și baroană de Rosenthal. Cu toate domeniile aferente acestor titluri. Într-o zi însă, pe prima pagină a unui cotidian a apărut o caricatură ce-i reprezenta pe favorita regală în costum spaniol, cu fusta până la genunchi și un picior ridicat, și pe monarh travestit în măgar, prosternat la picioarele ei.

Au urmat anchete ordonate de Ludovic I, tragerea la răspundere a șefului Poliției și, odată cu acestea, vești noi despre starea de spirit a mulțimii. Ludovic I a aflat astfel că, în ajun, studenții arseseră efigia Lolei Montez în curtea facultății. El a ordonat atunci

— tot la presiunile iubitei sale — să se perchezitioneze peste tot pentru a se găsi imprimeria ziarului. Imprudentă, Lola i-a cerut suveranului demisia imediată a șefului Poliției. Era o măsură impopulară, la care Ludovic I s-a hotărât cu greu, dar s-a hotărât.

Metternich intervine

Anul 1848. Münchenul, ca întreaga Europă, clocotea de mișcări revoluționare. Metresa oficială — al cărei căpșor nu fusese străbătut nici de cea mai vagă idee politică — devenise deodată simbolul odios unui regim putred, ce trebuia prăbușit. În numele poporului bavarez, într-o audiență istorică, la 11 februarie 1848, prințul Carol d'Abel l-a abjurat pe rege să o îndepărteze din anturajul lui pe femeia ce îl deturnase de la misiunea lui. Ludovic a refuzat categoric. A urmat un dialog violent, la capătul căruia vizitatorul, concediat fără menajamente, a plecat de la rege convins că Majestatea Sa era posedată de un demon.

Înalții demnitari ai regatului vedeau în metresă tot ce era mai rău, o socoteau chiar agent străin, ce avea misiunea de a semăna tulburări în țara lor. Ei au socotit de cuviință să o înștiințeze despre rătăcirile lui Ludovic I pe Carolina de Wittelsbach, sora lui Ludovic I și soția împăratului Austriei. Aceasta l-a convocat în grabă pe prințul Metternich, care arbitra Europa la ora aceea. El a trimis un om pe lângă Lola Montez, să-i amintească despre sfârșitul lui Ludovic XVI și al Mariei Antoaneta, nașul și nașa lui Ludovic I. Dar Lola nu s-a lăsat impresionată. A refuzat chiar o ofertă în multe lire sterline, pentru a părăsi Bavaria.

Spiritele erau însă încinse. Revoluționarii nu cedau. Mulțimea a pornit spre palatul curtezanei, l-a luat cu asalt, l-a jefuit și Lola a fost nevoită să părăsească în mare grabă Münchenul, deghizată în țărancă. 13 polițiști au condus-o până la frontiera elvețiană. Dar, și de data aceasta, nu a acceptat să se dea bătută. La început i-a ordonat valetului să arunce celor adunați în stradă toate dulciurile și zaharicalele pe care le avea în casă, oferite ei de suveran, dar pietrele au obligat-o să se retragă din balcon. Revoluționarii escaladau deja scările.

Pe străzi s-au înălțat baricade. Poporul a amenințat că va asedia palatul regal chiar. Ludovic I a ordonat închiderea Universității, în speranța liniștirii spiritelor. Dar guvernul nu mai putea garanta ordinea. Monarhul i-a văzut pe münchenezi în Piața Regală, gata să treacă la atac. Dacă vroia să își păstreze tronul, el trebuia să se dezică de Lola, să o alunge din regat printr-un decret. Dar el o iubea încă. Mișcările de stradă nu mai puteau fi oprite. Tot ce a putut face regele a fost să abdice în favoarea fiului său, Maximilian II. Era 20 martie 1848.

Pentru Lola Montez Ludovic I pierduse un regat. Ceea ce nu l-a împiedicat, printr-un ultim decret, să-i acorde o pensie substanțială.

După abdicare, el a trăit mai mulți ani în străinătate, mai ales în Italia, murind în februarie 1868. Ce soartă a avut Lola? A continuat să danseze în întreaga lume, viața ei înregistrând o succesiune de suișuri și coborâșuri. În 1849 s-a căsătorit cu locotenentul George Heald, care a murit la scurt timp, după care s-a recăsătorit cu un american din San Francisco, de care apoi a divorțat. Din Statele Unite, unde a organizat și un turneu de conferințe despre modă și dans, Lola Montez a plecat în Australia, unde a stârnit senzație un incident în care a biciuit pe un ziarist ce o criticase. Ultima ei reședință a fost la New York. Acolo a fost atinsă de o paralizie parțială, înainte de Crăciunul anului 1860, iar la 17 ianuarie 1861 a murit, găsindu-și odihna într-un cimitir al orașului. ■

Desene satirizând titlurile de noblețe ale proaspetei contese de Landsfeld, Lola Montez

FEBRUARIE 1944

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Pe ecranele **Capitalei** Jurnalul **cinematografic sonor ONC-UFA nr. 100. — jubiliar. Din sumar: Prof. M. Antonescu la sărbătorirea g-ralului Dumitru Popescu, ministrul afacerilor interne; Manifestație antibolșevică la Praga; Generalul aviator de vânătoare Adolf Galland la București; Festivalul muzical al Tineretului premilitar român și Hitlerjugend la Aro; Școală de box la Paris; Căminul vânzătorilor de ziare din Capitală; Recepție generală la varietul „Tabarn" din Paris; Hochei pe gheață la arena „Venus"; Feldmareșalul Rommel inspectează fortificațiile Atlanticului.**

• „S-a luat — scrie ziarul Curentul — **măsura de a se stăvili mișcarea populației provinciale către București. Măsura își are justificările ei bine întărite. Totuși ținând seama de criza de servitoare ce subzistă încă, venim să rugăm autoritățile în drept să tolereze ca femeile de serviciu intrate la stăpân chiar după data fixată ca limită de autorități să rămână acolo unde sunt, dacă au toate formele legale perfectate sau în curs de perfectare.**

E o categorie de locuitori foarte utilă, care nu numai că nu îngreunează, dar ajută enorm gospodăriilor bucureștene. Măsura să rămână aplicabilă numai servitoarelor vagaboande, adică celor care nu au situația fixată în funcție de stăpân".

• Comisariatul **general**

„Unul din obiectivele urmărite de ofensiva sovietică din sectorul de sud al Frontului oriental a fost atins: capul de pod german de la Nicopol și orașul cu același nume, situat pe Niprul inferior, între Zaporoje și Cherson, în urma presiunii mari a forțelor sovietice, a trebuit să fie evacuat de trupele germane în seara de 8 februarie. În ajunul evacuării, toate instalațiile militare din zona fostului cap de pod au fost distruse"[1].

Astfel își începe Romulus Seișanu, semnatarul rubricii *Cronica războiului* din ziarul *Curentul* unul din comentariile sale, publicat la 11 februarie 1944. Cu toate strădaniile comunicatelor oficiale de a eluda situația reală a desfășurării conflagrației pe Frontul din est, realitatea nu mai poate fi ignorată: trupele sovietice se află în ofensivă, iar armatele germane sunt nevoite să se retragă. „Lupta din răsărit — este astfel nevoit să recunoască generalul Dittmann, comentator german al războiului — se dă cu un inamic mult superior numericește. Slăbirea fronturilor defensive de importanță secundară va prilejui unele succese sovietelor, dar aceste succese nu vor avea urmări importante. Se va putea întrebuința în curând expresia de «unități de stingere», adică de unități care vor interveni în punctele unde s-au produs incendiile".

La 18 februarie, ziarul *Ecoul* (director Mircea Grigorescu) începe, sub genericul *Peste inima țării*, un ciclu de reportaje semnate de M.R. Paraschivescu din „satele și regiunile de pe noua frontieră provizorie, care a tăiat inima țării în urma actului de la Viena".

Aceste reportaje, se arată în editorialul ziarului amintit, vor înfățișa „stările de fapt, condițiile economice și sociale precum și starea de spirit determinate de această schimbare" (referire la anexarea de către Ungaria horthystă a nord-vestului Ardealului, în urma dictatului de la Viena din 30 august 1940).

„Ridicând astăzi problema (repetăm: inexistentă pentru noi, decât pe unele hărți) a frontierelor Ardealului nostru dintotdeauna — menționează ziarul citat — nu înțelegem să întreprindem o operă de învrăjbire și nici să aprindem vechi patimi sau să jignim pe cineva, ci doar să stabilim în conștiința publică adevăratele pietre de hotar ale drepturilor și existenței noastre întemeiate pe date ce nu suferă nici o contradicție și nu înfruntă pe nimeni: viața, nădejdea și voința populară".

În acest ciclu, sunt publicate reportaje despre Turda, Feleac, Cojocna, Caian, Bandul de Câmpie etc.

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor vremii, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Televizorul...
Ce interesant!

Concurs de bob la Sinaia

Acad. Traian Săvulescu evocă în revista *Convorbiri literare* figura fostului președinte al Academiei Române, Ion Simionescu, încetat din viață în ianuarie 1944. Geolog și paleontolog de seamă, I Simionescu a fost, în același timp, un strălucit reprezentant al învățământului românesc. El, arată autorul, „s-a dăruit trup și suflet școalei pe care a cinstit-o mai mult decât orice și căreia i-a închinat tot ce a avut el mai bun în suflet și în minte. De aceea, I. Simionescu poate fi așezat la locul de cinste în galeria marilor dascăli ai neamului nostru, în rândul acelora pentru care profesoratul este o înaltă datorie sacerdotală, izvorâtă dintr-o tainică chemare lăuntrică".

Personalitatea multilaterală a savantului, continuă Tr. Săvulescu, „i-a îngăduit să fie de folos nu numai ca cercetător și profesor, ci să ia parte activă și să contribuie la înălțarea culturii în genere din țara noastră. Îmboldit de bunătatea sa sufletească și binecuvântat de harul vorbirei și scrisului, I. Simionescu a împărtășit cu gest de pontif pe oricare i-a ieșit în cale, dând să soarbă din potirul științei și omului care știe, și celui care crede că știe, și celui care n-a apucat să știe".

Membru al Academiei Române din 1911, a desfășurat în sânul acesteia o activitate plină de dăruire. „Nedilatat de orgoliul măririi — arată autorul —, nerăvășit de patimi și de deșertăciuni, senin, împăcat cu sine însuși și cu semenii, blând ca un copil, dar dârz în înfăptuirea gândurilor ce-l frământau, I. Simionescu, ca președinte al Academiei Române, a izbutit să cimenteze cu iubire, cu încredere, cu stimă reciprocă și muncă comună, suprema noastră comunitate spirituală, pe care a condus-o cu multă dibăcie și a încălzit-o cu bunătatea fără de margini a sufletului său.

În orice împrejurare, de bucurie sau întristare, de nădejdi sau zbucium, când era vorba de țară și neam, glasul lui răsuna vibrant și cu tâlc sub cupola Academiei Române, de pe locul de unde frumusețea chipului său de patriarh apărea străjuită de icoanele ctitorilor înaintași".

În ziarul *Universul* din 2 februarie, Gabriel Țepelea publică însemnările intitulate *Împotriva febrei feudale,* referitoare la „mentalitatea ce domină politica maghiară" și care este „o mentalitate feudală, de clasă stăpânitoare. Oamenii care au trăit veacuri întregi din munca altora nu vor să privească veacul drept în crucea ochilor, să-i simtă îndemnurile. Au stăpânit și vor să mai stăpânească".

Din această mentalitate feudală izvorăște setea de dominație a Ungariei „în arcul carpatic și în bazinul dunărean. Pentru oamenii politici din Ungaria, concepția unei Ungarii în granițele etnice

Cronică măruntă

pentru problemele evreiești aduce la cunoștința generală că valabilitatea dovezilor de autorizare de exercitarea profesiei și de scutirea de muncă obligatorie, eliberate evreilor în cursul anului 1943 se prelungește în continuare până la 15 februarie 1944.

● Sunt **citați pe națiune, pentru acte de filantropie și binefacere, Elena general Eremia Grigorescu, din com. Ivești, jud. Tecuci, și Gheorghe Gheorghiade, din com. Șerbănești, același județ.**

● Prof. Radu Vulpe, **de la Universitatea din Iași, conferențiază în cadrul institutului de studii balcanice despre** Valul roman din sudul Basarabiei, **ridicat în sec. IV d. Chr.**

● Apare **volumul** Teatru în bețe **de Neagu Rădulescu. Din prefața cărții, semnată de Pamfil Șeicaru: „Este incomod Neagu Rădulescu pentru confrați, pentru actori, pentru toată faima literară și artistică prin siguranța cuvântului și potriveala liniei, prin ironia lui tinerească, adică fără indulgență. Mai mult decât un caricaturist, Neagu Rădulescu reprezintă o splendidă manifestare a spiritului critic, rezumând în câteva linii o judecată precisă, clară, de-o seducătoare independență".**

● Pentru **a preveni izbucnirea unei eventuale epidemii de febră tifoidă în Capitală, prin consumarea de alimente și de apă de băut de proveniențe dubioase, Inspectoratul sanitar general hotărăște**

FEBRUARIE 1944

Din afișul cinematografic al lunii

Cronică măruntă

vaccinarea antitifo-paratifică a întregii populații a Bucureștilor.

● „Ar fi de dorit, scrie Curentul, **ca și pietonii să fie luați în seamă de agenții de circulație care manipulează stopurile electrice. De obicei, aceștia dau întâietate numai vehiculelor, ținând pe pietoni în loc timp destul de îndelungat, pentru un tramvai sau automobil care se află la destulă distanță ca să poată opri. Și pietonii sunt grăbiți, și ei au treburi, lucru de care ar trebui să se ție seamă".**

● „După cunoscutele și **apreciatele lucrări** Miron Costin și Meșterul Manole, **d. Dumitru Almaș — scrie** Evenimentul zilei — **ne aduce un nou roman,** Acolo în Filioara, **de factură semănătoristă, în care înfățișează cu o deosebită putere viața satului. Prin latura de evocare a copilăriei rurale, autorul se situează sub zodia primelor sale lucrări".**

● Patinajul **era foarte apreciat la Curtea Franței, înainte de Revoluția franceză. Cercurile Curții îl practicau îmbrăcate în costume elegante. Maria Antoaneta însăși asista la serbările date pe gheață, dintr-o sanie în formă de lebădă. Se povestește că odată un cavaler a zgâriat în piruetele lui pe gheață un cuvânt care trebuia să o prevină pe regină de o primejdie care o amenința, atât de rafinată ajunsese arta patinajului.**

● În februarie **1944 funcțio-**

este o concepție minoră. Adevărata concepție majoră maghiară constă în a strânge popoarele din bazinul dunărean sub sceptrul ocrotitor al Sfintei Coroane".

Pretextul, continuă autorul, „astăzi este cultura superioară. Toată lumea e împânzită cu publicații în limbile de circulație europeană din care cititorul năuc află că Adam și Eva au fost unguri, că tata Noe nu consuma decât vin de Tokay, că soarele răsare mai întâi pe pustă. Toate cele trecute, prezente și viitoare sunt inventate de unguri.

Ei au fost primii monoteiști, ei au descoperit alfabetul, peria de dinți și săpunul".

Bineînțeles, scrie în continuare G. Țepelea, „sunt și în Ungaria persoane de bun simț, sunt oameni care văd ridicolul și izolarea în care se complace politica unei clase retrograde și care amenință să șteargă prin procedeele ei o țară înfiptă în inima Europei. Glasul bunului simț e înăbușit acolo de hipertrofierea eului nesătul al unei clase. Sunt retezate sistematic toate punțile întinse spre înțelegeri, spre realități, spre armonie cu vecinii. Toți cei ce reclamă o ancorare în realități sunt stigmatizați de aparatura propagandistică a unei clase.

Iată de ce noi, menționează în încheiere autorul, nu dăm lupta în scrisul nostru cu un popor, ci cu o mentalitate. O mentalitate de clasă, o mentalitate feudală, retrogradă. Când va dispărea mentalitatea aceasta va coborî și armonia în sectorul sud-estic al Europei".

Un gest de solidaritate românească: guvernul de la București trimite în dar copiilor francezi 51 vagoane cu alimente, fapt apreciat ca deosebit de semnificativ de cercurile politice și presa franceză. Astfel ziarul *Lyon Républicain* scrie: „Când te gândești la jertfele pe care viteazul popor român le îndură de la începutul războiului, nu poți decât să admiri și mai mult gestul ce l-a avut pentru țara noastră". *L'Eclaireur de Nice* consemnează: „Această nouă dovadă de simpatie are cu atât mai multă valoare, cu cât venind după multe altele emană de la o țară greu angajată în război".

La rândul său, *La Dépêche Dauphinoise* subliniază: „A trimite de mâncare copiilor noștri, a căror sănătate e din ce în ce mai compromisă de privațiuni, înseamnă că România iubește într-adevăr Franța și că-și dă toate silințele s-o salveze".

Ch. Maurras, membru al Academiei Franceze, directorul ziarului *L'Action Française*, relevă și el semnificațiile ajutorului românesc: „Magnificile daruri făcute de România Franței, atât de prețioase pentru noi pe aceste vremuri de lipsuri, expedițiile de unt-

Demnonstrație, la Riga, împotriva intenției U.R.S.S. de a anexa Letonia (foto Realitatea ilustrata)

Ziariști finlandezi în vizită la București, la sosire pe aeroportul Băneasa

delemn, de zahăr, de unt, de paste, de dulcețuri și de bomboane, în vagoane întregi — au sosit paisprezece și sunt anunțate mai mult de cincizeci — ce ni-s adresate în special de femeile și fetele românce, probează o prietenie pe care — hotărât lucru — nimic n-o zdruncină, nici războiul, revoluția, fericirea ori nefericirea, dar pe care totul o mișcă, o dezolează sau o consolează".

La 8 februarie 1859, Alexandru Ioan Cuza intra în București, ca domn al Principatelor Unite. Consemnând momentul din urmă cu 85 ani, ziarul *Evenimentul zilei* notează: „Cuza este primit cu însuflețire în această zi în București. În aceeași zi, în fața Adunării elective muntene, care se rostise în unanimitate pentru domnia sa, Cuza Vodă depune legiuitul jurământ.

Momentul este înălțător — continuă ziarul citat. Cu acest prilej domnitorul Principatelor Unite dă o proclamație către țară în care anunță o serie de reforme și face apel la pacea internă, întrucât «numai iubirea între fiii aceleeași țări și nații, numai o deplină armonie între clasele societății întrunind toate puterile poate să ne întărească...»".

Reținem aceste considerații *Despre noblețea gazetăriei* de Dem Theodorescu, publicate în ziarul *Ecoul:* „Este un titlu de înaltă deosebire pentru gazetăria românească faptul că, la noi, ea n-a purces, ca în toate țările apusene, din exploatarea mercantilă a curiozității publice, ci a fost din capul locului o întreprindere de semănare a luminilor. De la vânzătorii de știri ai Italiei veacului de mijloc, până la faimoasa *La Gazette* a lui Theophraste Renaudot sau străvechile almanahuri germane, presa n-a început decât ca o afacere comercială".

România, continuă autorul amintit, „are cinstea în această privință de a putea nota în modesta istorie a culturii ei frumusețea unei incontestabile originalități: ziarul la noi a pornit din îndemnul de a învăța, slujit de oameni care, în calitatea lor de dascăli, se simțeau necesar gazetari".

Sunt evocate apoi „cele două mai înalte culmi ale inteligenței naționale, Eminescu și Iorga", în același timp și mari gazetari, care „și-au desăvârșit investirile pentru eternitatea recunoștinței românești în gazetăria lor. O gazetărie pe care au servit-o profesional, cu stăruință și cu voluptate de jertfă a celui mai aprig cotidian. O gazetărie care nu i-a micșorat și nici nu i-a îndepărtat de la suveranitatea geniului lor, ci care a împăcat-o și a verificat-o permanent". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

nau în Capitală: 723 restaurante, 352 birturi, 610 bodegi, 30 hanuri.

● Primă audiție în cadrul celui de-al cincilea concert al orchestrei de cameră „ACT": Opt piese pentru orchestră de coarde op. 44 de Paul Hindemith; dirijor — Constantin Silvestri.

● Fabricile „Otto" și „Gagel" sunt autorizate să pună în vânzare pâine albă conservată, pentru eventualitatea unor atacuri aeriene. „Pâinea de război" se vinde în cutii de 500 grame, învelite în celofan, la prețul de 100 lei una.

● Steaua fără nume, care se anunță a fi viitoarea premieră a Companiei „Beligan — Placentini — Anghelescu" de la Teatrul „Alhambra" — scrie Evenimentul zilei — se spune că e o piesă originală, adică și scrisă de un român și interesantă. Se discută însă în jurul numelui autorului, necunoscut marelui public și ascuns după un pseudonim, Victor Mincu (alias Mihail Sebastian). Mircea Ștefănescu, în Vremea, publică un articol elogios despre această nouă creație dramatică românească, în care susține că „autorul e bărbat; piesa e bună".

● La sfârșitul lui ianuarie 1944, în București se găseau: 4 778 cai, 6 612 boi, 1 876 bivoli, 66 680 ovine, 185 caprine, 8 170 porci, 1 485 iepuri de casă, 70 035 câini, 28 măgari, 18 măgărițe, 3 catâri.

ISTORIA ȘI ȘCOALA

Continuăm şi în această lună să prezentăm în cadrul paginilor puse la dispoziţia prietenilor şi cititorilor noştri din şcoli şi facultăţi alte scrisori sosite de la aceştia.

Aşteptăm, de asemenea, veşti din partea noilor bursieri ai Fundaţiei Culturale Magazin Istoric (ale căror nume au fost publicate în nr. 12/1993), oferindu-le astfel posibilitatea să se prezinte colegilor lor, să se cunoască mai bine în preocupările şi aspiraţiile lor în întâlnirea cu universul cercetării istorice.

Mulţumindu-le tuturor celor care ne-au scris, vă dorim dragi prieteni multe succese la învăţătură, multă sănătate şi bucurii.

COLEGIUL „GH. LAZĂR" DIN SIBIU

Iată, pentru început, veşti din partea membrilor Cercului de istorie ASTRA al Colegiului „Gheorghe Lazăr" din Sibiu, într-o scrisoare semnată de elevii **TITUS POPESCU, RUXANDRA-FELICIA ENACHE** şi **SORINA COTÂRLEA.**

Cercul a fost înfiinţat în ianuarie 1990, din iniţiativa şi sub conducerea d-lui prof. **VASILE MIHAI CÂMPEANU.** Printre acţiunile la care au participat membrii cercului se înscriu aniversarea a 130 ani de la înfiinţarea ASTREI şi, respectiv, tricentenarului colegiului lor.

Tinerii şi pasionaţii istorici din colegiul „Gh. Lazăr" pregătesc şi apariţia unei publicaţii, *Astra-Historica,* prin intermediul căreia să-şi facă cunoscute activitatea cercului, preocupările lor, rezultatele primilor paşi în investigaţiile istorice.

Împărtăşim şi noi speranţa prietenilor noştri sibieni că, în colegiul lor — dar nu numai aici — „istoria neamului şi istoria universală îşi vor recăpăta locul binemeritat în conştiinţa noastră, a tuturor, pentru că avem nevoie să ne cunoaştem şi să ne simţim rădăcinile şi pentru că patriotismul rămâne una dintre coardele cele mai înalte ale sufletului nostru".

Felicitări şi vă dorim mult succes în acţiunile voastre despre care aşteptăm, bineînţeles, să ne mai scrieţi.

N. IORGA LA MĂNĂSTIREA DEALU

Sub titlul *Şoimii de la Mănăstirea Dealu,* d-nii **NICOLAE ROBOIU** şi **SORIN ENESCU** publică o culegere de „amintiri despre Liceul Militar «Nicolae Filipescu» de la Mănăstirea Dealu", dintre anii 1912-1948.

Printre primii profesori ai liceului s-au aflat şi nume de prestigiu ale istoriografiei

românești: N. Bănescu, N. Cartojan, Gh. Giuglea, Th. Naum.

Dintre amintirile reunite în acest volum, iată una semnată de *Victor C. Brânduș:* „În primăvara anului 1931, funcționam ca profesor de limbă latină și drept la liceul de la Dealu, când într-o dimineață însorită cobora din mașină profesorul Nicolae Iorga, care era și primul ministru al țării.

Neavând ore de curs, l-am întâmpinat pe profesorul meu din anul 1924, l-am salutat respectuos și l-am însoțit în incinta mănăstirii, unde se afla și preotul paroh Petre Popescu.

În biserică, profesorul s-a aplecat cu maximă reverență și pioșenie în fața sarcofagului eroului de la Călugăreni și observând praf pe deasupra mormântului — lespezii de marmură — care nu fusese șters dintr-o incurie, Nicolae Iorga l-a cules pe buricul degetului și i-a spus graseind cucernicului preot:

— Ce este, asta părinte?

— Domnule profesor, este patina vremii!

Atunci primul ministru contrariat, cu vocea-i schimbată, îi zise:

— Nu, nu păhrinte! Nu! Este patha dumitale! Mihai Viteazul ne-a unit pe toți românii, el, traiectorie luminoasă a neamului și de aceea, păhrinte, dumneatha personal în fiecare dimineață să ștergi prhaful de pe mormântul eroului voievod.

Această lecție de înaltă valoare patriotică și pedagogică îmi stăruie și acum în memorie".

CERCETAȘII PLOIEȘTENI

Dl. profesor **NICOLAE I. BĂRBIERU,** din Ploiești, în vârstă de 88 ani, ne trimite câteva însemnări privind activitatea cercetașilor — organizație pentru educarea tineretului înființată în țara noastră în 1914, după modelul organizațiilor similare din Anglia, Franța, Italia etc. „De cercetași, scrie d-sa, am fost mult prea legat. Din 1919 în 1925 mi-am făcut stagiul de cercetaș, apoi de la 1925 și până la desființarea cercetășiei (1938) am fost secretar al Cohortei și comandant al Centuriei cercetașilor din Ploiești, conducându-i la jamboreele de la Piatra Neamț (1930) și de la Sibiu (1932)".

Reținem din însemnările d-lui prof. N.I. Bărbieru aceste informații privind tabăra cercetașilor ploieșteni de la Sinaia (iulie 1915).

„În educația prin cercetășie a tineretului nostru, ce s-a făcut la noi de la 1914 și până în anul 1938, se foloseau și taberele în care căpătau deprinderi de a trăi viața prin ei. O asemenea tabără a cercetașilor din Cohorta «Griviția» Ploiești a avut loc la Sinaia în iulie 1915.

Pentru această tabără, s-au înscris 31 cercetași: 26 elevi ai liceului, 1 de la Școala comercială și 4 particulari. Au obținut 6 corturi de la Batalionul 3 Vânători, datorită colonelului T. Tăutu, generalul de mai târziu, eroul de la Cerna. Era membru al secțiunii cercetașilor. Din inițiativa șefului de grupă, Antonescu G. Gheorghe, cohorta a dat o reprezentație de cinematograf cu rezultatul net al sumei de 329,35 lei. Din această sumă au procurat vase pentru bucătărie pentru suma de 87 lei.

În timpul bivuacului de la Sinaia, cercetașii au făcut trei excursiuni mai mari:

a) La 19 iulie la muntele Vârful cu Dor, conduși de prof. Pană Popescu, însoțiți și de cercetașii din Sinaia, conduși de Gh. D. Mugur, inginer Nicolescu, P. Popa și C. Ionescu.

b) La 20 iulie, cercetașii au mers la Azuga, conduși de sublocotenentul Mișu Ivănescu.

c) La 24 iulie, la Stâna Regală, conduși de profesorul Pană Popecu, comandantul Cohortei.

Bivuacul a ținut 11 zile, atât cât le-a ajuns suma adunată de cercetași".

TESTE DE ISTORIE

În nr. 11/1993, la rubrica *Cărți sosite la redacție,* am prezentat și lucrarea *Teste de cunoștințe privind istoria României,* având-i ca autori pe Doru Dumitrescu, Nicoleta Dumitrescu, Laura Căpiță și Bogdan Murgescu.

Volumul s-a bucurat de interesul cititorilor noștri pasionați de istorie, primind multe solicitări din partea acestora spre a le expedia această carte. Ne-au solicitat-o, astfel: **PAUL STOICA,** din Mangalia; **GABRIELA MACAȘOI,** din Oltenița; **FLORICA TRIP,** din Sat Sitani, com. Pomezeu, jud. Bihor; **ROXANA-SUSANA VRABIE,** din Alba Iulia ș.a.

Mai întâi, precizăm că noi nu ne ocupăm cu comerțul de carte, lucrările semnalate în cadrul rubricii respective primindu-le doar într-un singur exemplar pentru popularizare.

Apoi, în cazul acestei lucrări, precizăm pentru cei care ne-au solicitat-o că, luând legătura cu autorii respectivi, aceștia ne-au comunicat faptul că întreg tirajul a fost epuizat. În prezent, colectivul de autori lucrează la o nouă ediție, revizuită, a testelor, în concordanță cu noile manuale de istorie.

Așadar, pe curând o nouă ediție a solicitatelor teste de istorie.

TEATRUL ANTIC

ORIZONTAL: 1) Descrierea asasinării de către soția sa Clitemnestra a acestui erou al războiului troian este subiectul primei părți a trilogiei *Orestia* de Eschil, supranumită de Goethe „capodopera capodoperelor" — Ovidiu Popa. 2) Poet dramatic latin (c. 190-159 î. Ch.), autorul unor comedii ce se impun prin realismul personajelor și echilibrul construcției *(Fata din Andros, Eunucul* etc.) — Diminutiv de la Teodor. 3) Denumirea antică a Greciei — În cerc! 4) Copile (reg.) — Poet comic latin (Titus Marcius c. 250-184 î. Ch.), remarcabil prin tratarea originală a temelor și verva dialogurilor *(Soldatul fanfaron, Casa cu stafii, Comedia măgarilor).* 5) Capodoperă a poetului elin Sofocle, tragedia cea mai des jucată a teatrului antic grec, ce redă destinul acestui erou teban, dezlegătorul enigmei Sfinxului (2 cuv.). 6) Medic oftalmolog german — Cartier ieșean. 7) Trecătoare — Marginile unui teren! — Sistem de unități de măsură din fizică. 8) Una din primele tragedii ale lui Sofocle, al cărui protagonist este acest erou al războiului troian, al doilea viteaz după Ahile — Fluviu în Europa centrală — Aur (simb.). 9) Cornel Dinu — Grup de actori care iau parte la desfășurarea acțiunii dramatice ca personaj colectiv prezentând și comentând prin cântec, recitare, mimică sau dans, acțiunea — Secret. 10) Cel de-al treilea mare tragic grec, după Eschil și Sofocle, semnatarul unor tragedii admirabile prin realismul reprezentării și subtilitatea analizei psihologice *(Andromaca, Troienele, Rugătoarele,* etc.) — Cheie și notă muzicală. 11) Otetit — *Ifigenia în...,* tragedie din Euripide ce prezintă sacrificiul eroinei (impus de părintele ei Agamemnon) pentru binele public.

VERTICAL: 1) Cea mai strălucită cetate a Greciei antice, locul de desfășurare a primelor spectacole teatrale organizate de conducătorul acesteia, Pisistrate, cu peste 2 500 de ani în urmă — Comedie antirăzboinică (păstrată alături de alte nouă comedii — dintre care amintim: *Broaștele, Adunarea femeilor, Viespile,* ș.a.) de la cel mai de seamă poet comic al antichității, grecul Aristofan. 2) Cetate antică din Sicilia, unde s-a retras și a murit marele poet tragic grec Euripide — Răzvrătit contra asupritorilor. 3) Frumoasă — Bir! 4) Eroina titulară a acestei tragedii de Euripide, soție înșelată și părăsită care se răzbună omorându-și rivala și proprii săi copii — 92 în cifre romane. 5) Mijlocul unui penar! — Abreviere pentru „debit" — Urmează după șapte. 6) Zimțat pe centru! — Reprezentările teatrale ateniene (trei comedii și trei tragedii) se desfășurau pe durata a trei astfel de perioade de timp (nom.) — Altă comedie de Aristofan, în care sunt criticați sofiștii, cei care prin arta retoricii pompoase și a raționamentelor vicioase, induceau în eroare justiția (neart. pl.). 7) Piesă folosită la îmbinarea tablelor — Pavel Sorescu — Afirmație. 8) Produs avicol — ... *înlănțuit,* capodoperă a lui Eschil în care este evocat acest titan pedepsit de Zeus pentru că a răpit focul din Olimp. 9) Sora Ifigeniei, cea care l-a ajutat pe fratele ei Oreste să-și răzbune părintele, subiectul tragediilor lui Euripide și Sofocle. 10) Cuvânt grec pentru „țap", de la care provine denumirea tragediei (Cântecul țapilor), spectacol născut din cântecele și dansurile prilejuite de sărbătorile lui Dionysos (divinitate ocrotitoare a viilor, livezilor și ogoarelor roditoare) și la care cântăreții (viitorii actori) purtau măști de țap — Pronume reflexiv. 11) Inimă de boem! — Rege al Țării Galilor — Electrod pozitiv. 12) Autor de poezie — Perioadă de timp la care aveau loc reprezentările antice la Atena (adj.).

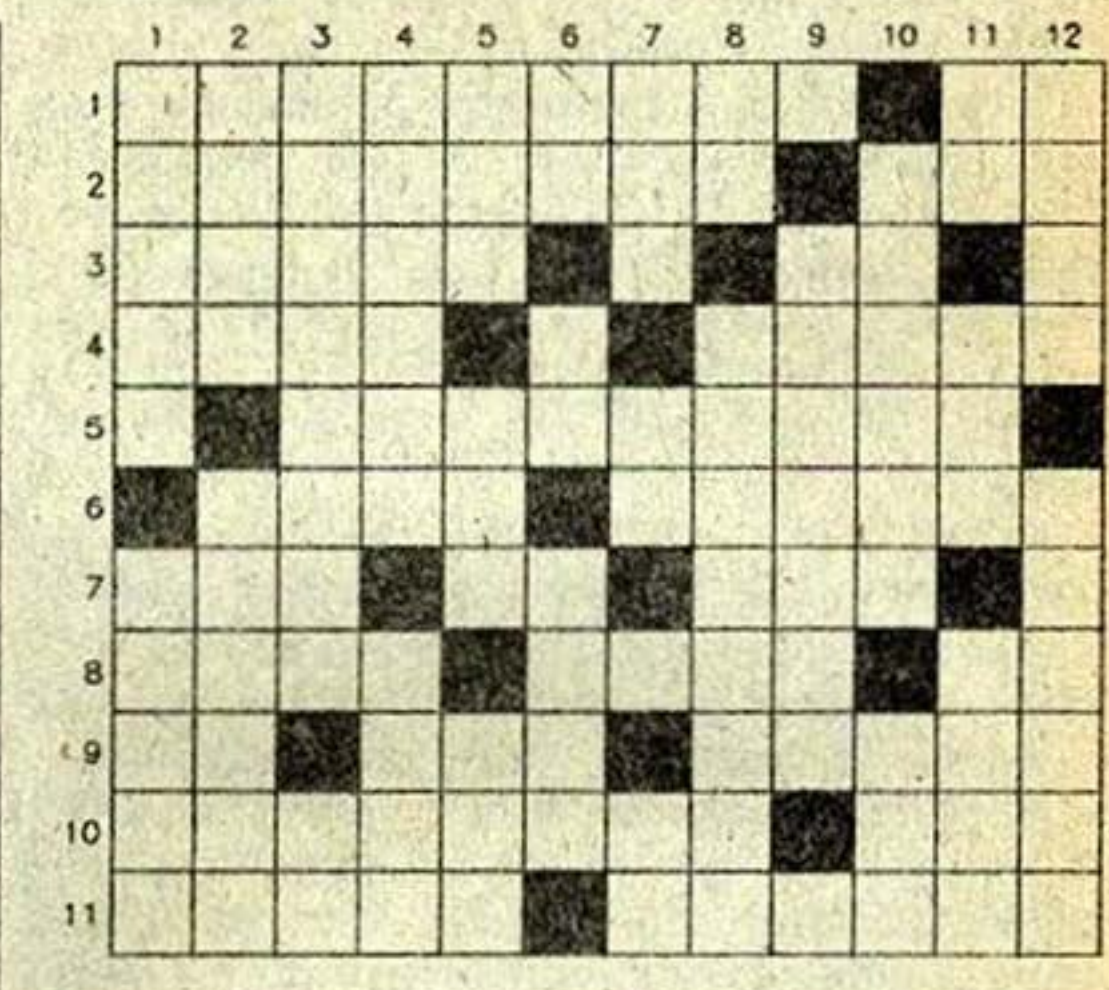

Dicționar: NATE, HAAB, MTS, ODER, GELA, XCII, UEL

Dorin MÂNZAT

Soluția careului *Unirea Principatelor: MILCOV - LEGE - UNIRE - CAROL - ROMANIA - ELE - E - AIO - PU - IN - SANO - GAZETA - AD - VULTURI - NUTA - O - RE - UNA - S - RATOI - ARMATA - IRA - FRANTA - ICAR - LINA - COD - SE*

Soluțiile jocurilor publicate în nr. 1/1994:
— p. 57: *FIDEISM (M-SI-E/DI-F)*
— p. 59: *RASCOALA - APARARE - SATENI - CRETA - OANA - ARI - LE - A*
— p. 92: *ZI DE MUNCA PE MOSIE (Z - IDEM - UN - CA/PE - M - O - SI - E)*

DIALOG CU CITITORII

PARLAMENTUL SE SESIZEAZĂ

În ședința din 12 ianuarie 1993 a Camerei Deputaților, domnul acad. Gabriel Țepelea (P.N.Ț.C.D.), președintele Comisiei de cultură, a avut o scurtă intervenție prin care a semnalat o nouă atingere adusă imaginii României, venită din partea unor instituții de cultură cu un prestigiu bine stabilit în lume: Encyclopaedia Britannica. Așa cum cititorii noștri au aflat deja din cotidiene, de la radio și televiziune, în lucrarea Britannica. Book of the Year, apărută în 1993, unde se prezintă, la pp. 450-451 și țara noastră, apare și o singură fotografie — reprodusă după The New York Times — care să ne ilustreze: un grup de țigani, despre care ni se spune că trăiesc într-un „lagăr [sau colonie] rural[ă] în partea de nord a țării, după ce un viol l-a determinat pe săteni să-i alunge din casele lor. Țiganii în România și în alte părți au fost supuși în continuare și în 1992 unor atacuri și au fost adesea obligați la o sărăcie extremă".

Vorbind în Parlament, domnul Gabriel Țepelea, spunea în intervenția sa: „În calitatea pe care o am de președinte al Comisiei de cultură, mă văd silit să aduc la cunoștința plenului Camerei și în același timp să cer să se facă demersurile necesare ca imaginea României să nu mai fie prezentată în felul în care veți vedea". După ce prezintă fotografia incriminată, domnul Gabriel Țepelea justifică demersul făcut în fața Camerei Deputaților: „dacă această fotografie și acest articol apăreau într-un ziar oarecare, puteam trimite un răspuns adecvat printr-una din publicațiile noastre. Contextul este însă solemn. Fotografia și explicațiile apar într-o enciclopedie de tradiție de mare răspândire și autoritate, unde fiecare cuvânt angajează și angajează pentru o perioadă îndelungată... Nu există în România peisaje, mănăstiri luate sub protecția UNESCO etc., care să reprezinte mai adecvat această țară?"

Răspunzând la 15 ianuarie 1994 unei întrebări pusă de corespondentul BBC, domnul conferențiar Dennis Deletant de la Universitatea din Londra a spus: „aș vrea să precizez ceva; eu nu am nici o legătură cu alegerea fotografiei, deoarece cei care publică Enciclopedia Britanică, de fapt, o publicație americană, în ciuda numelui ei, deci cei care au ales fotografia nu m-au consultat. Eu presonal, regret că s-a publicat această fotografie, deoarece nu are nimic de-a face cu textul articolului" (Radio Observator).

COMISIA NAȚIONALĂ DE ISTORIE ECLEZIASTICĂ

Cea de-a XX-a întrunire a Comisiei Naționale de Istorie Ecleziastică s-a desfășurat la 15 noiembrie 1993, la mănăstirea Antim din București; dezbaterile fiind consacrate evocării vieții și activității primului mitropolit al Basarabiei românești, GURIE GROSU (1877-1943), la 50 de ani de la încetarea sa din viață.

La lucrările Comisiei a participat Prea Fericitul Părinte Teoctist, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, comunicările fiind susținute de I.P.S. dr. Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei, membru de onoare al Academiei Române (președintele Comisiei), acad. Virgil Cândea, pr. Gheorghe Cunescu, arhim. Ioasaf Ganea, pr. prof. Alexandru Stan, acad. Grigore Vieru.

Au fost prezenți membri ai Academiei Române, înalți prelați, clerici, istorici, ziariști etc.

ICOANĂ FĂCĂTOARE DE MINUNI

DI. GEORGE GEORGESCU, din com. Șuici, jud. Argeș, ne scrie despre o icoană aflată la Mănăstirea Curtea de Argeș și care, conform tradiției, era făcătoare de minuni.

Prin icoană făcătoare de minuni înțelegem chipul reprodus al unei persoane sfinte pe care reprezentând-o are puterea de a face minuni. Prima icoană de acest fel cu puteri miraculoase în creștinism este binecunoscuta Mahramă a Veronicăi cu chipul imprimat direct al Mântuitorului „nefăcut de mână".

Despre „Icoana făcătoare de Minuni" de la Argeș, prima și ampla mențiune o face Paul de Alep la 1657, când vizitează Mănăstirea Argeș consemnând:

„Căci pe locul pe care stă biserica fusese odinioară o baltă formată din izvoare și în mijlocul ei s-a descoperit o icoană a Maicii Domnului pe care unul din preoți a venit să o ducă la biserica din oraș, o biserică închinată Sf. Nicolae, despre care se spune că ar fi prima biserică ridicată acolo. După aceea icoana de care am vorbit mai sus s-a reîntors la locul său de altădată; și Dumnezeu l-a luminat după aceea pe pomenitul Neagoe Voievod care a venit atunci în acest loc și a început zidirea acestei mănăstiri aici... și face neîncetat minuni și se spune că la o năvălire a ungurilor în această țară (1611 n.n.) când au ocupat mănăstirea și au scos ochi sfinților de pe toate icoanele din biserică și au aruncat această sfântă icoană în foc; dar ea a rămas nevătămată". (Călători străini, vol. VI, 1976, pp. 165 și 168).

Dăinuind prin vreme, în anul 1860 icoana a fost desenată de pictorul Gh. M. Tătărăscu în Albumul național (păstrat la Biblioteca Academiei, Cabinetul de stampe).

În acest album, sub desenul care reproduce icoana găsim însmenarea pictorului: „M.D. icoana făcătoare de minuni care a găsit-o Neagoe V.V. când a zidit Curtea D'Argeșu la An 1529. Epis. Argeșu".

CONTENTS (Romanian History) **N. Steinhardt** Romanian Realism • **I. Scurtu** Ion Mihalache (1883-1963) • **I. Hudiţă** 1944. Diary (V) • **E. Pop** Cluj, 1940 • **Şt. S. Gorovei** An Old Romanian Family: Sturdza (II) • **D.A. Lăzărescu** Ch. Benoist about Transilvania • **Gh. Buzatu** The Comintern subsidize the Romanian Communists • **V. Nesterov** 1958. The Withdrawal of the Soviet Troops from Romania • **Şlomo Leibovici-Laiş** NSDAP writes to A.C. Cuza • **P. Cernovodeanu** The Environment History • **Steven Auşnit** in Romania • **M.M. Szekely** Portraits of Boyards • **C. Tamaş** Ocnele Mari — History of a Prison • **N. Petraşcu** Bucharest in the XIX th Century • In Bucharest, 50 Years Ago.

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **N. Steinhardt** Le réalisme roumain • **I. Scurtu** Ion Mihalache (1883-1963) • **I. Hudiţă** 1944. Journal (V) • **E. Pop** Cluj, 1940 • **Şt. S. Gorovei** Une vieille famille roumaine: Sturdza (II) • **D.A. Lăzărescu** Ch. Benoist sur Transylvanie • **Gh. Buzatu** Le Komintern a subventionné le P.C.R. • **V. Nesterov** 1958. La retraite des troupes soviétiques de Roumanie • **Şlomo Leibovici-Laiş** NSDAP écrit à A.C. Cuza • **P. Cernovodeanu** L'histoire du l'environnement • **Steven Auşnit** en Roumanie • **M.M. Szekely** Figures de boyards • **C. Tamaş** Ocnele Mari — l'histoire d'une prison • **N. Petraşcu** Bucarest au XIX-ème siècle • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Н. Штайнхардт** Румынский реализм • **И. Скурту** Ион Михалаке (1883-1963) • **И. Худица** 1944. Дневник (V) • **Е. Поп** Клуж, 1940 • **Шт. С. Горовей** Старый румынский род: Стурдза (II) • **Д. А. Лэзэреску** Ш. Беноа о Трансильвании • **Г. Бузату** Коминтерн финансировал РКП • **В. Нестеров** 1958. Вывод советских войск из Румынии • **Шломо Лейбович-Ланш** НСДАП пишет А. К. Кузе • **П. Черноводяну** История окружающей среды • **Стевен Аушнит** в Румынии • **М. М. Секей** Бояре • **К. Тамаш** Окнеле Марь: история тюрьмы • **Н. Петрашку** Бухарест XIX-ого в. • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **N. Steinhardt** Rumänisches Realismus • **I. Scurtu** Ion Mihalache (1883-1963) • **I. Hudiţă** 1944. Tagebuch (V) • **E. Pop** Cluj, 1940 • **Şt. S. Gorovei** Familienchronik: Sturdza (II) • **D.A. Lăzărescu** Ch. Benoist über Transylvanien • **Gh. Buzatu** Die Subventionierung der R.K.P. durch den Komintern • **V. Nesterov** 1958. Der Rückzug der Sowjetischen Armeen aus Rumänien • **Şlomo Leibovici-Laiş** Die NSDAP und A.C. Cuza • **P. Cernovodeanu** Die Geschichte des Umwelts • **Steven Auşnit** in Rumänien • **M.M. Szekely** Bojaren • **C. Tamaş** Ocnele Mari — die Geschichte eines Zuchhauses • **N. Petraşcu** Bukarest im XIX Jahrhundert • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) **N. Steinhardt** Realismo rumano • **I. Scurtu** Ion Mihalache (1883-1963) • **I. Hudiţă** 1944. Diario (V) • **E. Pop** Cluj, 1940 • **Şt. S. Gorovei** La familia Sturdza (II) • **D.A. Lăzărescu** Ch. Benoist sobre Transilvania • **Gh. Buzatu** El Comintern ha subvencionado al P.C.R. • **V. Nesterov** 1958. La retirada de las tropas soviéticas de Rumania • **Şlomo Leibovici-Laiş** NSDAP escribe a A.C. Cuza • **P. Cernovodeanu** La historia del medio circundante • • **Steven Auşnit** en Rumania • **M.M. Szekely** Figuras de boyardos • **C. Tamaş** Ocnele Mari — la historia de una mazmorra • **N. Petraşcu** El Bucarest del siglo XIX • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-88IX **Lei 400**

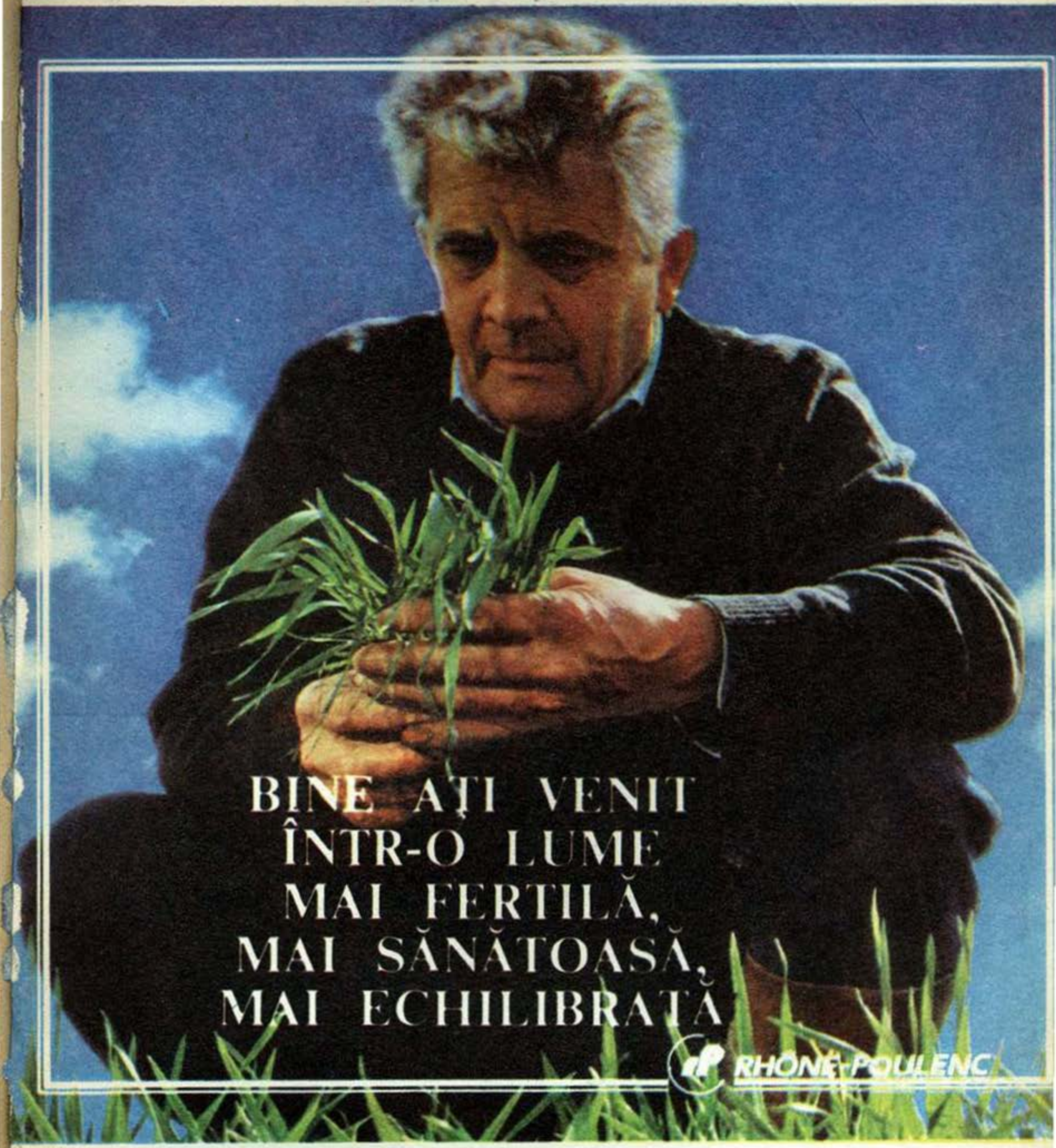

Pentru a răspunde nevoilor omului, respectând mediul ambiant, este nevoie ca prin efortul cercetării să se găsească noi surse de energie şi materii prime nepoluante.

Primul grup chimic şi farmaceutic francez, plasat pe locul şapte în lume, Rhône-Poulenc **a pus inovaţia pe locul întâi al priorităţilor strategice. Consacrând 5,7 miliarde franci francezi cercetării pentru dezvoltare, cu un efectiv de 9 000 cercetători în toată lumea, grupul** Rhône-Poulenc **concepe mereu noi produse pentru a răspunde nevoilor oamenilor şi a le îmbunătăţi calitatea vieţii.**

magazin istoric